

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Židé na Těšínsku přelomu 19. a 20. století

Jews in Těšín Silesia at the turn of 19th and 20th century

Diplomová práce

Vedoucí práce:

ThDr. David Biernot, ThD.

Autor:

Emil Macura

Praha 2009

Poděkování

Děkuji mým rodičům Edmundovi a Lence Macurovým za všestrannou podporu, bez níž bych nemohl studovat, a tedy ani napsat tuto práci. Děkuji vedoucímu této práce panu ThDr. Davidovi Biernotovi, ThD. za vedení této práce, její korigování, odbornou konzultaci a vstřícný přístup.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 20. srpna 2009

Emil Macura

Anotace

Tato magisterská práce se zabývá židovským obyvatelstvem těšínského Slezska na přelomu 19. a 20. století. Hlavním záměrem však není vylíčit dějiny, historii Židů na daném území. Práce zachycuje vybrané aspekty židovského osídlení Slezska, zvláště pak Těšínska, od poloviny 19. století až po třicátá léta století 20. Obsahuje nástin vývoje židovské společnosti tohoto regionu, od postupné emancipace, přes asimilaci, až po národní uvědomění, a začátky perzekuce předcházející pozdějšímu „Šoa“. Postihuje rovněž vývoj různých struktur společenského, náboženského, a politického života židovského společenství na Těšínsku. Dále jsou zde uvedeny různé konkrétní případy, vztahující se k pojednávané problematice.

Anotation

This master work engage with jewish population Těšín Silesia at the Turn of the 19th 20th Century. Main intent however isn't describ history of Jews on put teriéry. This work trap selecting aspects of Jewish settlement of Silesia, especially Těšín Silesia, from half 19. Century till thirtieth years of 20. Century. Includes outline evolution of the Jewish community this region, from gradual emancipation, across assimilation, till to national consciousness, and beginnings persecution previous later „Shoa“. Hold liable also evolution differings structures sociály, religious, and political life Jews community on Těšín Silesia. Farther there are here named different concrete cases, relative to discuss issue.

Klíčová slova

Židé - těšínské Slezsko -emancipace - asimilace - industrializace - antisemitismus

Keywords

Jews - Těšín Silesia - emancipation - asimilation - industrialization - antisemitism

Obsah

Úvod	7
1. Počátky židovského osídlení Slezska (až po vládu Josefa II.)	8
2. Emancipace a následná postupná asimilace Židů (od emancipace k asimilaci).....	17
3. Industrializace	21
Industrializace regionu a demografické změny	21
Industrializační centra a židovské osídlení v nich	23
4. Antisemitismus ve Slezsku (na Těšínsku)	34
Antisemitismus v Rakouském Slezsku.....	36
Bojovník proti antisemitismu – Theodor Haase.....	41
Haase proti antisemitismu	44
5. Židé na Těšínsku	46
Synagoga v Těšíně	58
ŽNO Český Těšín a její synagoga	60
Starý židovský hřbitov	61
Nový židovský hřbitov	64
Ortodoxní modlitebna Ulice odboje č.p. 4.....	66
Ortodoxní synagoga „Schomre Schabos“ Ulice Božkova č.p. 16.....	66
Ortodoxní synagoga sdružení „Machsike Hatora“ Alšova ulice.....	67
Sídlo Židovské obce v Českém Těšíně	68
6. Další židovské komunity Těšínského Slezska	69
Třinec	69
Jablunkov	71
Židovský hřbitov v Jablunkově	73
Skoczów	74
Ustroń	75
7. Spolky	78
Sionismus	83
Závěr.....	88

Seznam literatury	89
Internetové zdroje	90

Úvod

Židé žili mnoho století na území českých zemí. Dějinami Židů v Čechách a na Moravě se podrobně zabývá mnoho publikací. Zmíňme například Pěkného *Historie Židů v Čechách a na Moravě*¹. Není však mnoho badatelů, kteří se zabývají dějinami Židů ve Slezsku.² Židovské osídlení Slezska bylo v mnoha ohledech specifické. Zejména bohatý kulturní, a také duchovní život židovského společenství na Těšínsku mne inspirovaly abych se židovskou společností ve Slezsku, zvláště pak v těšínském Slezsku, více zabýval.

Židé se začali usazovat ve Slezsku ve 12. století občanského letopočtu. V této práci se věnuji Židům v Těšínském Slezsku, a to od dob počátečního osídlení Slezska. V první kapitole jsou uvedeny nejdůležitější rozhodnutí a nařízení panovníků týkající se Židů ve Slezsku. Vláda Josefa II. uzavírá tento časový úsek. Další kapitola se zabývá židovskou společností Slezska od poloviny 19. století. V té době vrcholí proces zrovnoprávnění Židů, kteří se následně asimilují s místním obyvatelstvem. Dále jsou zmíněny demografické změny, které ovlivňují mezi jinými skladbu židovských náboženských obcí a jejich vnitřní vztahy. Intenzivní industrializace Ostravska a bielského regionu zapříčinila pohyb židovského kapitálu. Židovské podnikatelské aktivity přelomu 19. a 20. století s sebou přinesly dynamický rozvoj obcí na Těšínsku.

V této práci se zaměřuji na vybrané aspekty židovské společnosti na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století, a to v kontextu Rakouského Slezska, a později nově vzniklých národních států. Je však třeba také uvést, že tato práce není dějinami Židů ve Slezsku, respektive v Těšínském Slezsku.

Protože je Těšínsko výjimečné také z hlediska národnostní skladby obyvatelstva, v některých kapitolách je zmíněn i tento aspekt vztahu Židů a nežidovského obyvatelstva. Kromě národnosti české a německé se zde totiž vyskytuje také silná polská menšina.

¹ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, 2.vyd. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1

² Například SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, BORÁK, Mečislav, JAWORSKI, Wojciech.

1. Počátky židovského osídlení Slezska (až po vládu Josefa II.)

Počátky židovského osídlení českých zemí se datují do 9. století našeho letopočtu.³ Během křížových výprav v 10. a 11. století prchalo mnoho vyháněných Židů také do Slezska.⁴ Podle některých badatelů se Židé ve Slezsku objevili až v polovině 12. století. Slezsko patřilo od 1. poloviny 14. do poloviny 18. století do sféry vlivu českých králů.⁵ Židé se nejprve začali usazovat na území Opavského Slezska a Těšínska, které byly hraničními oblastmi mezi českými a polskými zeměmi. Vedly tudy hlavní obchodní cesty, což mělo při procesu osídlení židovského obyvatelstva velký význam.

Generální privilegium vydané v roce 1254 králem Přemyslem Otakarem II. pro Židy z českých zemí se vztahovalo také na knížectví opavské, a proto se Židé nejdříve usídlili na území tohoto knížectví. V Opavě vytvořili Židé početnou osadu; už ve 14. století měli vlastního rabína, hřbitov a modlitebnu. Existují také doklady o Židech žijících ve 14. století v Krnově. Pobývali ale i v jiných městech jako Nysa nebo Osoblaha. Privilegium z roku 1512 jim totiž umožňovalo usídlení uvnitř městských hradeb.

V souvislosti s pobytem Židů v Těšínském Slezsku existuje více názorů a hypotéz. Spyra⁶ uvádí, že o pobytu Židů ve středověku v méně rozvinutém Těšínském Slezsku nemáme zprávy. Někteří dřívější badatelé jsou jiného názoru. Tvrdí, že již ve 14. století existovala v Těšíně skupina Židů s vlastním hřbitovem a prvky organizované komunity.⁷ „Protože chybí důkazy potvrzující tezi, že na území mezi Ostravicí a Białką žily osoby židovského původu již ve středověku, nemůžeme tuto možnost zcela vyloučit.“⁸

³ Židé přicházeli do českých zemí po obchodních stezkách. Přítomnost Židů na území Čech písemně dokládá v letech 903-906 tzv. Raffelstettenský celní a plavební řád Ludvíka IV. Židovské kupce zmiňuje také ve své zprávě španělský židovský cestovatel, diplomat a obchodník Ibrahim ibn Jakub, jenž navštívil Prahu v roce 965 (966). Srov. PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Sefer 2001, s.11.

⁴ MASER, Peter, WEISER, Adelheid, *Juden in Oberschlesien*, Teil 1, Historische Überblick – Jüdische Gemeinden(I.), Gebr.Mann Verlag – Berlin, s.15.

⁵ Srov. SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, Muzeum Těšínska 2001, s.5.

⁶ SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.7.

⁷ Srov. PASZ, Franciszek, *Zydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s.15.-16.

⁸ GIERONIM, Grazyna, Sylwetki niekorych tworców i artystów pochodzenia zydowskiego zwiazanych ze Slaskiem Cieszynskim, magisterská práce, s.5.

Podle Spyr⁹ se dějiny Židů ve Slezsku úplně liší od dějin jejich českých a moravských souvěrců od chvíle, kdy se v polovině 16. století císař Ferdinand I. rozhodl všechny Židy ze země odstranit. Někteří místní feudálové a také například olomoučtí biskupové však císařův dekret nerespektovali a Židy chránili, tudíž v některých místech zůstali, například v Hlohově, Bialej Prudnickiej a Těšíně. Třicetiletá válka však byla určitým průlomem v pravidle netolerance vůči Židům ve Slezsku.¹⁰ Důvodem byla skutečnost, že vládcové byli zruinováni a Židé jim měli sloužit jako zdroj financí. Císař Ferdinand II. (1619-1637), který byl českým králem od roku 1617, nezrušil zákaz pobytu Židů ve Slezsku, ale povolil jim obchodování v širokém pásmu. Se stejnými právy jako křesťané mohli obchodovat na jarmarcích. Teprve v 70. letech 17. století se Židé opět objevili v západní části pozdějšího rakouského Slezska jako nájemci mýta knížete Lichtenštejna v okolí Krnova. Zdejší mocné měšťanstvo, zvláště opavské, však bránilo jejich působení.¹¹ Na území pozdějšího rakouského Slezska žilo koncem 17. století několik židovských rodin i navzdory oficiálnímu zakazu.¹² Židé také pobývali v okolí Krnova a ve Frýdku.

Za císaře Karla VI.¹³ (1711-1740) došlo k zásadní změně. Spyr¹⁴ uvádí, že „přijal zásadu tolerování určité skupiny Židů ve Slezsku, kteří platili daně, avšak maximálně jim omezil hospodářskou aktivitu“. Díky tolerančnímu ediktu vydanému 10.1.1713 ve Vídni tedy bylo možné ve Slezsku sídlit, podmínkou povolení k pobytu však bylo zaplacení zvláštní toleranční daně. Toleranční úřad ji vybíral prostřednictvím daňových výběřčích, neboli daňových kolektorů (jüdische Steuerkolekteuer). Od roku 1721 to byly soukromé osoby, kterým bylo vybírání pronajímáno.

Od konce 17. století museli všichni Židé obou pohlaví, kteří dosáhli 15 let, platit tzv. akcíz (Judenpersonal-Accis). Tento poplatek vybírali rovněž zmínění pověření výběřčí. Židé kromě toho na místní pány, úředníky a faráře přispívali tzv. „ochranným poplatkem“ (Schützgeld).

⁹ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.8.

¹⁰ Srov. SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.8.

¹¹ Tamtéž.

¹² Kromě Osoblahy.

¹³ O vládě Karla VI. Více viz také PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Sefer 2001, s.94.,97.

¹⁴ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.9.

Počet Židů na území rakouského Slezska začal po vyhlášení tolerančního patentu rychle růst. Například na Těšínsku v letech 1723-25 žilo čtyřicet až padesát židovských rodin (tj. asi dvě stě osob). Proti nárůstu počtu Židů se stavěli jejich odpůrci. Vratislavský Vrchní úřad ohlásil na základě císařských nařízení z roku 1725 patent „Wegen der Juden“, který zakazoval přijímat Židy v těch obcích, kde se doposud nezdržovali. Kontrolu přírůstku židovského obyvatelstva zajišťovala pravidla také obsažená v tomto patentu. Vlastnit občanství (inkolae) a smět se ženit mohl od té doby jen jeden syn z každé rodiny.¹⁵

Tyto i další zákazy a omezení ovlivňující život Židů na daném území pozdějšího rakouského Slezska způsobily menší růst počtu Židů na tomto území v průběhu dalších deseti let. O tom svědčí seznam poplatníků toleranční daně z roku 1737, uvádějící čtyřicet devět Židů v třiceti sedmi obcích na Těšínsku.¹⁶

Karel VI. v roce 1738 toleranční edikt zrušil a poté nařídil vyhnat ze Slezska Židy, kteří nevlastnili zvláštní privilegia. Z důvodu nesouhlasu šlechty však toto rozhodnutí nebylo uplatněno. Šlechta totiž byla zainteresována pronájmem arendy na kořalku. Dalším důvodem nerealizování tohoto nařízení byla smrt Karla VI.

Důležitou dějinnou událostí byla válka s Pruskem, která začala v prosinci roku 1740. Také opavské Slezsko se v letech 1742-1744 stalo krvavým bojištěm. Proto většina židovských obyvatel knížectví opavského a krnovského svá nynější bydliště opustila. Těšínsko a Osoblaha se nacházely mimo hlavní cesty přechodu armád. Ačkoli místní Židé utrpěli obrovské ztráty na majetcích a příjmech, množství židovských rodin žijících na tomto území po válce se v porovnání s rokem 1737 nezmenšilo. O realizaci ediktu o vyhnání Židů během války nikdo nepřemýšlel. Židé museli v období let 1743-46 platit majetkovou daň a daň od osoby; v tomto období neplatili toleranční daň.¹⁷ Nástupkyní Karla VI. byla jeho dcera Marie Terezie. Během války ztratila ve prospěch Pruska téměř celé Slezsko. Habsburkům zůstaly jenom jižní okraje provincie, konkrétně knížectví opavské, většina krnovského, jižní část knížectví niského, jižní okraje knížectví opolsko-ratibořského a celé knížectví těšínské. Z těchto území byla vytvořena zvláštní korunní země s názvem Rakouské Slezsko. Po první slezské válce v roce 1742 se Horní Slezsko ocitlo na hranicích Pruského království. Zpočátku

¹⁵ Srov. SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.8-9.

¹⁶ Srov. SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.10.

¹⁷ Srov. SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.10-11.

se úřady snažily omezit počet Židů, kteří se zde usidlovali. Později jim však byl pobyt v hornoslezských městech povolen z důvodu oživení obchodu. Za to museli Židé do státní pokladny odvádět vysoké daně.¹⁸

V rakouském Slezsku reprezentoval panovníka Královský úřad v Opavě, jehož jurisdikci byli podřízeni i Židé. Jejich záležitostmi se zabývali tzv. Starší zemští (Landes-Aeltesten), úředníci podléhajícími Královskému úřadu.¹⁹ Například opavský Starší spravoval úřad knížectví opavského a krnovského. „Těšínský Starší zemský spravoval úřad v celém knížectví těšínském a ve všech okolních status minores.“²⁰ Marie Terezie podezírala Židy, že jsou na straně Pruska.²¹ V prosinci roku 1744 všem Židům přikázala opustit české země, a to do poloviny následujícího roku.²² Tento mandát začal od 7. ledna 1746 platit i pro Moravu a Rakouské Slezsko. Nařízení o vyhnání bylo v srpnu roku 1746 zmírněno a rozloženo na 6 let. Vláda i šlechta nové provincie v židovských nájemcích spatřovaly zdroj příjmů, proto se postavily na jejich stranu. Královský úřad obnovil nařízením z 23.11.1746 vybírání předválečného židovského akcízu. V příštím roce museli Židé platit také majetkovou daň. Většina z vybrané částky (celkem cca 1380 florénů) přicházela od Židů z Těšínska. Tyto daně vybírali židovští daňoví výběřčí, tzv. kolektoři (jüdische Steuer-Collector), kteří byli jmenováni Staršími zemskými z Opavy a Těšína. Podle daňových seznamů z let 1747-48 bylo například na Těšínsku asi 70 Židů schopných daně platit.²³

Paradoxně Židé, kteří fakticky neměli právo pobytu na území rakouského Slezska, v následujícím roce zaplatili formou daní 1 331 florénů a 6 grošů. Situace se změnila takzvaným decenálním recesem vydaným Marií Terezií 30.7.1748. Reces upravoval daňový systém v monarchii a Židům povoloval pobyt v Čechách, na Moravě i ve Slezsku na dalších 10 let, ale pod jednou podmínkou. Bylo třeba zaplatit roční kontribuci ve výši 300 000 zlatých florénů, z toho na rakouské Slezsko připadalo 1 300 florénů. Na vrub této daně Slezská vláda započítala doposud určené kvóty daní vybíraných od Židů. „Už 13.8.1748 Královský úřad v Opavě nařídil, aby Židé, zvláště v knížectví těšínském a zvláště v opavsko-krnovském, mezi sebou vybrali stálé kolektoře nebo nadřízené (starší). Židé z Těšínska vybrali nejbohatšího,

¹⁸ Srov. JAWORSKI, Wojciech, *Zydzi w wojewodztwie slaskim w okresie miedzywojennym*, Katowice 1991, s.4.

¹⁹ V letech 1748-63 působil pod názvem Reprezentace a Komora (Königliche Representation und Kamer SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.10-11.

²⁰ Některí tím vysvětlují její nenávisť k Židům.

²¹ Viz. také PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Sefer 2001, s. 97.

²² Srov. SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, str.10-11.

Jakuba Hirschla, nájemce královského těšínského urbáře.²⁴ Kvůli nejednoznačnému zákonodárství musela císařovna²⁵ řešit konflikty, například mezi pánem Bohumína, jeho Židem a místním berním úřadem. V restriktu z 24.7.1751 se proto obrací na zemskou vládu v Opavě s dotazem, zda Židy nechat v zemi, nebo je vyhnat. Ernest von Mistrovský, těšínský Starší zemský, se rozhodně postavil na stranu Židů. Argumentoval finančními ztrátami v případě vyhnání Židů. Stejný názor zastával i opavský Starší zemský. Nakonec se vláda v Opavě rozhodla ponechat Židy na území rakouského Slezska. Vyslovila se však pro udržení a dokonce zostření ostatních protižidovských zákonů.

Po diskuzích se slezskou vládou v Opavě podepsala císařovna roku 1752 (15.dubna) toleranční patent pro Židy z rakouského Slezska. Jeho hlavním cílem bylo omezit přísun Židů do rakouského Slezska. Zároveň však stvrzoval vůli císařovny, aby zde zůstali ti Židé, kteří se tehdy nacházeli na území knížectví těšínského (88), opavského a krnovského (23), niského (ve Vidnavě 8); dohromady 119 rodin. Tito Židé se pak nazývali „tolerovaní“ (tolerirte Juden). Privilegia do té doby Židům udělená a také mimořádné pravomoci patent rušil. Židé rovněž směli bydlet jen na těch místech, kde sídlili v době vyhlášení patentu; každá rodina mohla mít pouze jedno místo, tzv. „Familienstelle“. – Občanem země se mohl stát jen nejstarší syn (inkolae). Aby se mohl oženit, potřeboval souhlas úřadů. Až po otcově smrti mohl požádat o jeho místo. Ostatní synové a dcery museli pod hrozbou přísného trestu zemi opustit.

Protižidovská nařízení Karla VI. se opakovala v tolerančním patentu Marie Terezie; teď však byla sebrána v jeden celek. Odpovědnost za dodržení těchto nařízení nesl Královský úřad a úřady jemu podřízené. Obecně lze říci, že patent „ponechával“ určité množství Židů a zároveň omezoval jejich přísun. Příkazem o neobsazování židovských míst v těch případech, kdy otec neměl syna, se sledovalo postupné vymření Židů v rakouském Slezsku. Židům aktuálně se zdržujícím v zemi garantoval patent právo pobytu. Neobdrželi tím však inkolát země, byli jenom tolerováni. Také byla zvýšena židovská daň (na 1 633 florénů). Za „laskavost“ vyhlášení tolerančního patentu museli ještě zaplatit dalších téměř 700 florenů císařské komoře.

²⁴ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.12.

²⁵ Za vlády Marie Terezie, roku 1750 a 1760, byl v českých zemích vydán příkaz ke zvláštnímu označení Židů. Zrušen Josefem II. roku 1781. Obnoven nacisty- u nás – v letech 1941-45. Srov. PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Sefer 2001, s.19.

Základem tzv. židovského inkolátu a také výchozím bodem k dalším právním rozhodnutím byl tedy patent Marie Terezie. Zpočátku byly zákazy stanovené patentem striktně dodržovány.²⁶ Toto důsledné uplatňování nařízení vůči Židům bylo později mírněno.²⁷

Některé zákazy císařovna postupně zmírňovala. Například židovským nájemcům dovolila zaměstnávat křesťanské lihovarníky. Nejdůležitější bylo povolení zemské vládě doplňovat listinu tolerovaných židovských rodin na základě reskriptu z 1.9.1753. Tento reskript měl pomáhat pravidelnému vybírání daní od Židů. Jelikož bylo zavedení nařízení patentu v praxi komplikované, musela císařovna sama rozhodovat v konkrétních případech. Například bylo třeba rozhodnout, jestli se nejstarší synové tolerovaných Židů mohou ženit ještě za života svých otců. Rozhodlo se, že mohou. Vytvářejí sice zvláštní rodinu, ale současně stále patří k rodině otcově, proto nesmějí vést samostatnou výdělečnou činnost. Až po smrti otce se můžou ucházet o získání jeho místa. Dne 17.1.1754 císařovna rozhodla, že místo po otci může po schválení vládou dostat kterýkoliv syn. Podmínkou však bylo to, že starší bratři se již nikdy v rakouském Slezsku neobjeví. Tento²⁸ interpretační „balík“ byl doplněn reskriptem Marie Terezie z 30.11.1754. Na jeho základě bylo povoleno přijmout mezi tolerované Židy v rakouském Slezsku také Židy z jiných oblastí. Nesmělo se však překročit množství 119 rodin.

Královský úřad od té doby ve věcech spojených s udělováním tolerovaných míst a povolováním židovských sňatků rozhodoval samostatně. Povolení byla udělována úřadem podle císařských nařízení. Praxe udělování povolení byla taková, že byla interpretována ve prospěch žadatelů. Žetům tolerovaných Židů, ale nejen jim, byla nejčastěji přidělována tolerovaná místa. „Důvody tohoto liberálního postoje vlády v Opavě byly čistě ekonomické.“²⁹ Zájemců o tolerovaná místa a o placení příslušných daní nebylo po roce 1752 mnoho, zvláště v západní části rakouského Slezska. Po celou dobu vlády Marie Terezie nebyla tolerovaná místa plně obsazena.³⁰ „Od roku 1772 se stále více Židů snažilo dostat tolerované místo, zejména na Těšínsku, což bylo spojováno s atraktivitou tohoto regionu po připojení Malopolska jako tzv. Haliče k Rakousku. Občas o volná místa soupeřilo několik

²⁶ Například v knížectví těšínském v květnu roku 1752 za zaměstnávání křesťanského služebnictva bylo potrestáno 21 Židů.

²⁷ Srov. SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.12-13.

²⁸ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.14.

²⁹ tamtéž

³⁰ Srov. SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.14.

Židů a místa obdrželi ti více majetní.“³¹ „Výrazný zlom v zákoně o omezení práva pobytu v rakouském Slezsku jenom pro 119 tolerovaných židovských rodin učinila sama císařovna.“³² Konkrétně tak, že v roce 1764 pronajala spolku bohatých Židů z Vídně obchod s tabákem. Ten byl doposud řízen státním monopolem. V letech 1752-1780 vzrostl počet osob v tolerovaných židovských rodinách v rakouském Slezsku téměř o 20 %.³³ Důvodem byl zvyšující se počet rodin založených nejstaršími syny tolerovaných Židů. Ti se pak počítali spolu s manželkami a dětmi k rodině otce. Židů však ve skutečnosti bylo mnohem více, což dokazují sčítání lidu prováděná administrativní a vojenskou správou. Například sčítání z roku 1770/71 vykázalo o dvě stě Židů více, tj. o 1/3, než bylo ve srovnatelném sčítání tolerovaných Židů v roce 1769. Tento rozdíl je možné vysvětlit přítomností velkého počtu netolerovaných Židů. Šlo především o židovské trafikanty a také o osoby, které od vlády v Opavě obdržely povolení k dočasnému pobytu na území rakouského Slezska. Po ohlášení tolerančního patentu počet Židů v rakouském Slezsku činil 575 osob v roce 1754, v 70. letech 19. století 800-900 osob. „Na Těšínsku se místní šlechta tímto nařízením neřídila. Židé se zde usidlovali také ve městech a sloužili ve prospěch Těšínské komory (Těšín, Skoczow, Strumień, Jablunkov) nebo místních feudálů (Bielsko, Bohumín, Fryštát, Frýdek).“³⁴ Nicméně zásadní cíl systému židovského inkolátu byl splněn. Zabránilo se nekontrolovanému vývoji počtu židovské populace. Dále byl zaručen výběr nemalých částek od Židů ve formě různých daní. Toleranční daň, neboli židovská kontribuce³⁵, byla od roku 1752 ve výši 1 633 florénů. Například Židé z Těšínska z této částky platili 1200 florénů (knížectví opavsko krnovské 351 fl.). Tyto daně vybírali židovští kolektoři spolu se svými pomocníky, kteří určovali a zapisovali výši daně pro jednotlivé rodiny podle jejich majetnosti. Navíc Židé v některých obcích platili místní vrchnosti tzv. ochranný poplatek. Existovaly také zvláštní poplatky jako například během války.³⁶

„Ke konci svého života Marie Terezie liberalizovala svoje postoje vůči Židům v duchu merkantilismu a snažila se je využít k hospodářskému vývoji země, ve které vládla.(...) Marie Terezie také zabránila křtít židovské děti proti vůli jejich rodičů, ale připouštěla výjimku před

³¹ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.15.

³² SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.15.

³³ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.15.

³⁴ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.16.

³⁵ nebo zvaná také „Juden Toleranz-Steuer“

³⁶ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.16.

smrtí nebo v případě pokřtění rodičů. Občas k takovým křtům docházelo, např. v případě dítěte Barucha Munka z Frýdku (r. 1763).³⁷

Když se samostatné vlády ujal Josef II., začalo období velikých reforem, které se týkaly také Židů³⁸ a zcela změnily jejich život v rakouské monarchii. „Představovaly největší zásah do židovského zákonodárství českých zemí od 13. století, kdy Přemysl Otakar II. vydal svá Statuta Judaeorum.“³⁹ Cílem bylo upevnit monarchii a také pomoci k opětovnému získání ztraceného Slezska. Císař považoval Židy za zaostalé, zkažené; podle něj uzavírali sňatky s blízkými příbuznými, žili z podezřelých příjmů a navíc používali nesrozumitelný jazyk. Výukou židovské mládeže a rozšířením listiny doposud dostupných zaměstnání hodlal Josef II. přivést Židy do kruhu občanů státu. V Opavě byl dne 15.12.1781 vydán nový toleranční patent pro Židy v rakouském Slezsku. Předtím však ještě probíhala korespondence s Královským úřadem v Opavě a dne 30.11.1781 se odehrála diskuze ve státní radě. Patent obsahoval dvanáct paragrafů a značně rozšiřoval listinu dostupných zaměstnání. Židé si mohli najímat půdu a učit se řemeslu u křesťanských mistrů. Patent také oficiálně povoloval tolerovaným Židům soukromou náboženskou praxi. Ovšem Židé stále nesměli vlastnit synagogy, mít své rabíny ani představené. Patent určoval také výuku. Židovské děti mohly chodit do křesťanských škol. Židům, kteří si to mohli dovolit, bylo povoleno zaměstnávat židovské a také křesťanské učitele. Židé také mohli studovat na univerzitách. Byla zrušena mnohá diskriminační nařízení.

Od 1.1.1784 musely být všechny doklady v němčině. „Uplatněním osvícenství v přístupu k Židům sledoval Josef II. především dobro absolutistické země, ne Židů. Proto také patent podržel židovský inkolát a omezení množství tolerovaných židovských rodin v počtu 119.“⁴⁰

Roku 1783 bylo Rakouské Slezsko připojeno k Moravě. Tak vzniklo jedno moravkoslezské gubernium se sídlem v Brně. Obvod gubernia se dělil na osm krajů, tzv. Kreis. Těšínský kraj zahrnoval celé Těšínsko a Klimkovicko. Josef II. se také věnoval jazykovým rozdílům,

³⁷ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.20.

³⁸ Josefovy „židovské patenty“ byly součástí většího souboru reformních opatření. Nosnými byly 2 zákony, a to tzv. „Toleranční patent“, jenž byl vydán 13.10. 1781 a „Patent o zrušení nevolnictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“ – vydán 1.11.1781.

³⁹ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Sefer 2001, s.107.

⁴⁰ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.21.

protože právě jazyk z Židů činil uzavřenou skupinu. Pro ilustraci zmiňme fakt, že v roce 1780 v Těšínském Slezsku žilo 88 tolerovaných Židů, z nichž jen deset dovedlo psát a číst německy. Josef II. a jeho úředníci považovali židovské jazyky za „tajné písmo“, které, jak se domnívali, napomáhalo pašeráctví a špehování pro Prusko. Povolení sňatku bylo v roce 1786 podmíněno absolvováním německé školy. „Dne 20.2.1784 byl přijat patent o všeobecné registraci narození, sňatku a úmrtí, který se vztahoval také na Židy. V roce 1787 museli všichni Židé přijmout německá jména a příjmení.“⁴¹ V těšínském knížectví měli podle nařízení úřadů spravovat matriční knihy židovští daňoví kolektoři.

⁴¹ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.22.

2. Emancipace a následná postupná asimilace Židů (od emancipace k asimilaci)

Vlivem reforem a proměn probíhajících ve střední a západní Evropě, docházelo koncem 18. století ke sporům uvnitř židovských společenství mezi zastánci reforem a ochránci rabínských tradic. Součástí větší diskuze uvedených skupin uvnitř judaismu byl například spor o povaze školství, jenž „byl podnětem a zároveň nedílnou součástí jevu zvaného židovská emancipace“.⁴² „Jako židovskou emancipaci označujeme cestu Židů z okraje společnosti, kde byli právně, nábožensky a sociálně diskriminovanou minoritou, do středu neboli centra společnosti. Jejich začlenění začalo s uznáním jako rovnoprávními občany od doby osvícenství.“⁴³ Pod vlivem Velké francouzské revoluce se v evropských zemích na konci 18. a v první polovině 19. století začal hroutit feudální systém. Tato doba znamenala rozhodující zlom ve vývoji židovských dějin a kultury. V té době vzniklo také tzv. židovské osvícenství, tj. *haskala*.

Konkrétními důsledky těchto dějinných zvrátů byl, mezi jinými, rozpad feudálního systému a postupné utváření systému kapitalistického. Byla prosazována právní rovnost občanů, včetně Židů. Důvodem postupného zrovnoprávňování neboli emancipace židovských obyvatel, byla snaha začlenit je do procesu utváření moderních států. Měli se stát „užitečnými“ pro národní stát a sloužit mu svými po staletí potlačovanými schopnostmi. Tato emancipace se do značné míry kryla s židovskou asimilací, rozpadem vnitřně uzavřené a od ostatního světa oddělené tradiční židovské komunity, odklonem od náboženství, začleňováním Židů do společnosti a přijímáním kulturních zvyklostí dané země včetně jazyka. Dne 27. září roku 1791 schválilo francouzské Ústavodárné shromáždění první plně emancipační zákon Židů v křesťanském státě.

Od poloviny 18. století stále častěji hledali Židé západní Evropy, zejména ti němečtí, řešení problémů židovské komunity v asimilaci. Tu podporovaly osvícenské ideje i fakt, že došlo k formálnímu odstranění segregace. Logickým důsledkem asimilace byl hromadný odklon od židovských tradic.⁴⁴ ⁴⁵ Od poloviny 19. století měli ve většině židovských

⁴² PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Sefer 2001, s.117.

⁴³ Dostupné na <http://de.wikipedia.org/wiki/J%C3%BCdische_Emanzipation

⁴⁴ Osvícenské hnutí zvané *haskala* se snažilo této tendenci čelit.

společenství, a tedy i v reprezentujících náboženských seskupeních, převahu zastánci německé asimilace a zmodernizované verze judaizmu. V rámci Židovských náboženských obcí docházelo ke střetu zájmů a k názorovým konfrontacím jejich členů, mezi jinými stoupenců sionismu.⁴⁶

V konstitučním období měli Židé poprvé možnost podílet se na veřejném životě. Pro jejich zrovnoprávnění v rakouské monarchii se nejvíce zasadili němečtí liberálové, proto se po roce 1859 naprostá většina Židů v rakouském Slezsku přihlásila k tomuto politickému táboru. Dalším důvodem byl několik generací trvajícím proces asimilace k německé kultuře. Dobré styky se snažili udržet také s místními Poláky a Čechy. Přítomnost Židů v politickém životě se realizovala především účastí ve volbách do samosprávy(parlamentu), do Krajského Sněmu v Opavě, státní Rady ve Vídni^{47 48} a rovněž prací v mnoha německých sdruženích.^{49 50}

Židé v první republice

V první republice Židé netvořili stejnorodou skupinu. Co se týče českých a moravských Židů, jejich způsob života se podobal Židům rakouským. Probíhal u nich silný asimilační proces s českým národem. Na slezské Židy působily vlivy polské. V této době hrála v židovském životě klíčovou roli náboženská obec, která kromě náboženských plnila také funkce sociální. „Obce vytvářely svobodné svazy, organizované teritoriálně a národnostně. Nejvyšší zastřešující organizací židovského obyvatelstva v ČSR byla Nejvyšší rada židovských náboženských obcí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.“^{51 52}

⁴⁵ PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 233.

⁴⁶ Spyra, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, s.254-255.

⁴⁷ Židé většinou hlasovali pro kandidáty německých liberálů.

⁴⁸ Spyra v poznámce pod čarou uvádí, že pastor dr Theodor Haase, jeden z vůdců slezských liberálů, se tak otevřeně ucházel ve volbách do Slezského sněmu o podporu židovské náboženské obce v Bielsku, že to vyvolalo dokonce protest liberální týdeníku „Silesia“, protože přece zásadou liberalismu mělo být oddělení, odloučení náboženství a politiky- uvádí „Silesia“ číslo 25. z 18.6.1870, s 311. Spyra: Srov. r. 1870, s. 344; 1871, s. 461; 1885, 65. 65, 85.

⁴⁹ Spyra uvádí v poznámce pod čarou, že v německo jazyčných krajích to byl typický jev v procesu zapojování Židů do občanské společnosti.

⁵⁰ Spyra, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, s.179. ; Spyra, Janusz, Wodzinski Marcin, ed., *Židé ve Slezsku, studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.33.

⁵¹ Nisko 1939/1994, *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, *Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995*, s. 27.

⁵² Dne 22. října 1918 se v Praze ustavila Židovská národní rada; 28. října 1918 přišli její představitelé do Národního výboru československého, kde předali memorandum. V něm požadovali uznání židovské národnosti, rovnoprávnost pro Židy, všechna práva pro židovskou národní minoritu, demokratizaci a právo sjednotit židovské náboženské obce. Dne 30. října se k Židovské národní radě pro Čechy připojili moravští a 10. listopadu slezští Židé. POJAR, Miloš, *1 000 let společného života Židů a Čechů v českém státě*, In: Nisko

Ve 20. letech 20. století byli Židé organizováni rovněž politicky. V roce 1919 vznikla Židovská strana a za 10 let se dostala do parlamentu. Nacházela se na jednotné kandidátce s polskými stranami, získala 1,4 % hlasů a čtyři mandáty.

Židé se přikláněli ke směru asimilačnímu a sionistickému. Asimilovaní Židé se integrovali do svého českého(slovenského, německého, maďarského) prostředí. V asimilaci spatřovali jediný způsob řešení židovské otázky. „Celkově se více asimilovaných Židů přihlásilo k Čechům než k Němcům.“⁵³ Sionisté usilovali o celkovou obnovu židovského národa, s cílem založení vlastního státu v Erec Jisrael. Sionistické hnutí v první republice sílilo a nabývalo na významu. Nábožensky orientovaní Židé se dělili na ortodoxní a na neology.

V českých zemích 80% Židů žilo ve městech nad 5 000 obyvatel, a celých 60% ve městech s více než 60 000 obyvateli. Soustředování Židů ve městech mělo řadu důvodů – v maloobchodě byli Židé vystaveni ostré konkurenci a přenášeli svou činnost do velkoobchodu, velkopřemyslu a do finančnictví. Města jim také skýtala lepší možnosti pro vzdělání – bylo zde více různých a kvalitnějších škol. Na venkově byli také vystavováni větším projevům antisemitismu než ve městech, kde mohli vést anonymnější existenci.

Podle Smlouvy o ochraně menšin měly menšiny (a tudíž i menšina židovská) právo na své vlastní náklady zřizovat soukromé školy a jiná soukromá vzdělávací zařízení, používat zde vlastní řeč (přitom se Židé mohli hlásit k židovské národnosti, aniž museli ovládat hebrejštinu nebo jidiš) a vykonávat náboženské úkony. Zákon z r. 1919 stavěl soukromé školy pod státní dohled s možností udělovat jim státní subvence. V českých zemích dbaly náboženské kongregace na to, aby se židovské mládeži dostalo náležité výuky, což se dělo v soukromých školách.

Židé v republice disponovali vlastním tiskem a kromě toho zastávali významná postavení v českém i německém tisku. Vycházel Českožidovský kalendář, Českožidovské

1939/1994, *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 26.

⁵³ Nisko 1939/1994, *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 27.

listy, Rozvoj, sionistický Selbstwehr, Židovské zprávy, Židovský kalendář a celá řada dalších, též v němčině.⁵⁴

⁵⁴ Nisko 1939/1994, *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 27.

3. Industrializace

Industrializace regionu a demografické změny

Fungování náboženských obcí na konci 19. a počátkem 20. století ovlivnily mezi jinými demografické změny, které probíhaly s různou intenzitou, a probíhaly v obou částech Rakouského Slezska. Částečně zmařily očekávání autorů ústavy, protože počet židovského obyvatelstva se v roce 1900 zvýšil na 11 988 a v roce 1910 na 13 442, což bylo 1,8% z celkového počtu obyvatelstva. Počet Židů vzrostl o 33,9% a celkový, obecný přírůst populace činil 24,9%. Ve skutečnosti však Židů přibýlo jen na Těšínsku, v západní části regionu jejich počet významně poklesl. Hlavním důvodem bylo stěhování do Vídně a Německa. Roku 1890 žilo v západní části Rakouského Slezska 2 972 Židů (0,97%), v roce 1900 už jen 2664 (0,86%) a v roce 1910 pouhých 2 477 (0,77%); během dvaceti let došlo k úbytku čítajícím 16,7 %. Celkový počet obyvatelstva se však zvětšil o 5,4 %. Současně narůstal počet Židů ve městech, zvláště v Opavě a Krnově. Ve městech v západní části Slezska žilo v roce 1900 až 81,1% Židů, v roce 1910 už 84,2 %. Pro Židy nepřínosné demografické změny na území západního Slezska způsobily, že mimo Opavu se zmenšil počet členů všech zde působících židovských náboženských obcí.⁵⁵ V Těšínském Slezsku žilo 9 324 Židů, v roce 1910 to bylo 10 965, tj. 2,5% celkového počtu obyvatelstva. Důvodem nárůstu bylo přistěhovalectví Židů z chudší Haliče, zvláště západní, jehož intenzita vzrostla v poslední dekádě 19. století v souvislosti s rozvojem industrializace regionu. Tehdy přicházely tisíce dělníků a spolu s nimi i mnoho Židů. Ti hledali zaměstnání v blízkosti průmyslu, proto se jich nejvíce usídlilo v průmyslových regionech Těšínska, zejména v příhraničním Bielsku a ve fryštátském okrese. V Bielsku tvořili Židé 16,3% celkového počtu obyvatel, byli tedy nejpočetnější židovskou náboženskou obcí v Rakouském Slezsku a jednou z nejpočetnějších v Rakousko-Uherské monarchii.

Dalším průmyslovým regionem byl Frýdek. K obzvlášť velkému nárůstu židovské populace došlo v okolí rychle se rozvíjejícího Bohumína. Z ostatních soudních okresů Židé odcházeli. V Těšínském Slezsku žilo 80% Židů ve městech.

⁵⁵ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku Austraiickim 1742-1918*, str.223. ; SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, ed., *Židé ve Slezsku, studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.41.-42.

Statistiky uvádějí, že v osmi městech regionu žilo v roce 1900 54,7% a v roce 1910 57,7% vyznavačů judaismu. Ve skutečnosti jich bylo pravděpodobně ještě více, protože údaje nezahrnují čísla z dělnických sídlišť, která měla i 5000 obyvatel. Sídlště měla městskou infrastrukturu, ale chyběla jim formální městská práva; většinou je získala až v meziválečném období. Právě v těchto sídlišťích se nejčastěji usazovali Židé přicházející z Haliče. Nemuseli tady čelit tak silné konkurenci křesťanských obchodníků ani zabydlených Židů. V roce 1900 žilo ve střediscích s více než třemi tisíci obyvatel 77 % Židů z jejich celkového počtu. V roce 1910 to bylo již 84%. Židovské společenství bylo na přelomu 19. a 20. století jedním z nejvíce urbanizovaných v celé monarchii.⁵⁶

Z důvodu demografických změn, zvláště vlivem rostoucí migrace Židů z Haliče koncem 19. století, docházelo ke značným změnám „ve vnitřních vztazích jednotlivých náboženských směrů v rámci judaismu, protože mezi příchozími tvořili většinu ortodoxní Židé“⁵⁷ Většina se poměrně rychle přizpůsobila místnímu židovskému společenství, ale „část, zejména stoupenci různých směrů chasidismu, se pokoušela vytvářet struktury reprodukcující zvyky mateřských obcí.“⁵⁸ O této skupině Židů informovala liberální týdeník „Silesia“, podle níž všichni patřili k „východnímu židovstvu“. Byli stavěni do opozice proti úspěšnému „novodobému německému židovstvu“.⁵⁹ „Jedním z důsledků vzniku moderní industriální společnosti byla i emancipace Židů.“⁶⁰ „V 70. letech 18. století liberalizovala vláda postoj k Židům a rozhodla se podporovat rozvoj průmyslu, obchodu a všeho ostatního, co státu přinášelo výnosy, bez ohledu na původ nebo společenský status osob. Dále se pomocí obchodu stát snažil urychlit integraci Haliče s jinými státy monarchie.“⁶¹

V 19. století zaujali těšínští Židé „významnou pozici v ekonomickém životě města. Nejznámější židovské firmy pracovaly v průmyslu zpracování dřeva – například firma J. Ph.

⁵⁶ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku Austraickim 1742-1918*, str.224. ; SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, ed., *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.42.

⁵⁷ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku Austraickim 1742-1918*, s.227.

⁵⁸ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku Austraickim 1742-1918*, s.227.

⁵⁹ Proto od dobového tisku nemůžeme očekávat jejich věrohodný popis. SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku Austraickim 1742-1918*, s.227.

⁶⁰ SZYMECZEK, Józef, *Evangelíci augsburského vyznání a Židé na Těšínsku v letech 1937- 1942*, Český Těšín 1998, s.8.

⁶¹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů, malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, s.4.

Glesinger a továrna na ohýbaný nábytek Josefa a Jacoba Kohnů (filiálka s hlavním sídlem ve Vsetíně, později ve Vídni).⁶²

Industrializační centra a židovské osídlení v nich

Mezi největší a nejvýznamnější industrializační centra patřila Ostrava a její okolí, Třinec a Bielsko-Biała.

Už ve 2. polovině 17. století, tj. po třicetileté válce, rada města Ostravy jednala a spolupracovala s židovskými podnikateli kvůli nastalé finanční tísní. Nicméně do 18. století Ostrava nebyla nijak výjimečným městem ani industriálním centrem. Její postavení se však změnilo díky dvěma událostem. První byla změna státních hranic zapříčiněná ztrátou velké části Slezska ve válce s Pruskem roku 1742; díky tomu se Ostrava ocitla v hraniční oblasti, a stala se tak důležitým obchodním střediskem. Druhou důležitou událostí, která významně změnila postavení Ostravy, byl nález černého uhlí; první zmínka o přítomnosti černého uhlí na Ostravsku se objevila roku 1753. Se soustavnou těžbou začali Wilczkové, polsko-ostravská vrchnost, na přelomu 80. a 90. let 18. století. Do té doby zemědělsko-řemeslnický charakter stagnujícího města se začal rychle měnit. Hospodářský rozkvět Ostravska započal koncem 18. století a zvláště v letech 1830-80 byl dosti prudký.

Další podstatnou událostí bylo dokončení stavby císařské silnice z Opavy do Těšína přes Ostravu v roce 1804. Svou neméně významnou roli sehrála také železnice; tzv. Severní Ferdinandova dráha propojila roku 1847 Vídeň s Krakovem a její trasa vedla i přes Ostravu.

V roce 1828 založil olomoucký arcibiskup arcivévoda Rudolf v katastru dosud bezvýznamné obce Vítkovice hutní podnik. To mělo rozhodující význam pro vznik a další vývoj ostravské průmyslové oblasti. V následujících letech byla huť rozšiřována. Patřila k nejmodernějším a nejprogresivnějším v rakouské monarchii. Dříve malá, chudá zemědělská vesnička, která měla v roce 1835 pouze 24 domů a 199 obyvatel, díky huti zažívala převratné

⁶² SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů, malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, s.6.

změny a začala se zcela měnit. „Také zde se začaly usazovat židovské rodiny.“⁶³ Jejich přítomnost dokládá sčítání obyvatelstva z roku 1869.⁶⁴

V té době se jednalo o tři židovské domácnosti obývajících tři domy a čítající 27 osob. Byli to hostinští. Kromě samotných členů rodiny s nimi bydlel četný specializovaný personál. Nikdo z manželů se nenarodil ve Vítkovicích; ani většina dětí. Zaměstnanci byli většinou svobodní, ve věku od 15 do 60 let, katolíci, někteří evangelíci. Bylo mezi nimi také několik Židů. Tato společnost se vyznačovala „všemi základními znaky typickými pro židovskou minoritu usazující se v průmyslových centrech Ostravska. Mezi tyto příznačné rysy patří: příchod z oblasti Haliče nebo z měst s významnými židovskými obcemi, zejména z Moravy, Slezska a Horních Uher, orientace na oblast služeb, hlavně pohostinství a různé formy obchodování, poměrně značná početnost rodin a zaměstnávání personálu zpravidla jiného náboženského vyznání.“⁶⁵

Hromadná imigrace způsobila „explozivní růst obyvatelstva v obcích jádra průmyslové oblasti.“⁶⁶ Počet židovského obyvatelstva rostl, protože s migračními vlnami přicházelo stále více Židů. Z tohoto důvodu byla dne 17.3. 1875 založena Židovská náboženská obec(dále jen ŽNO).V Moravské Ostravě byla vystavena synagoga a dne 15.9.1879 slavnostně otevřena. Soustředil se kolem ní veškerý náboženský, kulturní, společenský i výchovný život obce. Svě místo zde měly také sociální aktivity. Od 80. let 19. století se zdejší Židovská náboženská obec starala o své sociálně slabé členy; mezi jiným hradila chudým nájemné, platila léky a lékařské ošetření nemocným atd. Potřebným členům obce, kteří se ocitli v těžké situaci, náboženská obec poskytovala také peněžitou podporu.

Přistěhovalecká vlna v ostravské průmyslové oblasti vyvrcholila v závěrečném desetiletí 19. století. Jak zjistily autorky⁶⁷ příspěvku „*Generační proměny židovské komunity*

⁶³ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 285.

⁶⁴ tamtéž

⁶⁵ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 285.

⁶⁶ tamtéž

⁶⁷ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 286.

v *průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*“, největší migrační přesuny se udály v 90. letech 19. století.⁶⁸ „Zcela výjimečný početní růst židovské menšiny na Ostravsku přesvědčivě dokládají výsledky rakouských cenzů.“⁶⁹ V roce 1869 bylo v Moravské Ostravě přítomno 410 osob vyznávajících židovské náboženství. V roce 1880 se jejich počet zvýšil na 1 017. Výsledky sčítání z roku 1900 uvádějí počet 4 985 a poslední sčítání před válkou roku 1910 zjistilo 6 112 Židů. Stejný trend je možno pozorovat i u Vítkovic. Z malé vesnice se po čase stalo město s „mimořádnou stavební činností velkoryse koncipovanou a podporovanou Vítkovickým horním a hutním těžářstvem. Z Vítkovic se mělo stát moderní evropské město.“⁷⁰ Židé žijící na Ostravsku již před první světovou válkou byli neodmyslitelnou součástí osídlení tohoto průmyslového regionu. Patřili ke špičkám místní inteligence, byli vynikajícími podnikateli v oblasti průmyslu i obchodu a tvořili nedílnou součást struktur městské správy. „Tento trend po válce v éře vývoje demokratického státu ještě zesílil.“⁷¹ „Jestliže zejména v průmyslu docházelo v meziválečném období na Ostravsku k redukci pracovních sil v důsledku intenzifikace a modernizace provozů, což se promítalo v zastavení imigrace, u některých skupin obyvatelstva se setkáváme dokonce s vystěhovalectvím, pak naopak židovská menšina početně rostla. Ostravská ŽNO se co do významu emancipovala na druhé místo za Brnem v zemi moravskoslezské. Její členská základna činila v roce 1930 kolem 10 000 členů.“⁷² Právě od třicátých let devatenáctého století se rovněž datuje vliv židovských obchodníků a bankéřů na město Ostrava. Zmíněná huť, jež se později stala světoznámou, přešla roku 1835 do majetku vídeňských bankéřů, mezi nimiž měl výsadní postavení Salomon Mayer Rothschild. Od roku 1843 byla plně ve vlastnictví rodiny Rothschildů. V době hospodářské krize mezi lety 1867 a 1873 se bankovní dům Rothschild spojil se společností bratří Davida a Wilhelma Guttmanů⁷³ z Lipníka nad Bečvou. Tak

⁶⁸ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 286.

⁶⁹ tamtéž

⁷⁰ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 286.

⁷¹ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 287.

⁷² tamtéž

⁷³ Působením bratří Guttmanů a jejich společnosti v Ostravsko-karvinském revíru a také mimo tuto oblast se zabývá Aleš Zářický v článku K počátkům důlního podnikání židovské rodiny guttmannů v Ostravsko-karvinském revíru v letech 1865-1873.(ZÁŘICKÝ,Aleš, K počátkům důlního podnikání židovské rodiny

vznikla firma Vítkovické horní a hutní těžířstvo, dnes akciová společnost Vítkovice. Ve své době šlo o největší podnik tohoto druhu ve střední a východní Evropě.

„Padesátá léta 19. století se v Ostravsko-karvinském revíru nesla ve znamení dosud nevídaného nárůstu těžby, spojeného především se zahájením provozu Severní dráhy Ferdinandovy a mimořádnou železářskou konjunkturou v druhé polovině téže dekády. Těchto příznivých podmínek využila většina těžířstev. Vysoké zisky umožnily zvýšit investice do strojního zařízení, ale především koncentrovat těžbu do moderních dolů. Tento proces byl jedním ze základních předpokladů zvyšování rentability důlního podnikání. Modernizace proběhla nejen na závodech největších těžařů, tedy Rothschildů a Severní dráhy Ferdinandovy. I menší těžaři, pokud chtěli udržet krok, nejen s domácí konkurencí, ale i hornoslezskou, museli vyčlenit nemalé částky na investiční náklady.(...)“⁷⁴

Velké pracovní příležitosti přilákaly na Ostravsko desetitisíce přistěhovalců. Ti přicházeli nejprve z blízkého okolí, z Moravy, a v zápětí i ze Slovenska a Haliče. Důvodem mohutného zalidňování oblasti byly zvýšené požadavky na počet pracovníků. To bylo spojeno s mnohými obchodními příležitostmi. Významnou část migrantů tvořili od poloviny 19. století také Židé. „Oblast Ostravska se stala velmi výhodným místem pro podnikání, mj. v obchodní sféře, čehož příslověčně schopní židovští podnikatelé patřičně využili.“⁷⁵ Dvě třetiny všech živností, obchodů a hostinců v Ostravě na začátku 20. století patřily židovským podnikatelům. Mezi jiným provozovali obchodní domy (Bachner, Rix, Borger, Schön, Nesselhort), banky a hotely (Löwenrosen, Süß, Palace, Textilia), pivovary a sladovny (Strassman) i chemičky (Markovits, Böhm, Posnansky&Sterlitz).

V období před rokem 1848 bylo v Ostravě jen několik Židů. Většinou šlo o nájemce městské harendy a pivovaru. Docela jiná situace panovala ve městech jako Olomouc, Brno, Prostějov a další. Jednu z příčin najdeme ve skutečnosti, že Moravská Ostrava byla poddanským městem církevní vrchnosti, která nechtěla, aby se na jejich statcích ve větší míře

Guttmanů v Ostravsko – karvinském revíru v letech 1865-1873, In: : Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska, s.46.-52.

⁷⁴ ZÁŘICKÝ, Aleš, K počátkům důlního podnikání židovské rodiny Guttmanů v Ostravsko – karvinském revíru v letech 1865-1873, In: : Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska, s.46.

⁷⁵ MÝŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 281.

usazovali jinověrci. Dalším důvodem byla silná averze ostravských měšťanů vůči Židům, přetrvávající až do 50. let 19. století a pramenící z obavy před konkurencí. Ústava z roku 1849 uvolnila stěhování Židů a umožnila jim nabyvat nemovitý majetek.⁷⁶

„Za první republiky se Ostrava stala doslova židovským centrem republiky.“⁷⁷ Od roku 1920 zde bylo sídlo exekutivy zemské sionistické organizace Hechaluz. Centrálu tady měla také Židovská mládežnická organizace a sídlila zde i hlavní kancelář prezidia Židovské strany v ČR.⁷⁸ Konjunktura let 1852 – 1862 pomalu doznívala. Uhelné podniky olomouckého biskupství, které vlastnilo některé doly v Ostravsko-karvinském revíru, se v druhé polovině 19. století dostaly do krize. Jako východisko se ukázal pronájem důlního majetku konsorciu bratří Wilhelma a Davida Gutmannů⁷⁹ a Ignáce Vondráčka.

Bratři Gutmannovi však nebyli v revíru žádnými nováčky. Starší z bratrů Wilhelm se snažil obchodovat s hornoslezskou sádrou a také obilím. V roce 1850 se rozhodl, že se zapojí do rodícího se obchodu s uhlím. Spojil se s bratrem Davidem, a založili firmu „Gebrüder Gutmann, Wien“. Wilhelm Gutmann později napsal: „Byly to tehdy velké časy. Nová doba se hlásila o slovo a rozvoj železnice zcela změnil hospodářský život společnosti“⁸⁰ Ačkoli obchod nebyl v prvním období zcela úspěšný, podařilo se Gutmannům dovozem hornoslezského uhlí na rakouský trh oslabit do té doby monopolní postavení ostravských těžařů. Rok 1856 přinesl zlom. V roce 1855 prodal rakouský stát své důlní závody na Ostravsku společnosti „Severní dráhy Ferdinandovy“ (Kaiser's Ferdinand Nordbahn-Gewerkschaft) Ta v následujícím roce rozšířila své důlní pole o doly bratří Kleinů v Přívoze a Hrušově. S touto společností uzavřeli bratři Gutmannovi dohodu o převzetí veškerého jejího

⁷⁶ MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 281.

⁷⁷ <http://www.kehila-ostava.cz/historie.htm>

⁷⁸ KLENOVSKÝ, Jaroslav, *Židovské památky Ostravy*, str.3-4. ; <http://www.kehila-ostava.cz/historie.htm>; také viz. SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, s. 182.-183.

⁷⁹ Bratři Guttmanové byli potomky chudé lipnické židovské rodiny. Vstoupili do „velkého“ podnikání, „ které je vyneslo až na samý vrchol evropské společenské hierarchie sklonku 19. století.“ ZÁŘICKÝ,Aleš, *K počátkům důlního podnikání židovské rodiny Guttmanů v Ostravsko – karvinském revíru v letech 1865-1873*, In: *Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska*, s.46.

⁸⁰ ZÁŘICKÝ,Aleš, *K počátkům důlního podnikání židovské rodiny Guttmanů v Ostravsko – karvinském revíru v letech 1865-1873*, In: *Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska*, s.46.-47.

obchodu s uhlím. K této smlouvě se po nějaké době připojilo i těžířstvo knížete Salma (Fürst Salms'che Steinkohlen-Gruben in Poln. Ostrau).

Ve vlastnictví firmy Gebrüder Gutmann se tak ocitl obchod dvou těžířstev, která za rok 1862 vytěžila 167752 tun uhlí. To v daném roce představovalo asi 28% celkové produkce OKR. Rychlý vzestup firmy na sebe nenechal dlouho čekat; společnost začala prosperovat a přinášela velké zisky. Tím, že získala kapitál, ji později umožnilo investovat do nákupu, ale také do rozvoje vlastních dolů.⁸¹

Ostravská židovská minorita byla v období mezi dvěma světovými válkami pokládána za třetí (po Praze a Brně) největší a nejvýznamnější v Československu. Před nacistickou okupací žilo v Ostravě 12 000 osob židovského vyznání z celkových 132 000 obyvatel; Židé představovali přibližně 9% populace. Jejich podíl na hospodářském potenciálu města byl podstatně vyšší. Patřilo jim 68% z celkem 5 680 registrovaných báňských, průmyslových a živnostenských podniků. Také ve svobodných povoláních dosáhla židovská menšina významného postavení. Například ze 180 lékařů, kteří provozovali soukromou praxi, bylo 49% Židů; ze 112 advokátů bylo židovského původu 63 %.⁸² „Vznik a mimořádně dynamický rozvoj ostravské židovské minority nastoupil tedy v období, které je shodné s údobím nejdynamičtějšího rozvoje industrializace průmyslové aglomerace.“⁸³ Rozvoj ostravské židovské společnosti byl tedy výrazně ovlivněn procesem industrializace města. Rozmach průmyslu znamenal impuls pro migraci židovské populace a pohyb kapitálu. Židovský kapitál proudil do Ostravy a nejen tam, zčásti nezávisle na fyzické migraci osob. Příkladem může být bankovní dům vídeňských Rothschildů, velkoobchodníci Gutmannové,⁸⁴ vratislavský bankéř Hahn a další. Můžeme rozlišit dvě vlny hospodářské migrace Židů do Ostravy. První probíhala od počátku padesátých do druhé poloviny šedesátých let 19. století. Během ní se počet Židů z několika jednotlivců rozrostl na cca 400 osob, což bylo 6 až 7% populace

⁸¹ více viz ZÁŘICKÝ, Aleš, K počátkům důlního podnikání židovské rodiny Guttmanů v Ostravsko – karvinském revíru v letech 1865-1873, In: : Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska, s.46.-47. a dále.

⁸² MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 281.

⁸³ tamtéž

⁸⁴ Rodina Guttmanů byla ekonomicky, společensky, ale také politicky činná židovská rodina. Více viz.: ZÁŘICKÝ, Aleš, K počátkům důlního podnikání židovské rodiny Guttmanů v Ostravsko – karvinském revíru v letech 1865-1873, In: : Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska, s.46.-52.

Moravské Ostravy. Tito migranti přicházeli z tradičních center židovského osídlení hlavně na Moravě, z Lipníku, Boskovic, Tlumačova, Kroměříže a Prostějova. V té době se v Ostravě usadily později známé židovské rodiny Strassmannů, Bergerů, Spitzerů, Kulků, Neumannů ad. Podstatná část těchto imigrantů našla uplatnění v drobném a středním podnikání, především v obchodu, pohostinství, výčepnictví a v některých dalších druzích služeb. Někteří jedinci se už v první generaci stali průmyslovými velkopodnikateli, jako například Strassmannové.

V polovině 60. let začala druhá migrační vlna. Vrcholila v devadesátých letech a na přelomu století. “V roce 1888 žilo v Moravské Ostravě již 1 000 Židů z úhrnného počtu 16 500 obyvatel, tj. asi 6,1%. Do r. 1900 dosáhl počet Židů 4 800, od r. 1910 – 5 900 a do cenzu 1921 cca 9 500 osob, což bylo asi 9% populace.”⁸⁵ Tato přistěhovalecká vlna byla součástí velké vlny haličských migrací, směřujících jednak do pruského Horního Slezska, jednak do Porýní a konečně též do ostravské průmyslové oblasti. Část přistěhovalců představovali ortodoxní Židé z haličských venkovských měst a vesnic. Na rozdíl od první migrační vlny tvořili většinu židovských imigrantů lidé nepříliš zámožní, s nízkou úrovní akumulovaného kapitálu. Svě uplatnění našli převážně v drobném podnikání, v podomním obchodu, výčepnictví, pohostinství, vetešnictví, drobném peněžnictví. Poměrně mnoho z nich však již v první generaci postoupilo do rangu středních a několik jednotlivců dokonce velkých podnikatelů. Svě uplatnění našli jako hoteliéři, majitelé konfekčních výroben, výrobci pálenek a likérů, majitelé obchodních domů, fiakristických živností, závodů potravinářského průmyslu. Jmenujme například rodiny Bergerů, Bachmannů, Samuela Wechsbergera, Gustava Lichtensterna, a další..⁸⁶

V roce 1881 evidovali na katastru Moravské Ostravy 513 zaregistrovaných drobných a středních podniků, z nichž bylo 28 % (tj. 142) ve vlastnictví židovských podnikatelů. Každý pátý Žid provozoval drobný nebo střední podnik, zatímco z nežidovských obyvatel města to

⁸⁵ MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 282.

⁸⁶ MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 282.-283.

byl jen každý 34. Tento jev se snaží vysvětlit francouzský historik a sociolog Victor Karady⁸⁷. V roce 1992 se zabýval otázkou židovských podnikatelů v zemích habsburské monarchie. Vysoký podíl židovské populace na podnikání se pokusil objasnit, na základě souvislostí s formováním moderní občanské společnosti. „Měl za to, že občanský duch, občanská mentalita, mimo jiné vstřícná též podnikání, se obtížně prosazovala ve vrstvách tzv. tradiční společnosti před industriální éry. Jeho nositeli se v zemích střední, východní a jihovýchodní Evropy proto stávaly nové skupiny jako etničtí outsideři, přistěhovalci nebo nacionální menšiny (již usedlé). V rakouském Zalitavsku to byli například Arméni, Řekové, Rumuni, Srbové, v předlitavských českých zemích především Němci a od poloviny 19. století Židé.“⁸⁸ Myška⁸⁹ tedy uzavírá: „V drobném a středním podnikání, které plnilo komplementární obslužné funkce pro rozvíjející se průmyslovou aglomeraci (jejími nosnými odvětvími bylo uhelné hornictví, hutnictví železa, těžké strojírenství a těžká chemie), sehráli klíčovou úlohu podnikatelé židovského původu. Intenzita jejich podnikatelských aktivit mnohonásobně překračovala podnikatelské aktivity nežidovské populace a vykazovala vyšší míru adaptability na měnící se požadavky trhu, což se projevovalo v pružnějších inovacích ve výrobní sféře i ve sféře směny.“

Pronikání velkého kapitálu na ostravsko nebylo, na rozdíl od drobných a středních židovských podnikatelů, provázeno fyzickými migracemi. Kapitál vlastníků se tedy uplatňoval v aglomeraci, ale oni sami trvale sídlili mimo vlastní Ostravu či Ostravsko. Vídeňská větev bankéřské rodiny Rothschildů se už ve třicátých letech 19. století neúspěšně pokoušela svým kapitálem proniknout do ostravského báňského a hutního průmyslu. To se jim podařilo až v letech čtyřicátých. Od olomouckého arcibiskupství a kapituly totiž koupili Vítkovické železárny a uhelné a rudné doly. „Razantní nástup rothschildovského kapitálu (od počátku padesátých let také jako podílníků báňských podniků Severní dráhy Ferdinandovy na Ostravsku) znamenal ovládnutí nejméně poloviny kapacit báňského a celé kapacity hutního a

⁸⁷ jak uvádí Myška ve svém příspěvku MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 282.

⁸⁸ MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 283.

⁸⁹ tamtéž

strojírenského průmyslu dané oblasti.“⁹⁰ Industrializace regionu dostala na přelomu šedesátých a sedmdesátých let „novou injekci“ v podobě kapitálu vídeňského velkoobchodního domu Gutmannů. (Gutmannové však pocházeli z Lipníka nad Bečvou.) V osmdesátých letech investoval židovský bankovní dům vratislavských Hahnů do výstavby rourovny a hutních provozů v Bohumíně. Zde se také realizovala výstavba závodů na zpracování petroleje, při níž se uplatnily nemalé prostředky několika židovských podnikatelů haličského původu.

Myška⁹¹ se pokoušel zjistit „podíl investic židovských podnikatelů na průmyslovém růstu ostravské aglomerace“⁹², a to „pro profilující odvětví aglomerace – uhelný průmysl. Zjistil, jakou měrou tyto investice přispívaly hrubé produkci.“ Uvádí⁹³, že v osmdesátých letech 19. století, čili na sklonku průmyslové revoluce, produkovaly báňské závody, které byly židovským vlastnictvím, přibližně 53 % veškeré těžby uhlí, 65 % produkce koksu a téměř kompletní produkci briket. Podle Myšky⁹⁴ bychom analýzou průmyslu hutnictví železa a těžkého strojírenství dospěli k obdobným, ne-li vyšším údajům.

„Vysoký podíl židovského kapitálu na středním a velkém podnikání v ostravské aglomeraci před první světovou válkou přesahoval svým vlivem sféru ekonomickou. Výrazně ovlivňoval také proces formování občanské společnosti tohoto, v hranicích habsburské monarchie, dosti výjimečného útvaru, a příklonem majority izraelitů k německému jazyku a německé kulturní orientaci také formování národnostní struktury.“⁹⁵

Na přelomu 19. a 20. století docházelo k výrazným proměnám české a německé společnosti v českých zemích. Vlivem migračních procesů, urbanizace, industrializace se

⁹⁰ MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 284.

⁹¹ MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 284.

⁹² tamtéž

⁹³ MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 284.

⁹⁴ tamtéž

⁹⁵ MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 284.

měnil i životní styl židovské menšiny, a změnu doznaly také jejich poměry demografické. Židovské obce ztratily svou právní autonomii, v tradiční školské výuce se přestalo používat jazyka jidiš, změnilo se pojetí náboženského života a bohoslužeb. Židé se stěhovali do „velkoměst a center výrazné investiční činnosti“⁹⁶, tj. do nových průmyslových regionů. V době tzv. „famiľiantů“ žila většina v malých městech a na venkově, což se projevovalo i ve „vnitřní struktuře židovské menšiny“⁹⁷. Nyní docházelo k celkové „modernizaci a dynamizaci života společnosti“⁹⁸, a proto se zvyšovala migrace do nových průmyslových regionů a velkoměst.

Ostravská průmyslová oblast se od druhé poloviny 19. století začala řadit mezi nově se tvořící střediska tzv. moderní společnosti. V 60. a 70. letech se konstituovalo jádro obce. Realizovaly se investice do průmyslu a navazujících oborů. Docházelo k prudkým proměnám na všech úrovních života obyvatelstva dříve usazeného a zejména nově příchozího. Židovské rodiny se spolu s dalšími migranty začaly stěhovat právě do těchto obcí. Zejména v průmyslu docházelo v meziválečném období na Ostravsku v důsledku intenzifikace a modernizace provozů k redukci pracovních sil. To se promítalo v zastavení migrace a u některých skupin obyvatelstva se setkáváme dokonce s vystěhovalectvím. Naopak židovská menšina početně rostla.⁹⁹

Nemalý počet Židů přišel také z Těšínska a Opavska. Jak dokládají průzkumy autorů příspěvků, desetina vítkovických Židů se narodila v českém Slezsku (Těšínsko, Opavsko).¹⁰⁰

Rozvoj průmyslu a dalších odvětví a s nimi související postupné změny životního stylu se projevíly také u židovského obyvatelstva. Například „počet dětí připadajících na jednu rodinu byl na počátku 30. let 20. století nižší a lze tuto tendenci chápat jako projev

⁹⁶ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 285.

⁹⁷ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 285.

⁹⁸ tamtéž

⁹⁹ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 286.-287.

¹⁰⁰ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s.288.

modernizace – přizpůsobení se městskému životnímu stylu, nárokům na lepší a z hlediska vzdělání náročnější životní kariéru pro děti, která předpokládala i delší pobyt potomků na školách a větší finanční zátěž pro rodiče.¹⁰¹ Ke změnám docházelo i v jiných oblastech života Židů.¹⁰²

Židé hráli velmi důležitou roli v tuzemském hospodářství. Vynikali v textilním, potravinářském, dřevozpracujícím a papírenském průmyslu. Ve 30. letech 20. století tvořil 30-40 % kapitálových investic v průmyslu právě židovský kapitál. Firmy Petschek a Weiman rozvíjely důlní průmysl v severních Čechách. Rothschild zase ocelářský průmysl na Ostravsku. Židé rovněž vlastnili bankovní domy a pojišťovny; i v tomto odvětví byli velice úspěšní. V letech hospodářské krize se v českých zemích usadilo mnoho židovských obchodníků ze Slovenska a podkarpatské Rusi. Po roce 1933 přišlo také několik tisíc židovských uprchlíků z Německa.¹⁰³

¹⁰¹ NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s.289.

¹⁰² Zejména po první světové válce docházelo také k proměnám v oblasti vědomí, vžitých tradic, a to konkrétně například v „rozbití dlouhodobé tradice, že do manželství smí vstoupit jen vyznavači judaismu.“ Židé totiž začali uzavírat sňatky také s „jinověrci“, nebo-li smíšená manželství. – viz. NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s.289.

¹⁰³ Nisko 1939/1994, *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 27.-28.

4. Antisemitismus ve Slezsku (na Těšínsku)

Nepříznivý a nepřátelský postoj vůči Židům byl v evropské kultuře odedávna hluboce zakořeněn.¹⁰⁴ Antisemitismus se v Evropě projevoval ve vlnách, periodicky v různých politických stranách.¹⁰⁵ V české společnosti, pohraničí (Sudety) nevyjímaje, rasový antisemitismus „reprezentovala vypjatá nacionalistická hnutí“¹⁰⁶. Jedním z nich byla Schönererova Všeněmecká strana,¹⁰⁷ která působila i ve Slezsku.

Antisemitismus, „nejsetrvalejší zášť v dějinách lidstva“,¹⁰⁸ se nevyhnul ani Rakouskému Slezsku. Nenávist vůči židovskému obyvatelstvu měla ve Slezsku, zvláště pak na Těšínsku, určitá specifika, jimiž se odlišovala od antisemitismu v jiných částech Moravy a Čech. Svou roli zde sehrálo několik faktorů. Těšínsko bylo hraniční oblastí, proto se zde projevovaly různé národnostní vlivy, demografické změny a v neposlední řadě připomeňme, že zmíněnou oblastí vedly mezinárodní obchodní cesty. V Těšínském Slezsku rovněž kvetl pestrý a bohatý duchovní život.

Termín antisemitismus v roce 1879 poprvé použil německý protižidovský aktivista Wilhelm Marr, nicméně jeho tradice sahá mnohem dále do minulosti. Nejstarší formy antisemitismu do značné míry splývaly s antijudaismem; jejich příčina tkvěla v protižidovské ideové nenávisti.¹⁰⁹ Leo Pavlát ve svém příspěvku „Židé, dějiny a kultura“¹¹⁰ uvádí hned několik druhů antisemitismu, mezi jinými antisemitismus v období emancipace Židů (str.94.) nebo antisemitismus protirevoluční (str. 97.).¹¹¹ My se v této kapitole zaměříme na některé prvky antisemitismu v Rakouském Slezsku, zvláště na Těšínsku. Nejprve však zhodnotíme širší souvislosti. Koncem 19. a počátkem 20. století se totiž v důsledku židovské emancipace Židé začali podílet na rozvoji mnoha odvětví. Byli úspěšní v kultuře, vědě, obchodě i v dalších oblastech společenského života. Jejich vliv na evropské dění postupně rostl. Počátkem

¹⁰⁴ Více viz heslo antisemitismus In: http://www.sztetl.org.pl/?app=term&id=4&lang=pl_PL&x=showTerm

¹⁰⁵ Výjimkou však byla sociální demokracie. Ta řešila „židovskou otázku“ v rámci vnitrostranických diskusí.

¹⁰⁶ MÍŠKOVÁ, Alena, *Od Schönerera ke genocidě?* In: OTTE, Anton, PROSEK, Zdeněk SEINY, Ferdinand, *Židé v Sudetech, Die Juden in Sudetland*, Ackerman-Gemeinde, Česká křesťanská akademie 2000, s. 59.

¹⁰⁷ MÍŠKOVÁ, Alena, *Od Schönerera ke genocidě?* In: OTTE, Anton, PROSEK, Zdeněk SEINY, Ferdinand, *Židé v Sudetech, Die Juden in Sudetland*, Ackerman-Gemeinde, Česká křesťanská akademie 2000, s. 59.

¹⁰⁸ PAVLÁT, Leo, *Antisemitismus - nejsetrvalejší zášť v dějinách lidstva*, In: *Židé dějiny a kultura*, Židovské Muzeum Praha, 2. vydání, Praha 2002, s. 83.

¹⁰⁹ Srov. *Židé dějiny a kultura*, Židovské Muzeum Praha, 2. vydání, 2002, s. 83.

¹¹⁰ PAVLÁT, Leo, *Židé dějiny a kultura*, žid. Muzeum Praha, 2. vydání, 2002, od s. 83.

¹¹¹ více viz *Židé dějiny a kultura*, Židovské Muzeum Praha, 2. vydání, 2002, s. 83.

20. století, kdy v Evropě sílily tendence národního uvědomění, začal fakt značného židovského vlivu a úspěšnosti vzbuzovat odpor některých společenských vrstev.

Zrovnoprávnění Židů, ke kterému došlo relativně pozdě,¹¹² vyvolalo odpor maloměšťanstva a selského stavu, jejichž společenský status také rostl a kteří s Židy soupeřili v procesu emancipace. Vedle zastánců starého řádu upíraly tyto společenské skupiny asimilovaným Židům právo účasti na společenském a kulturním životě. V té době se rodilo národní vědomí, a její radikální forma pak vedla k radikálnímu nacionalismu, který požadoval podřízení jednotlivce národním zájmům.¹¹³ V intelektuální (vědecké) sféře to byl darwinismus, který hlásal pohlcení slabších skupin silnějšími, a také rasová teorie.¹¹⁴ Ta třídila rasy na „lepší“ a „horší“. Novodobé antisemitské hnutí se rozvinulo v poslední čtvrtině 19. století.¹¹⁵

V Čechách i na Moravě panoval koncem 19. století silný antisemitismus. Rozšířil se především z rakouských zemí (Schönerer, ad.) a svého vrcholu dosáhl roku 1899 známou Hilsnerovou aférou. Do ní také aktivně zasáhl Masaryk, protože antisemitské postoje byly zcela neslučitelné s jeho názory. Zároveň chtěl zakročit proti masovému fanatismu a hájit čest českého národa, jež byla antisemitismem značně narušena. Masaryk sám navštívil místo činu, Polnou, a důsledně prostudoval dostupnou literaturu o pověře rituální vraždy.¹¹⁶ „Proti Masarykovi se zvedla vlna nejodpornějších štvanic, kterým udávala tón koalice klerikálů, mladočechů, národních sociálů a radikálních státoprávníků. Masaryk byl jako zrádce národa a zaprodanec Židů vláčen v tisku, zfanatizovaní studenti proti němu demonstrovali na univerzitě i před jeho bytem. Je známo, že dokonce pomýšlel na odchod z Čech.“¹¹⁷ Ačkoli Hilsnerův případ byl určitým vyvrcholením antisemitismu u nás, pozdější období první republiky, tj. roky 1918—1938, bylo „bezesporu tím nejlepším obdobím ve vzájemném

¹¹² ve většině evropských zemí v 2. polovině 19. století

¹¹³ Dostupné na <http://www.sztepl.org.pl/?app=term&id=4&lang=pl_PL&x=showTerm

¹¹⁴ Z původního darwinismu. čerpal sociální darwinismus.

¹¹⁵ Srov. dostupné na <http://www.sztepl.org.pl/?app=term&id=4&lang=pl_PL&x=showTerm

¹¹⁶ Srov. POJAR, Miloš, *1 000 let společného života Židů a Čechů v českém státě*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 25.

¹¹⁷ POJAR, Miloš, *1 000 let společného života Židů a Čechů v českém státě*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s. 25.-26.

soužití Čechů a Židů. Masarykova republika byla jediným státem ve střední Evropě, který poskytl Židům všechna práva a umožnil jim plný a nerušený rozvoj – na jednu generaci.“¹¹⁸

"V boji proti antisemitismu měl Masaryk svého předchůdce v rakouském parlamentu. Byl to těšínský luterský pastor a senior, Theodor Carl Haase, kterého kvůli neohroženému vystupování ostatní poslanci posměšně nazvali "echt Jude". Třikrát vydal v němčině *Antisemitismus- Kleine Studien* ve Vídni, v Těšíně v roce 1887 a pak totéž polsky v Krakově 1891. Že patřil k nejrozhodnějším odpůrcům rasové nesnášenlivosti v kulturních, politických i klerikálních kruzích, o tom svědčí jeho vystoupení ve vídeňském parlamentu v roce 1886: „Antisemitismus není jen obyčejná netolerance; antisemitismus je rasová nenávisť proti Židům, je to sociální válka vedená vyvoláváním nejpodlejších vášní proti významné části vlastního obyvatelstva. Antisemitismus je popřením kultury a civilizace naší doby, je popřením všeobecné lidské lásky, popřením mravnosti a křesťanství, kterým se také antisemité chválí.“¹¹⁹

Masarykovo vystoupení proti antisemitismu v Hilsnerově případu bylo velice důležité.¹²⁰ Ve Slezsku, konkrétně na Těšínsku, bojoval proti antisemitismu bielský evangelický pastor dr.Theodor Haase. O něm je pojednáno na straně 40.

Antisemitismus v Rakouském Slezsku

Politické směry vzniklé v Rakouském Slezsku v 60. a 70. letech 19. století většinou tíhly k liberalismu a ke konstituční ideji, v nichž viděly naději na realizaci svých aspirací. Toto období skončilo rokem 1870, když se k moci dostal neliberální kabinet Hohentwarta. „Češi a Poláci, kteří se dosud omezovali na osvětovou a sebevzdělávací činnost, nyní žádali zavedení skutečného jazykového zrovnoprávnění v Rakouském Slezsku ve shodě s ústavním

¹¹⁸ POJAR, Miloš, *1 000 let společného života Židů a Čechů v českém státě*, In: Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995, s.25.-26.

¹¹⁹ PIETAK, Stanislav. "Zapomenutý odkaz TGM: náboženská otázka." In: SZYMECZEK, J. *Katecheze a pastore: Formování identity v mediálním světě*. Ostrava, Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s.248. ISBN 978-80-7368-537-9:

¹²⁰ „Masarykovo vystoupení proti Hilsnerově odsouzení a proti antisemitismu vůbec sehrálo významnou roli. Morálně obrodilo český národ, který se začal vymaňovat z omezených provinciálních poměrů, kam ho zavedla staročeská a později mladočeská nacionalistická politika. Masarykova kampaň proti antisemitismu působila očištně v širokých vrstvách české společnosti a přispěla rozhodující měrou k tomu, že moderní národ vstoupil do 20. století jako jeden z národů poměrně nejméně zatížených antisemitismem v Evropě vůbec.“

článkem číslo 19. K tomu však na Slezsku nikdy nedošlo, protože německá většina v Krajském sněmu schválení tohoto požadavku úspěšně blokovala. Polské a české národní tábory však v roce 1870 získaly první poslanecké mandáty do Slezského sněmu, později do Státní rady.¹²¹

I když se Židé většinou asimilovali k německé kultuře, snažili se také udržet dobré styky s místními Poláky a Čechy. Po prvním politickém úspěchu slovanského národního tábora ve volbách roku 1870 však došlo k otevřenému přerušení styků. V reakci na pokroky Slovanů koncem roku 1869 vznikl ve Vídni Německý Svaz.¹²² Ten seskupoval stoupence německého liberalismu; znatelnou a viditelnou členskou základnu tvořili Židé. „Německý svaz“ měl pobočky ve všech větších městech rakouského Slezska, také Bielsku, Těšíně nebo Opavě. Židé zde sehráli důležitou roli. V obvodech (oblastech) se smíšeným národnostním zastoupením (složením), jako byl například Těšín a Fryštát, zajistily hlasy židovských voličů německé skupině vítězství ve volbách.¹²³ Tehdy nastal otevřený konflikt mezi Židy a slovanským národním táborem, respektive polským a českým národním hnutím, která ve 2. polovině 19. století posilovala své pozice. Spor se později projevoval stálými útoky na Židy v polských novinách, jako například „Gwiazdka Cieszyńska“. Nicméně zpočátku neměl na každodenní spolužití židovského obyvatelstva se slovanskými spoluobčany velký vliv, zejména pokud šlo o záležitosti spadající do ekonomické sféry. Navíc určité procento Židů v Těšínském Slezsku sympatizovalo se snahami polského národního tábora. Několik Židů bylo členy polské „Czytelni Ludowej“ založené v roce 1861, jiní podporovali polské patriotické iniciativy.¹²⁴ Před volbami do samosprávy v Těšíně v roce 1876 vyzvali Poláci židovské obyvatele, aby volili polského kandidáta; jejich snaha ale vyšla naprázdno. V 60. letech 19. století se tiskový orgán polského národního hnutí, „Gwiazdka Cieszyńska“, snažil ve svých komentářích týkajících se Židů zachovat umírněnost a objektivnost. Po roce 1870 se projevy

¹²¹ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, s.180.

¹²² Deutsches Verein

¹²³ Jedním z aktivních členů těšínského Německého Svazu byl například těšínský obvodní rabín Simon Friedmann.

¹²⁴ Snahy o nezávislost Poláků, které se projevíly v lednovém povstání v roce 1863, se setkaly s porozuměním, a dokonce i s aktivní podporou mezi některými židovskými rodinami z Těšína.

na jejich adresu uveřejňované v těchto novinách stávaly čím dál méně přátelské a počet informací, které přispívaly k negativnímu obrazu o Židech, rostl.¹²⁵

Všeobecné životní podmínky pro Židy z Rakouského Slezska se v poslední dekádě 19. století změnily. Ačkoli si Židé zachovali svou společenskou a ekonomickou pozici, společenské a národnostní konflikty se začaly obracet i proti nim. Příkladem může být rok 1890. V době velké stávkové hnutí dělníci vystoupili proti židovským obchodům a továrnám. I v dalších letech docházelo ke střetům mezi židovskými občany a ostatními obyvateli.¹²⁶

Místní slezské obyvatelstvo nyní podněcovali přívrženci protisemitské ideologie. Ti působili zvláště mezi německy mluvícími obyvateli a šířili protižidovské Schönerevy názory.¹²⁷

Vztah českého národního tábora k Židům v té době ovlivňovaly nedobré česko-židovské vztahy v Čechách. Česká buržoazie v Rakouském Slezsku mohla investovat jen do zpracování potravin¹²⁸. V tomto odvětví se však setkávala s velkou konkurencí Židů. To sebou také neslo určité napětí. Mohou to ilustrovat události v Opavě. Po tom, co „Opavský Týdeník“ v roce 1883 publikoval článek, který obviňoval Židy z rituální vraždy holčičky, se v Opavě objevily plakáty nabádající k vyhnání Židů.^{129 130}

Odpor Čechů, Poláků a části německého obyvatelstva, zvláště kupců a řemeslníků, vůči Židům způsobily důvody politické a také ekonomické. Ty vytvářely příznivé podmínky pro přijetí antisemitské ideologie v Rakouském Slezsku.¹³¹

Počátky antisemitismu v Rakouském Slezsku se pojí z osobou Georga von Schönerera, který jako první v monarchii zformuloval postulát boje proti židovským vlivům ve všech sférách veřejného života. Schönererovi stoupenci propagovali od roku 1880 jeho ideje

¹²⁵ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, s.180.; SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, ed., *Židé ve Slezsku*, s. 33.

¹²⁶ Ti žili hlavně z nezemědělské práce. Pracujících Židů žilo ze zemědělství v roce 1910 jen 1,0%. Z řemesla a práce v průmyslu 23,6%, z obchodu a služeb 56,2% , „na volné noze“ nebo bez zaměstnání 19,2%.

¹²⁷ SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, ed., *Židé ve Slezsku*, s.43.

¹²⁸ Protože průmysl a některá další odvětví ovládli již dříve Němci.

¹²⁹ Pozn.:Spyra uvádí v poznámce, citaci pod čarou Th. Sonnenschein: Beitrag zur Geschichte der Juden in Troppau. W: Festschrift des Zionistischen Vereins „Jeschurun“ Troppau 1901- 1911. Troppau 1911, který to údajně pokládá za první projev antisemitizmu v Rakouském Slezsku.

¹³⁰ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, s.181.

¹³¹ Ta podepřena pseudovědeckými základy vznikla na konci 70 let 19. století v Německu.

v celém západním Slezsku a jejich představitelé byli dokonce voleni do Krajského Sněmu. Vznikly politické organizace slezských antisemitů- německé nacionální strany. Po roce 1883 se Schönererovy ideje snažili přenést jeho stoupenci i na těšínské Slezsko, ale bezúspěšně. Zde se totiž antisemitismus setkal s mnoha odpůrci, zvláště z okruhu liberálního měšťanstva. Velkým odpůrcem antisemitismu byl bielský pastor Theodor Haase; proti antisemitismu také napsal brožuru.¹³² V roce 1890 ve volbách do Slezského Sněmu utrpěli antisemité ve městech těšínského Slezska zničující porážku. Tím byl postup antisemitismu na tomto území zbrzděn. Centrem antisemitských seskupení zůstala Opava. Slezští antisemité kladli důraz především na německý nacionalismus. Židovská otázka pro ně představovala méně závažný problémem. Tím bezprostředněji jejich působení ovlivňovalo podmínky, v jakých muselo židovské obyvatelstvo Rakouského Slezska v 80. letech 19. století i později žít. O tom svědčí i skutečnost, že na přelomu století reprezentovala Židy v Městské radě Opavy jen jediná osoba, oproti roku 1872, kdy to byly osoby tři.¹³³

Antisemité měli své zastupitele na Slezském zemském sněmu v Opavě od roku 1885, nic jim tedy nebránilo blokovat pro Židy výhodná usnesení. Po roce 1890 se německé radikálně nacionalistické strany vzdaly Schönererových kontroverzních hesel, a tím získaly širší podporu.¹³⁴ Například spolek „Nordmark“ založený roku 1894, měl před 1. světovou válkou 150 poboček po celé zemi. Do jisté míry antisemitský program hlásala i Německá lidová strana slezská.¹³⁵ Křesťansko-sociální strana také útočila na Židy. Působila rovněž na slovanské obyvatelstvo, ale distancovala se od rasového antisemitismu.

Spolupráci se Židy byli z německých stran nakloněni němečtí liberálové, kteří si začali říkat německá pokroková strana, Deutsche fortschrittliche Partei. Jejich vliv se však projevil jen v některých městech na Těšínsku.¹³⁶ Židovští voliči čas od času německé buržoazii pomohli udržet moc. Častěji se ale stávalo, že liberálové se spojili s německými nacionalisty proti slovanským stranám.

Pokud Židé chtěli být politicky aktivní, museli si najít jinou politickou alternativu. Sociální demokracie slibovala zrušení národnostních a náboženských rozdílů a program

¹³² O Theodoru Haase podrobněji v kapitole „Bojovník proti antisemitismu - Theodor Haase“.

¹³³ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, s.181.-182.

¹³⁴ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.43.

¹³⁵ Deutsche Volksverein für Schlesien

¹³⁶ Bielsko, Těšín, Frýdek, Bohumín-nádraží, a také v Místku a v Moravské Ostravě

sociálního osvobození lákal židovskou chudinu. Právě zde Židé nacházeli svou politickou alternativu. Celá řada předsedů sociální demokracie měla židovský původ. Nicméně hlavní stoupenci této strany patřili k průmyslovému proletariátu z ostravských dolů a z Bielska. Jejich zájmy však byly v rozporu s výdělečným působením většiny Židů.

V případě váhavého postoje Židů ke spolenectví s Němci zde byla ještě možnost spolupráce s Poláky nebo Čechy. Polské národní seskupení se ve svém tisku nezřídka vyslovovalo pro ekonomický boj proti Židům. Propagovalo heslo „kupuj u svého“. Poláci doufali, že židovská emigrace z Haliče bude podporovat polské požadavky. Židé se však snažili co nejdříve zlepšit svůj společenský i ekonomický status, a proto rychle přejímali německou kulturu a jazyk. Poláci ovšem neudělali nic pro to, aby Židy přitáhli na svou stranu, a tak není divu, že s polským národním seskupením jich spolupracovala jen hrstka.

Na přelomu 19. a 20. století v českém prostředí, na území Slezska, vyvrcholily nepřátelské postoje vůči Židům.¹³⁷ K upevnění nepřátelských stereotypů o Židech mezi českou veřejností přispěla také protižidovská publicistika v „Ostravanu“ a „Novinách Těšínských“. V Moravské Ostravě vzniklo teprve v roce 1911 oddělení Národní jednoty českožidovské. Do této organizace patřilo také několik Židů z okolí Polské Ostravy. Jinak považovala většina Židů Čechy za antisemity. Češi zase zpravidla chovali nepřátelský postoj vůči Židům.¹³⁸ Je však nutno dodat, že k aktivním protižidovským vystoupením v Těšínském Slezsku nedocházelo. Zato byl Židům blokován přístup do některých německých sdružení, šířily se negativní názory o Židech, včetně lži o rituálních vraždách, a místy docházelo i k rabování synagog a hřbitovů. Reakcí Židů v rakouském Slezsku na situaci konce 19. století byly na jedné straně početné odchody ze země, na straně druhé větší aktivita ve veřejném životě. Mnozí nadále působili na významných místech v různých spolcích, zvláště německých. Od konce 19. století začaly vznikat také vlastní židovské spolky. Kromě náboženských uskupení šlo také o dobročinné, sportovní a podpůrné. V rakouském Slezsku působilo v době před 1. světovou válkou nejméně 110 registrovaných židovských sdružení.¹³⁹

¹³⁷ Konkrétně se to projevilo v Hilsnerově kauze.

¹³⁸ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.44.

¹³⁹ Podrobně se židovskými spolky budeme dále zabývat v kapitole „Spolky a kulturní život židovského společenství“ a částečně také v kapitole „Sionismus ve Slezsku“.

V Opavě, Bohumíně a Bielsku působily literární spolky, které organizovaly přednášky o německé i židovské literatuře.¹⁴⁰

Co se týče podrobnějšího prozkoumání antisemitismu na Těšínsku, cenným příspěvkem k této problematice je práce regionálního historika Józefa Szymeczka.¹⁴¹ Szymeczek se ve své práci snaží „zachytit vztah mezi evangelíky augsburského vyznání na Těšínsku a Židy v době velkých politických proměn, kterými toto území v letech 1937-1942 prošlo“.¹⁴² Mezi dalšími hledisky, kterými se zabýval, je vytyčeným cílem „zachycení projevů reakce na antisemitismus uvnitř evangelických církví“.¹⁴³ Jádrem práce je rozbor článků z těšínského polského i českého evangelického tisku.¹⁴⁴

Bojovník proti antisemitismu – Theodor Haase

„Velkým odpůrcem antisemitismu byl bielský pastor Theodor Haase.“¹⁴⁵ V krátkosti o něm můžeme říci, že byl „pastor, politický činitel, nakladatel a redaktor“.¹⁴⁶

Theodor Haase se narodil 14. července roku 1834 ve Lvově v rodině evangelického pastora. Jeho otec Adolf Teodor Haase byl lvovským superintendentem.¹⁴⁷ Theodor absolvoval místní německé gymnázium, studoval tři roky teologii ve Vídni, potom získal stipendium lvovského sboru a začal teologická a filozofická studia v Göttingenu, Rostocku a Berlíně. V roce 1856 získal v Rostocku doktorát z filozofie, roku 1868 mu byl přiznán

¹⁴⁰ SPYRA, Janusz, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, s.45.

¹⁴¹ SZYMECZEK, Józef, *Evangelíci augsburského vyznání a Židé na Těšínsku v letech 1937- 1942*, Český Těšín 1998, rukopis ve vlastnictví autora, s.4.

¹⁴² SZYMECZEK, Józef, *Evangelíci augsburského vyznání a Židé na Těšínsku v letech 1937- 1942*, Český Těšín 1998, s.4.

¹⁴³ SZYMECZEK, Józef, *Evangelíci augsburského vyznání a Židé na Těšínsku v letech 1937- 1942*, Český Těšín 1998, s.4.

¹⁴⁴ SZYMECZEK, Józef, *Evangelíci augsburského vyznání a Židé na Těšínsku v letech 1937- 1942*, Český Těšín 1998, s.5.

¹⁴⁵ SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: Studie k dějinám Židů ve Slezsku*, Muzeum Těšínska, 2001, s. 43.

¹⁴⁶ Elektroniczny Słownik Biograficzny Śląska Cieszyńskiego- heslo HAASE TEODOR KAROL 1834 1909 dostupné na <[http://www.kc-cieszyn.pl/cgi-](http://www.kc-cieszyn.pl/cgi-bin/2/makwww.exe?BM=01&IM=01&WI=HAASEbMARCINbTEODOR&NU=03&DD=1)

[bin/2/makwww.exe?BM=01&IM=01&WI=HAASEbMARCINbTEODOR&NU=03&DD=1](http://www.kc-cieszyn.pl/cgi-bin/2/makwww.exe?BM=01&IM=01&WI=HAASEbMARCINbTEODOR&NU=03&DD=1)

¹⁴⁷ *Evangelický kalendář, Kalendarz ewangelicki*, SCEAV 2008, Str.97.; viz také dostupné na <http://www.region.beskidia.pl/bielsko_-_biala_zasluzeni_mieszkancy_theodor_karl_haase.html

doktorát z teologie.¹⁴⁸ Po studiích pracoval jako soukromý učitel a učitel náboženství ve Vídni. Po ordinaci přijal v roce 1859 místo pastora dvojjazyčného sboru v Bielsku.¹⁴⁹ Krátce nato se zde stal členem Školní rady a také městským radním. V roce 1856 byl po smrti kněze seniora Gustawa Kłapsi poprvé vybrán slezským seniorem. Tento úřad zastával čtyři kadence až do roku 1882. Z moci úřadu zasedal v Generálním Synodu. V pouhých jedenatřiceti letech se ujal v Rakousku největšího evangelického seniorátu, čítajícího přes šedesát tisíc členů v šestnácti sborech.

Oženil se s Julií rozenou Mosburg. Manželé měli šest dětí. Syn Wolfgang šel v otcových šlépějích, stal se knězem, vystudoval práva¹⁵⁰ a později působil jako prezident Hlavní církevní rady ve Vídni.

V roce 1860 založil Haase reálnou školu v Bielsku, v roce 1867 Evangelický učitelský seminář a zasloužil se také o založení průmyslové řemeslné školy. Pokus o vytvoření pobočky Lvovské univerzity byl neúspěšný. Díky snahám dr. Haaseho vzniklo v Bielsku Evangelické sdružení žen (Ewangelickie Stowarzyszenie Niewiast) a při něm útulek pro děti ve věku od 3 do 6 let všech vyznání.¹⁵¹ V případě potřeby pomáhal lidem bez ohledu na jejich národnost či vyznání.¹⁵² Roku 1876¹⁵³ se stal těšínským pastorem. Ve stejném roce se jako význačný člen německo-liberální rakouské strany stal poslancem do opavského sněmu. O tři roky později už byl poslancem v rakouském parlamentu. Zastupoval Bielsko, Skoczow, Strumien a Jablunkov. Jako člen různých parlamentních komisí přispěl k vypracování školských zákonů, které se také týkaly výuky náboženství, a také zákonů ke zlepšení finančního zabezpečení učitelů. V říšském sněmu byl horlivým mluvčím za práva a svobody víry, přesvědčení a svědomí, bojovníkem za třídní práva a také rozhodným nepřítelem antisemitizmu. – V roce 1887 vydal na toto téma rozpravu - „Antisemitismus. Kleine Studien“. Z jeho dalších úspěchů

¹⁴⁸ Na univerzitě v Heidelbergu.

¹⁴⁹ *Evangelický kalendář, Kalendarz ewangelicki*, SCEAV 2008, Str.97.; http://www.region.beskidia.pl/bielsko_-_biala_zasluzeni_mieszkanicy_theodor_karl_haase.html

¹⁵⁰ Dostupné na <http://www.kc-cieszyn.pl/cgi-bin/2/makwww.exe?BM=01&IM=01&WI=HAASEbMARCINbTEODOR&NU=03&DD=1>

¹⁵¹ Více také viz dostupné na < <http://www.sucha.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2007110005>

¹⁵² „Když po nezdařilém lednovém povstání roku 1863 skupina povstalců z centrálního Polska, která projížděla na západ, a zastavila se v Bielsku, dr. Haase sebral, vybral mezi místními továrníky nemalou částku, aby pomohl polským tulákům. Tyto fakty ukazují, že když šlo o pomoc bližnímu v potřebě, nečinil kněz Haase ohled, zřetel na osobu, národnost nebo vyznání.“

¹⁵³ Dostupné na <http://www.knih-havirov.cz/en/osobnosti-regionu/detail-45.html>; <http://www.sucha.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2007110005>

jmenujme úspěšnou pomoc pro požárem zasažený Jablunkov nebo povodní postižený Strumień.

V roce 1882, po smrti kněze superintendenta Karola Samuela Schneidera, byl kněz dr. Teodor Haase zvolen moravskoslezským superintendentem augsburského vyznání.¹⁵⁴ I nadále se staral o růst církve a rozvoj školství. Podporoval vznik nových sborů, mimo jiné v Opavě, Starých Hamrech, Třinci i v dalších městech. Roku 1887 založil Slezský evangelický ústav pro emeritní učitele.

Kněz doktor Teodor Haase byl aktivní na poli vydavatelském. Kromě různých historických a historicko-církevních vypracování vydával v letech 1855-69 liberální týdeník „Neue protestantische Blätter“, v období 1874-75 pak „Schlesische Post“. Pro boj s národním obrozením mezi polským těšínským lidem založil v Těšíně „Czytelnie Ewangelicka“ z „Nowym czasem“ a „Przeglądem rolniczym“. Byla to konkurence polského „Ewangelika“ a „Gwiazdki Cieszyńskiej“. Jako odpověď na vydání Towarzystwem Ewangelickiej Oswiaty Ludowej „Postyle domową ks.dra Marcina Lutra“ se Haase rozhodl vydat tiskem roku 1883 roku „Postilu“ Mikolaja Reja.

Díky iniciativě superintendenta Haaseho byla v Těšíně vystavěna evangelická nemocnice; pro město i jeho okolí to byla významná, záslužná událost. Stavba byla dokončena roku 1892 a dlouhou dobu byla vzorem moderního nemocničního zařízení.

Haase byl člověkem velké aktivity a iniciativy, ale stínem jeho osobnosti byla antipatie a předpojatost vůči Polákům.

Theodor Haase zemřel 27. března roku 1909 v Těšíně a byl pochován v Bielsku.¹⁵⁵

„Polský historik Józef Chlebowczyk zařadil Haaseho mezi nejvýznamnější osobnosti Rakouského Slezska konce 19. století.“¹⁵⁶

¹⁵⁴ Viz také Elektroniczny Słownik Biograficzny Śląska Cieszyńskiego- heslo HAASE TEODOR KAROL 1834 1909 Dostupné na < <http://www.kc-cieszyn.pl/cgi-bin/2/makwww.exe?BM=01&IM=01&WI=HAASEbMARCINbTEODOR&NU=03&DD=1>

¹⁵⁵ *Evangelický kalendář, Kalendarz ewangelicki*, SCEAV 2008, Str.97.-98.; http://www.region.beskidia.pl/bielsko_-_biala_zasluzeni_mieszkancy_theodor_karl_haase.html; <http://195.47.9.5/ebs/>; http://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Haase;

¹⁵⁶ Dostupné na <http://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Haase

Dr. Haase, jak jsme se již zmínili, se angažoval i politicky. Za svou osobní povinnost považoval převzetí politické odpovědnosti; ať to bylo členství v obecní radě v Bielsku,¹⁵⁷ šest volebních období ve Slezském zemském sněmu¹⁵⁸, nebo později post přímo voleného poslance v Říšské radě.¹⁵⁹ „Jeho politickým krédem byl liberalismus. Roku 1867 se v Rakousku dostal do čela tohoto politického směru.“¹⁶⁰

Haase proti antisemitismu

Mezi Haaseho politické ambice patřil také boj proti antisemitismu.¹⁶¹ Po přednesení řeči proti antisemitismu na parlamentní půdě dne 22. ledna 1881 a 3. března 1886 se stal v parlamentu proslulým.¹⁶² Georg von Schönerer, vůdce antisemitů v Říšské radě, Haaseho posměšně označil za „Ehrenjude“, tj. čestného Žida.

Haase antisemitismus své doby odsoudil nejen jako projev náboženské intolerance, ale také jako rasovou zášť a sociální válku proti části obyvatelstva. Odsuzoval jej jako popření soudobé kultury a civilizace, neboť vyvolává „nejnižší vášně“. Dále upozorňoval na to, že antisemitismus popírá všeobecnou lásku k lidem, mravnost křesťanství, a to navzdory tomu, že se mnozí antisemité odvolávají na křesťanské kořeny. Haase pronesl v Rakouském parlamentu řeč proti antisemitismu. Svoji parlamentní řeč uzavřel: „Koho nepojme lítost, hrůza, děs, když vidí naší nelidskou, ukrutnou lůzu?“ Svě politické stanovisko potvrdil publikací, která nese příznačný název „Antisemitismus“. V ní se vypořádával se všemi

¹⁵⁷ 1870-1876

¹⁵⁸ 1870-1902

¹⁵⁹ 1873-1905

¹⁶⁰ Srov. Strojopis přednášky profesora Karla Schwarze pod názvem „*Theodor Karl Haase – ein liberaler Protestant aus Teschen. Ein Gedenkblatt anlässlich seines 100. Todestages*“, proslovené na konferenci "300 lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W 300-lecie założenia Kościoła Jezusowego w Cieszynie.", která se konala ve dnech 21. - 22. května 2009, oddíl 3.- „Haases politische Haltung: Liberalismus und Verfassungsbewegung“, s.12., -poskytnul JUDr.Daniel Spratek, Ph.D., za což mu tímto velice děkuji.

¹⁶¹ Srov.Strojopis přednášky profesora Karla Schwarze pod názvem „*Theodor Karl Haase – ein liberaler Protestant aus Teschen. Ein Gedenkblatt anlässlich seines 100. Todestages*“, proslovené na konferenci "300 lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W 300-lecie założenia Kościoła Jezusowego w Cieszynie.", která se konala ve dnech 21. - 22. května 2009, oddíl 3.- „Haases politische Haltung: Liberalismus und Verfassungsbewegung“, s.13., -poskytnul JUDr.Daniel Spratek, Ph.D., za což mu tímto velice děkuji.

¹⁶² Srov. Strojopis přednášky profesora Karla Schwarze pod názvem „*Theodor Karl Haase – ein liberaler Protestant aus Teschen. Ein Gedenkblatt anlässlich seines 100. Todestages*“, proslovené na konferenci "300 lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W 300-lecie założenia Kościoła Jezusowego w Cieszynie.", která se konala ve dnech 21. - 22. května 2009, oddíl 3.- „Haases politische Haltung: Liberalismus und Verfassungsbewegung“, s..14., -poskytnul JUDr.Daniel Spratek, Ph.D., za což mu tímto velice děkuji.

argumenty antisemitů. Především ale zdůvodnil, proč se křesťanství a antisemitismus vylučují. „Římsí vojáci tloukli Pána do tváře. To, co ti antisemité činí, je bez bázně totéž ... Kdo se považuje za křesťana, nemůže ... být antisemitou.“¹⁶³

¹⁶³ Srov. Strojopis přednášky profesora Karla Schwarze pod názvem „*Theodor Karl Haase – ein liberaler Protestant aus Teschen. Ein Gedenkblatt anlässlich seines 100. Todestages*“, proslovené na konferenci "300 lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W 300-lecie założenia Kościoła Jezusowego w Cieszynie.", která se konala ve dnech 21. - 22. května 2009, oddíl 3.- „Haases politische Haltung: Liberalismus und Verfassungsbewegung“, s.14., -poskytnul JUDr. Daniel Spratek, Ph.D., za což mu tímto velice děkuji.

5. Židé na Těšínsku

„Těšín patří k nejstarším městům na českém a polském území – chlubí se historií starou více než tisíc let. Jeho minulost je spletitá a velice zajímavá, jelikož je úzce spojena s dějinami sousedních zemí (Čech a Moravy, Polska, Rakouska, Maďarska a Německa). Tyto vztahy se odrážejí v dějinách a kultuře města různorodým způsobem. Těšínská historie a kultura je historií a kulturou všech zde žijících národností.

Jednou ze součástí bohaté a složité minulosti Těšína jsou židovské památky, které se zde nacházejí. Prokazují, i když ve velice reliktní formě, přítomnost židovského národa na tomto území. Historie Židů v Těšíně trvá několik století. Dějiny židovského národa jsou ještě komplikovanější než dějiny dalších národnostních skupin (Čechů, Poláků, Němců, Maďarů), které žily ve městě.“¹⁶⁴

Dle některých badatelů se Židé usazovali na Těšínsku již od středověku. Avšak netvořili zde početné společenství.¹⁶⁵ „V období pro Židy nejpříznivějším, na přelomu 19. a 20. století, jejich počet nepřekročil 2,5 procenta celkové populace. Význam této společenské skupiny nelze měřit statistickými údaji. Židé, kteří se usídlili na tomto území přinesli vlastní kulturu, náboženství a zvyky a tím obohacovali již tak různorodé Těšínské Slezsko v mnoha ohledech. Mimo to, a možná právě kvůli tomu, Židé tvořili integrální část společnosti tohoto regionu. Jak se zdá, méně než jinde se zde setkávali s antipatií a nepřátelstvím, převažovaly tendence k toleranci a spolupráci.“¹⁶⁶

„V Těšíně se dodnes traduje, že již ve středověku zde existovala početná skupina Židů, která byla sjednocena v židovské obci. Hlavním argumentem této teorie má být židovský hřbitov, který údajně existoval již ve 14. století. Tak zvaný starý židovský hřbitov však vznikl teprve kolem poloviny 17. století.“¹⁶⁷ Židé žili ve městě Těšíně i v dobách, kdy byli

¹⁶⁴ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn – Český Těšín 2004, s.3.

¹⁶⁵ Srov. W cieniu skoczowskiej synagogi, str.?-na poczontku w uvodu.

¹⁶⁶ W cieniu skoczowskiej synagogi, str.?-na poczontku w uvodu.

¹⁶⁷ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn – Český Těšín 2004, s.3.

vypovězení ze Slezska.¹⁶⁸ A to hlavně proto, že těšínská knížata je ze svých území nevypovídala.¹⁶⁹ „Různá královská a císařská protižidovská opatření prostě ignorovala.“¹⁷⁰

V Horním Slezsku se první Židé objevují již na počátku 13. století. Zaznamenávají to celní záznamy. Židé putovali z Moravy na Kujawy. V 13. století se již začali usazovat v hornoslezských městech.¹⁷¹

Mezi jinými se počátky osídlení Židů v Těšíně zabýval poslední těšínský předválečný rabín dr. Aron Eisenstein. Pasz¹⁷² uvádí, že publikoval článek v „Zaraniu Śląskim“ z roku 1934¹⁷³ pod názvem „O Starym Cmentarzu w Cieszynie“. Dr. Eisenstein analyzoval získané důkazy. Ve svých pozdějších závěrech se odvolával na zápis z Moravského diplomatického kodexu, ve kterém se nachází záznam z roku 1390: „Závazek splátky dluhu 1 500 hřiven těšínského knížete Przemysława jedněm Židům.“ Podle Eisensteina dále existuje zmínka o Židech v úmluvě mezi knížetem Konradem Oleśnickim a Przemysławem Cieszyńskim z roku 1373, jež má potvrzovat pobyt Židů v Těšínském knížectví již ve 14. století. Dalším argumentem pro tuto tezi je objevení tří náhrobků na starém židovském hřbitově, které mají potvrzovat výskyt židovského obyvatelstva v Těšíně již ve 14. století. Měly to být náhrobky z roku 1362. Poté byla tato zjištění podrobena kritice. V letech 1891-1893 objevil další tři náhrobky těšínský rabín H. Berger, který své závěry a výpočty publikoval. V článku pod názvem „Zur Geschichte des Jüdischen Friedhof“, Wroclaw 1895, Berger došel k závěru, že zápisy na nalezených náhrobcích nebyly správně interpretovány a tyto macevy pocházejí z let 1726-1766. Objevily se také názory (Biermann), že náhrobky byly převezeny z jiného židovského hřbitova. Tato teorie byla kritizována dr. Eisensteinem, který také objevil těsně před 2. světovou válkou další 4 náhrobky s daty 1364 a 1433, z důvodu neslučitelnosti takového činu s židovským náboženstvím. Dále také Eisenstein argumentoval tím, že ve 12. a 13. století na celém Slezsku bylo kolem 50 židovských obcí¹⁷⁴, a navíc neexistují záznamy, že by těšínská knížata nechala kdy vyhnat Židy, a také že existuje na těšínském hřbitově 60

¹⁶⁸ FIEDLER, Jiří, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Sefer Praha 1992, s.55.

¹⁶⁹ PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s. 16.

¹⁷⁰ KANTOR, Miroslav, *Záhuba těšínských Židů*, Diplomová práce, Ostrava 1994, s. 8.

¹⁷¹ JAWORSKI, Wojciech, *Ludność Żydowska w województwie śląskim w latach 1922-1939*, Katowice 1997, kyd. „Śląsk“, ISBN 83-7164-057-9, s. 13.

¹⁷² PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s. 15.

¹⁷³ Pasz uvádí *Zaranie Śląskie*, ročník 10., rok X, sešit II., - PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s. 15

¹⁷⁴ Označení „židovské obce“ kritizuje Spyra, neboť v té době de jure židovské obce neexistovaly, viz SPYRA, Janusz, *Żydzi na Śląsku austriackim 1742-1918*,

nečitelných a zničených náhrobků, jež mohou pocházet právě ze 14. století.¹⁷⁵ Avšak jak ukazují nejnovější bádání, židovská komunita se nenacházela v Těšíně dříve jak v 17. století¹⁷⁶

Mezi prvními Židy přicházejícími do Těšína byli moravští Židé. „První zmínka o těšínských Židech pochází z roku 1531.“ V tomto roce koupil Žid Jakub¹⁷⁷ dům na Stříbrné ulici. Ve stejném roce jej prodal. Jen krátce pobýval v Těšíně dvorní sklár¹⁷⁸ těšínského knížete Žid Markus. Ten obdržel povolení od knížete Wacława Adama¹⁷⁹ ke koupi domu. Kníže využíval také služeb židovských muzikantů.¹⁸⁰ V roce 1575 koupil rovněž na Stříbrné ulici dům. Důvodem krátkého pobytu Markuse ve městě mohly být císařské příkazy, jež od druhé poloviny 16. století zakazovaly pobývat Židům ve Slezsku. „Oficiální zákazy pobytu vydané císaři Ferdinandem I. a Rudolfem II. platily ve Slezsku do r. 1713, ale přestaly být fakticky dodržovány už v době třicetileté války.“¹⁸¹

V 17. století se Židé usadili v Těšíně nastálo. Těšínská kněžna Alžběta Lukrécie pronajala v roce 1631¹⁸² mýto v Těšínském Slezsku bratřím Jakubovi a Mojžíšovi Singerům z Ivančic u Brna.¹⁸³ „Židé na Moravě udržovali již od středověku živé kontakty se Slezskem, zvláště s jeho jižní částí, která v roce 1742 zůstala Rakousku jako tzv. Rakouské Slezsko. Týká se to především opavského Slezska, které až do konce 14. století bývalo integrální součástí Moravy. Víme např., že v letech 1366-67 měšťané v Brně dlužili peníze Židu

¹⁷⁵ PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s. 15.-16.

¹⁷⁶ SPYRA, Janusz, *Żydzi na Śląsku austriackim 1742 1918: od tolerowanych Żydów do żydowskiej gminy wyznaniowej*. Katowice: Muzeum Slaskie, 2005

¹⁷⁷ Více o prvních těšínských Židech také viz. dostupné na <http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=10>

¹⁷⁸ „Je známo, že Židé patřili ke znalcům výroby skla již od starověku Mnohé poznatky v tomto směru převzali od Feničanů. Z Erec Jisrael šřili znalosti sklářství do všech částí římské říše a také do jiných zemí. ŠTĚPÁN, Václav, *Účast Židů na obchodu se sklem a rozvoji výroby skla na Moravě*, In: *Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska*, s. 18.

¹⁷⁹ Viz také KANTOR, Miroslav, *Záhuba těšínských Židů*, Diplomová práce, Ostrava 1994, s. 8.

¹⁸⁰ Viz. dostupné na http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showCity&action=view&cat_id=5&city_id=483&lang=pl_PL

¹⁸¹ SPYRA, Janusz, *Moravští Židé v Rakouském Slezsku v minulých staletích*, In: *Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska*, s. 28.

¹⁸² Ještě před tímto rokem, roku 1626, tato kněžna pronajala výběr mýta v těšínském knížectví třem moravským Židům z Mikulova a Moravského Krumlova. SPYRA, Janusz, *Moravští Židé v Rakouském Slezsku v minulých staletích*, In: *Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska*, s. 28.

¹⁸³ Viz také KANTOR, Miroslav, *Záhuba těšínských Židů*, Diplomová práce, Ostrava 1994, str.10.-11.

Jakubovi z Opavy, v r. 1447 se za opavského Žida Orlíka přimlouval vlivný Žid Beneš z Olomouce. V Těšínském Slezsku žili Židé jen sporadicky, víme, že udržovali styky s Prahou a navíc také určitě s Moravou. Moravští Židé se vydávali do těchto oblastí z obchodních důvodů, např. r. 1526 měšťané v Těšíně kupovali od Židů z Lipníku n. B. víno, v polovině toho století moravští Židé přes území těšínského knížectví vyváželi stříbro.¹⁸⁴ „Jakub se usídlil ve městě natrvalo a založil nejstarší židovskou rodinu v Těšíně.“ Jakub Singer podepsal smlouvy s kněžnou Alžbětou Lukrécieí, na základě kterých měl pronajato knížecí mýto(?). Výběr mýtného byl základním příjmem Singera. Dne 23. dubna 1647 kněžna vymezila ve zvláštních nařízeních oprávnění Singera jako mýtného. Dle těchto nařízení směl se Singer zabývat obchodem se vším zbožím, dále také vést vlastní krám. Mohl také žádat o pomoc knížecí úředníky. V dalších bodech těchto instrukcí byla Singerovi, jeho rodině a služebnictvu zaručována svoboda vyznání židovského náboženství. Je v nich také zmíněn pozemek k pohřbívání mrtvých. Singer Jakub také uděloval půjčky měšťanům a šlechtě. Měl také pronajaté tržiště. Dále spolupracoval s knížecí mincovnou v Těšíně. Pro ni vykupoval použité mince na území Slezska i za jeho hranicemi. Obchodoval v širokém rozsahu. Byl obchodním zprostředkovatelem s Moravou¹⁸⁵, Uhrami, Slezskem a Malopolskem. Zejména pak s městem Krakovem.

„Těšíňští Singerové udržovali spojení s Moravou, ženili se s dcerami moravských Židů, a ačkoli stále žili v Těšíně, zůstávali členy moravských obcí. Ti členové rodu, kteří neměli v Těšíně zaměstnání, se vraceli na Moravu a v různých městech zakládali svoje rodiny (např. v Ivančicích, Moravském Krumlově, Boskovicích). Pro odlišení od jiných Singerů používali při jméně přídomek „Těší“ čili „těšíňští Singerové“.¹⁸⁶

V roce 1637 kupuje Jakub Singer dům na Polské ulici, dnešní ulice Głęboka, nacházející se blízko zámku. Koupil jej od dědiců pana Adama Mitmajera. O tři roky později, roku 1640, kupuje Jakub jiný, větší dům. Stojí na rohu náměstí, Rynku a Německé ulice,

¹⁸⁴ SPYRA, Janusz, *Moravští Židé v Rakouském Slezsku v minulých staletích*, In: : Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska, s. 28.

¹⁸⁵ „Zvláště silné vazby měl k Lipníku n. B., kde vlastnil dům, a jeho dcera Lea se provdala za Josefa Löbla Ziffera. V následujícím pokolení se další představitelé rodu Zifferů usadili v Těšínském Slezsku, kromě Těšína hlavně v okolí Fryštátu (dnes Karviná). Koncem 17. stol. přešli do Těšínského Slezska také jiní moravští Židé, kteří se usadili mj. v Bohumíně a Frýdku.“ SPYRA, Janusz, *Moravští Židé v Rakouském Slezsku v minulých staletích*, In: : Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska, s. 28.

¹⁸⁶ SPYRA, Janusz, *Moravští Židé v Rakouském Slezsku v minulých staletích*, In: : Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska, s. 28.

dnešní ulice Mennicza. Protože až do konce 18. století to byl jediný dům na Těšínském Slezsku, který patřil Židům, byl nazýván Jüdisches Haus – „Židovský dům“. Jakub Singer umírá na přelomu let 1650 a 1651. Dědictví se ujímá jeden z jeho čtyř synů, nejstarší Samuel. Dne 14. května roku 1661 Samuel¹⁸⁷ obdržel od císaře Leopolda I. zvláštní privilegium, kterým se potvrdilo jeho nástupnictví po otci. Zbylí Singerové dostali císařská privilegia, jež jim udělovala měšťanská práva. Avšak těšínská měšťané se snažili Židy z města vyhnat, protože se cítili ekonomicky ohrožení. Bez výsledku. Mimo to většina udržovala obchodní styky se Singery. Důvodem bylo to, že Singerové „zásobovali cechy různými materiály a občany levnějším zbožím dováženým například až z Vídně.“

Z důvodu vydání Tolerančního patentu císařem Karlem VI.¹⁸⁸ se počet Židů v Těšíně po roce 1713 zvýšil. Kromě několika dalších židovských rodin v okolních obcích žilo v Těšíně v roce 1737 již několik Singerů s rodinami. Avšak po roce 1725 došlo ke změně. Císař zpřísnil svůj postoj k Židům. Zavedl, vydal tak zvaný Familiengesetz – rodinný zákon (inkolat). Tento zákon určoval, že se může ve Slezsku oženit v židovské rodině jen jeden syn. A měl právo zde bydlet – inkolae. Zbylí synové a dcery museli opustit zemi. Tento zákon také určoval, čím je možno se živit. Omezena byla obchodní činnost, nadále bylo dovoleno pronajímat výrobu a prodej vodky. Za panování císařovny Marie Terezie se podmínky pro pobyt Židů ještě zpřísnily. Císařovna zpřísnila tyto podmínky vydáním tolerančního patentu roku 1752. V Těšínském Slezsku bylo dovoleno pobývat jen omezenému počtu – 88 - tzv. tolerovaných židovských rodin. Byla vybírána tzv. toleranční daň. Výběrem byli pověřeni tzv. daňoví kolektoři - výběřčí. Ti zároveň zastupovali tolerované židovské rodiny na daném území, neboli stáli v jejich čele. V době, kdy panovala Marie Terezie¹⁸⁹, tuto funkci plnila rodina Singerů.

V Těšíně nejprve patřilo k tolerovaným rodinám 57 osob, neboli 12 židovských rodin. Jejich počet stále rostl. Vláda se v 70. letech 18. století rozhodla svůj postoj k Židům liberalizovat. Začala totiž podporovat rozvoj průmyslu, obchodu a dalších odvětví, které přinášely státu výnosy. Na původ nebo společenský status osob zabývajících se těmito obory

¹⁸⁷ Srov. také PASZ, Franciszek, Żydzi i my w Cieszynie, Cieszyn 1995, s.16.

¹⁸⁸ Viz také http://www.sztetl.org.pl/?a=showCity&action=view&city_id=483&cat_id=5&lang=pl_PL dostupné

¹⁸⁹ Více o dopadech rozhodnutí Marie Terezie na židovské rodiny na Těšínsku viz. SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: Studie k dějinám Židů ve Slezsku*, Muzeum Těšínska 2001, s.11.-20.

nebyl brán zřetel. Stát se také snažil pomoci obchodu, a to i židovskému, uspíšit integraci Haliče s jinými státy monarchie. A proto k podpoře těchto snah byl zorganizován mezinárodní těšínský veletrh. Poprvé se konal roku 1775. Úřady měly naději, že se jim podaří získat a zapojit bohaté židovské kupce z východní Haliče. Zprostředkovateli pro navázání těchto kontaktů se západem země měli být právě těšínské Židy. Byl otevřen speciální židovský hostinec. I přesto, že tento mezinárodní těšínský veletrh po čase upadl, spolupráce mezi haličskými a těšínskými Židy byla navázána.¹⁹⁰

„V roce 1780 v Těšíně žilo již 16 tolerovaných židovských rodin, které se živily obchodem a službami.“

Za panování císaře Josefa II.¹⁹¹ se situace zlepšila¹⁹². Patent zachoval platnost rodinného zákona, jenž omezoval počet Židů pobývajících na Těšínském Slezsku na 88 rodin. Jak již bylo zmíněno výše, oficiálně povolil soukromou náboženskou praxi, nebylo však dovoleno vlastnit synagogy a mít rabíny. Patent také ukládal Židům znalost němčiny a také stále používání tohoto jazyka, vyjma náboženských obřadů. Josef II. přikázal v roce 1787 všem Židům změnu jména a příjmení na německá. Tak začal „proces sbližování Židů s německou kulturou a jazykem na území Těšínského Slezska i v samotném Těšíně.“

„Reformy Josefa II. znamenaly pro Židy větší svobodu podnikání, i když se neustále setkávali s protesty těšínských kupců a privilegované rodiny Singerů, která byla nucena prodat v roce 1785 hřbitov, v roce 1788 tzv. „Židovský dům“ a vystěhovat se z Těšína.“ V roce 1789 postihlo město požár. Poté se majiteli domů stali Naftali Baruch a Abrahám Khu. Ti také obdrželi městská práva.¹⁹³

V rámci reformy Josefa II. Židé Těšínského Slezska začali tvořit základy společného náboženského života.¹⁹⁴ Tolerovaní Židé na Těšínsku koupili doposud soukromý hřbitov

¹⁹⁰ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s. 3.-4. ; PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s.16. ; SPYRA, Janusz, *Moravští Židé v Rakouském Slezsku v minulých staletích*, In: : *Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska*, s. 28.

¹⁹¹ Více o rozhodnutích Josefa II. týkajících se Židů viz také PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Sefer Praha 2001, s.107.-117.

¹⁹² V roce 1781 vydal Josef II. toleranční patent pro Židy v Rakouském Slezsku.

¹⁹³ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.4.

¹⁹⁴ Viz také PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s.19.

Singerů. Městský syndik Petr Sporschill pronajal tolerovaným Židům místnosti, a tak mohla být v roce 1801 zřízena modlitebna v těchto pronajatých prostorách. Za tuto modlitebnu a také za hřbitov byl zodpovědný židovský kolektor. Ten také od roku 1784 vedl společné židovské matriky celého Těšínského Slezska. Od roku 1788 plnil funkci rabína Juda Glücklich. Ten byl oficiálně učitelem náboženství. „Ve městě vznikla také rituální židovská kuchyň.“ Co se týče výuky dětí, ty Židé raději nechávali učit soukromými židovskými učiteli. Teprve v roce 1806 začal studovat na Těšínském gymnáziu první židovský student a do poloviny 19. století tam studovalo jen několik Židů ročně. Prvním těšínským studentem židovského původu, jenž obdržel univerzitní titul, byl Heimann Holländer. Stal se roku 1802 doktorem lékařských věd na univerzitě ve Frankfurtu nad Odrou.

„V roce 1790 pobývalo v Těšíně a okolních vesnicích 46 Židů, spolu s komorními předměstími se jednalo pravděpodobně o 120 lidí.“ Jejich počet se zvýšil v roce 1837 na 327, což činilo 5,2 % celkového počtu obyvatelstva. V roce 1840 žilo ve městě Těšíně 17 rodin.

Tolerovaní Židé vedli díky novým regulacím legální hospodářskou činnost. Ta byla registrována na městském úřadě. V letech 1829-1848 bylo v Těšíně registrováno 56 židovských podniků. Většina z nich se zabývala obchodem. Byla zde také továrna na ocet majitelů Goldschmidta a Löbensteina. „Vzniklo také několik židovských firem, které se později proslavily, například obchod s vínem rodiny Zifferů, který byl založen v roce 1816.

Od roku 1844 protestovala skupina měšťanů proti netolerovaným Židům, kteří pobývali ve městě. V roce 1848 se jim podařilo obdržet příkaz k odsunu 10 Židů z města. Přesto odsun nebyl vykonán.

Ke stabilizaci židovské obce v Těšíně dochází v první polovině 19. století. Avšak vláda tuto obec neuznávala. Základnou obce se stal hřbitov a modlitebna. „V roce 1838, se souhlasem samotného císaře, byla postavena vlastní synagoga. V synagoze působil kantor a také synagogální sluha a rituální řezník. Synagogu spravovalo volené synagogální představenstvo.“ Avšak úřady nadále uznávaly jen židovské výběřčí – kolektory a úředně povolené učitele náboženství. Tito učitelé náboženství mohli jako jediní v celém Těšínském Slezsku oddávat židovská manželství.¹⁹⁵ „V průběhu revolučního roku 1848 Židé poprvé

¹⁹⁵ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.5.

obdrželi politická práva a díky tomu byl v roce 1850 do městského představenstva v Těšíně zvolen první židovský reprezentant. Také v těšínské Národní gardě, která představovala ozbrojeného garanta konstitučních svobod, tvořili Židé početnou skupinu.“ Bylo zrušeno omezení počtu Židů, také placení oddělených daní a funkce výběřčího. Těšínskou židovskou obec reprezentoval tříčlenný Náboženský výbor. K těšínské obci patřilo celé Těšínské Slezsko. První rabín pro těšínský obvod¹⁹⁶ byl oficiálně jmenován v roce 1848, stal se jím dr. Abraham Schmiel.¹⁹⁷ „Po politických reformách započatých v Rakousku v roce 1859 a upevněných ústavou z roku 1867, garantující stejná občanská a politická práva bez ohledu na náboženskou příslušnost, počet Židů v Těšíně velice rychle rostl.“ V roce 1861 byl zvolen do městského představenstva reprezentant židovských obyvatel obchodník s vínem Ferdinand Ziffer. V městské radě zasedalo od roku 1864 již 4 až 5 Židů. Nastala postupná asimilace židovského obyvatelstva. Těšínské Židé začali vystupovat ve společné skupině se zdejšími německými liberály. Ti byli seskupeni v tzv. Německém sdružení. Později začalo docházet k narůstání národnostní rivality. Protože Židé se více přikláněli k Němcům a sdružovali se s nimi, později to postavilo proti sobě Židy a místní polský národní tábor. Poláci tvořili většinu zdejšího obyvatelstva. Tyto spory se však většinou neprojevovaly v každodenním životě. Část židovského obyvatelstva stála otevřeně na straně Poláků a několik Židů bylo členy polských národních spolků, jako například rodina Klebinder, nebo dr. Joachym Kleinberg.

Židé zaujímali významnou pozici v ekonomickém životě města. Mezi nejznámější židovské firmy patřily ty, které pracovaly v průmyslu zpracování dřeva. Patřila mezi ně například firma J.Ph.Glesinger¹⁹⁸ a také továrna na ohýbaný nábytek Josefa a Jacoba Kohnů, jež byla filiálkou s hlavním sídlem ve Vsetíně a později ve Vídni.

Co se týče židovských náboženských spolků, v konstitučním období mohly již bez problému existovat.

„Od roku 1866 těšínská náboženská obec fungovala na základě potvrzených stanov, které upravovaly všechny vnitřní záležitosti obce a určovaly zásady fungování a řízení m.j.

¹⁹⁶ Tak zvaný obvodní rabín – Kreisrabbiner.

¹⁹⁷ Viz také PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, str.19.; KANTOR, Miroslav, *Záhuba těšínských Židů*, Diplomová práce, Ostrava 1994, s.14.

¹⁹⁸ V 19. století to byli Glesingerové, kteří hráli, jako Singerové v 18. století, klíčovou roli v životě židovské obce, a od konce 18. století obec řídili. KANTOR, Miroslav, *Záhuba těšínských Židů*, Diplomová práce, Ostrava 1994, s.13.

synagogy a hřbitova.“ Hlavním funkcionářem byl rabín a v čele obce stál předseda. Nejdéle funkci rabína zastával dr. Simon Friedmann (1858-1893). Nejprve patřilo k těšínské náboženské obci celé území Těšínského Slezska. Postupně se jednotlivá židovská společenství některých měst začala postupně osamostatňovat a později se formálně odloučila. Vytvářela tak samostatné náboženské obce. „Po roce 1893 patřil k těšínské obci už jen těšínský a jablunkovský soudní okres.“ V jablunkovském okrese žilo v roce 1910 jen 191 Židů. V Těšínském jich bylo 2 498. Nejvíce Židů žilo v samotném Těšíně, a to 2 112. V roce 1902 bylo v Jablunkově a v roce 1903 v Třinci zaregistrováno oblastní Modlitební sdružení, jež vedla pod záštitou obce vlastní modlitebny. Členy židovské obce byli také ortodoxní Židé. Ti se usazovali na území Těšína od druhé poloviny 19. století.¹⁹⁹ Koncem 19. století působilo v Těšíně mnoho soukromých ortodoxních modliteben. Dvě z nich působily na základě oficiálního povolení obce. „Ortodoxní Židé tvořili jen 1/7 židovského obyvatelstva, dlouho netvořili formální registrované skupiny. Registrovat se začali teprve na začátku 20. století.“ V roce 1912 si postavilo sdružení „Machsike Hadas“ - upevňování náboženství, vlastní synagogu. Jiná skupina ortodoxních Židů založila Modlitební a dobročinné sdružení „Schomre Schabos“. To mělo také svoji modlitebnu. Kromě nich působilo ve městě několik dalších židovských sdružení. Sdružení žen a děvčat „Ruth“ bylo prvním registrovaným sionistickým sdružením.²⁰⁰ V roce 1909 začal v Těšíně působit Židovský lidový svaz. Ten později plnil funkci sionistické politické strany.

„Po rozpadu monarchie, v období politických sporů mezi nově vzniklými státy Československem a Polskem o územní příslušnost Těšínského Slezska v letech 1918- 1920, se Židé snažili zachovat neutralitu. Po roce 1920 se mnoho Židů raději odstěhovalo z Polska do Vídně, do Německa nebo do Českého Těšína.“ Na jejich místa přišli chudší Židé z Haliče. Počet Židů v těšínském okrese začal klesat v meziválečném období. V samotném Těšíně v roce 1921 žilo 1591 Židů (10,4%). Jejich počet se zmenšil v roce 1930 na 1 404 (8,0%).²⁰¹

„V roce 1921 byla k těšínské náboženské obci připojena Ustrón s okolím, což mělo rekompensovat úbytek počtu Židů, kteří zůstali na území patřícímu Československu.“ V době

¹⁹⁹ Zvláště pak na Fryštátském předměstí – dnešní Zamkowa ulice, Frysztacka a Hażlaska, a poblíž železničního nádraží na levém břehu Olše.

²⁰⁰ Sdružení bylo zaregistrováno v roce 1908.

²⁰¹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.6.

mezi světovými válkami se Židé velice aktivně zúčastňovali politického života. Ve volbách měli dvě i tři volební listiny. Židé měli 5 svých reprezentantů v městském představenstvu, jež čítalo 36 osob. Což bylo více, než by mělo být podle procentuálního přepočtu na celkový počet obyvatel města.

Začátkem 20. let 20. století byla i nadále většina těšínských Židů na straně německé. Po roce 1926 se však začala tvořit skupina přizpůsobující se polské části obyvatelstva. Velký význam měla také ortodoxní sdružení. Nejrychleji však rostl vliv sionistů. Rivalita těchto skupin, ač formálně měla nepolitický charakter, se projevovala také na půdě náboženské obce. Po roce 1920 si těšínská obec uchovala většinu kultovních objektů. Jurisdikce Adolfa Leimdörfera, například v matričních záležitostech, pokrývala zpočátku také území na druhé straně hranice. Nástupcem po smrti rabína Leimdörfera, který zemřel roku 1929, se stal v roce 1931 dr. Aron Eisenstein ze Stanislavova. Byl to první těšínský rabín vychovaný podle polských tradic. Dr. Eisenstein spravoval tento úřad až do začátku 2. světové války. V meziválečném období byli předsedy obce: dr. Ludvik Miller (1919-1925 a 1931-1934), dr. Ignác Klein (1926-1930) a dr. David Sandhaus (1934-1939).

V letech 1930-1931 došlo uvnitř obce k ostrým bojům mezi sionisty a ortodoxními. Poté zrušil vojevodský úřad obecní reprezentanty a jmenoval komisaře. Tímto komisařem se stal advokát dr. Emil Adler. Také uvnitř ortodoxního sdružení „Machsike Hadas“ byly vedeny prudké národnostní spory. Z toho důvodu okresní vedení dalo několikrát zavřít jeho soukromou synagogu. Ortodoxní Židé působili i v jiných sdruženích. Například „Ahawas Tora“, jenž mělo vlastní synagogu. Ortodoxní měli také v Cieszynie vlastní střední náboženskou školu „Ejc Chajim“. Dále také měli základní náboženskou školu pro děvčata „Bejs Jakow“.

Od roku 1928 škola „Talmud Tora“ byla naopak vedena v sionistickém duchu. Nejprve stoupenci sionismu působili jako tzv. Židovské lidové sdružení. Od roku 1926 pak jako Místní výbor sionistické organizace pro západní Malopolsko a Slezsko se sídlem v Krakově. Kromě zmíněné organizace existovalo také mnoho dalších, menších sdružení, a také vznikala nová. Těšínský adresář z roku 1931 vykazuje 16 židovských sdružení. Navíc tento výčet není úplný. „Neznamená to, že židovští občané města byli skupinou izolovanou od ostatních obyvatel. Většina těch, kteří bydleli v Cieszynie, pocítovala loajalitu vůči občanům

polského státu, většina židovské mládeže navštěvovala polské školy a velice rychle si osvojila znalost polského jazyka a kultury.“

Židé se také podíleli na dění i v jiných sdruženích, přestože (a to navzdory tomu, že) část polských politických stran a novin působících na území města byla zaměřena protižidovsky. „Znatelně se to projevovalo hesly ekonomického bojkotu Židů.“ Avšak k otevřeným protižidovským vystoupením docházelo jen občas, a to například v roce 1924, 1931 a 1934. Iniciátory těchto vystoupení proti Židům byli hlavně aktivisté z Národní demokracie nebo studenti Vyšší zemědělské školy.

Dalekosáhlé změny nastaly v životě židovského obyvatelstva na levém břehu Olše. Město bylo totiž rozděleno. Od roku 1920 se tato část vyvíjela jako samostatné město Český Těšín. Po rozdělení města zůstala synagoga a dva hřbitovy na polském území.²⁰² V okrese Český Těšín v roce 1921 žilo 1 444 Židů (2,0%). Nejvíce jich žilo ve městě Český Těšín – 1 021 (12,6%). V Českém Těšíně se nacházel jediný kultovní objekt, a tím byla modlitebna ortodoxního sdružení „Schomre Schabos“. Zbylé kultovní objekty zůstaly na polské straně města. „Impuls k vytvoření samostatné židovské obce v Českém Těšíně dala Československá vláda. Došlo k tomu až v roce 1923 a její hranice měly být totožné se státní hranicí.“ Tato nová Židovská náboženská obec byla relativně velká. Zahrnovala celý českotěšínský okres. Žilo zde 1 539 Židů (rok 1930). Z toho v Českém Těšíně 1 148 (10,8%). „Kromě Těšína se nacházela větší seskupení Židů na území obcí Jablunkov a Třinec, kde doposud fungovaly náboženské spolky, které vlastnily modlitebny a hřbitovy. Původně bylo vedení náboženské obce v Českém Těšíně v rukou německy orientovaných Židů a úředním jazykem obce byla němčina.“ Avšak rychle rostl vliv a postavení v obci zdejších ortodoxních Židů a osob, které chtěly spolupracovat s československou vládou. V roce 1925 byl jmenován obecním rabínem Arnošt (Ernst) Baas. Během dalších deseti let byly vytvořeny základy pro fungování obce. Na území těšínské židovské obce se nacházely v roce 1934 dvě soukromé ortodoxní synagogy, jedna soukromá modlitebna²⁰³, obecní synagoga, soukromá synagoga v Třinci a modlitebna v Jablunkově. Na území těšínské židovské obce působila také škola „Talmud Tora“. Tuto školu řídilo samostatné sdružení. Dále v Těšíně(?) existoval ortodoxní cheder. Fungovalo zde také několik židovských dobročinných sdružení a několik sionistických sdružení.

²⁰² FIEDLER, Jiří, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Sefer Praha 1992, s.55.

²⁰³ V roce 1935 byly v Těšíně již dvě soukromé modlitebny.

Zpočátku se místní Židé účastnili voleb do městského zastupitelstva v Českém Těšíně společně s Němci a později také s místními Poláky. Mnozí Židé kromě toho, že přijali českou kulturu za svou, také působili v českých spolcích. „Asimilace s českou kulturou se urychlila tím, že židovské děti navštěvovaly české školy.“ Obecně se dá říci, tvrdit, že styky Židů s jinými občany byly dobré.

V roce 1938 došlo ke spojení obou částí města. Žilo zde v té době kolem 2 800 Židů. Z toho v polské části kolem 1 500 Židů, a v české kolem 1 300. Později začali do Těšína přicházet židovští uprchlíci z Rakouska, z Moravy a Čech. Tragédie těšínských Židů začala obsazením města nacisty v září roku 1939. Modlitebny, synagogy, dokonce i hřbitovy byly uzavřeny. Později byly téměř všechny židovské kultovní objekty vypáleny a zbořeny. V rámci tzv. „Akce Nisko“, v říjnu roku 1939, byla většina mužů odvezena k řece San. Ostatní Židé byli nasazeni na nucené práce. Museli také nosit na šatech zvláštní označení. Nakonec byli vyhozeni ze svých bytů. Byli soustředěni v několika táborech, které byly zřízeny na území města. Mimo jiné se jeden takový sběrný tábor nacházel v bývalé Kohnově továrně na nábytek. Tito Židé byli odtud odvázeni do ghatt a pracovních táborů na území Horního Slezska a Malopolska.

Po skončení války se do Cieszyna vrátilo kolem 50 Židů a do Českého Těšína přibližně stejný počet. Nějakou dobu působila v Cieszyně Kongregace Mojžíšova vyznání. Avšak do roku 1951 většina jejich členů emigrovala do Izraele a jiných zemí. Ti Židé, kteří zůstali ve městě, patřili ke Kongregaci Mojžíšova vyznání v Bielsku-Bialej. Této bielsko-bialské kongregaci byl převeden majetek bývalé židovské obce v Cieszyně.

Svou činnost obnovilo v roce 1946 v Českém Těšíně také sdružení „Schomre Schabos“. Toto sdružení působilo jen krátce a brzy přestalo existovat, a to také jako u Cieszynského sdružení z důvodu vystěhování se členů z města. Někdy ještě fungovala také židovská náboženská obec. Ale i ta později zanikla. Dnes patří několik Židů z Českého Těšína a okolí k židovské náboženské obci v Ostravě.²⁰⁴

Nově ustavená Židovská náboženská obec v Českém Těšíně byla velmi početná. Postavila si proto tři moderní synagogy a zřídila vlastní hřbitov. V Českém Těšíně v roce

²⁰⁴ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s. 7.-8.

1930 žilo 1 148 osob židovského vyznání, což představovalo 10 % obyvatel. Po osvobození se v Těšíně usadili noví židovští osídlenci. Ti pocházeli z východních oblastí Československa a z Polska. Byl také ustaven, dnes již zaniklý, synagogální sbor.

Synagoga se nachází dodnes v centru města, v Božkově ulici. Byla postavena jako řadový dům v roce 1928. Bohoslužby se zde konaly do roku 1939. Po druhé světové válce byly znovu na čas obnoveny. Dnes je budova využívána jako kulturní dům občanů polské národnosti.

Dvě další synagogy se nacházely na ulicích Alšova – z roku 1929 a na Vrchlického ulici z roku 1932. Obě synagogy nacisté zbořili.²⁰⁵

Synagoga v Těšíně

Hlavní synagoga se nacházela na ulici Bóznicza 6. Byla to první synagoga v Těšíně, respektive první samostatná budova sloužící výhradně k náboženským účelům. Zprovozněna byla v roce 1838. Z důvodu Patentu Josefa II. vydaného roku 1781, který, jak je zmíněno výše v kapitole XY, zakazoval Židům vlastnit synagogy a mít vlastní rabíny, vznik synagogy provázely komplikace. Teprve v roce 1832 povolil stavbu těšínské synagogy osobně císař František I. Avšak budova synagogy nesměla mít věž ani vchod u hlavní ulice. Realizace stavby byla později oddálena kvůli dalším formálním překážkám. Například to byly vysoké stavební náklady a to ve výši cca 4 000 rakouských zlatých a také nesouhlas části měšťanstva s povolením stavby v centru města. Až v roce 1837 se podařilo koupit zahradu od Jana Zbitka. Tento pozemek se nacházel za bývalými městskými hradbami. Podle původního architektonického plánu měla mít stavba tvar písmene T. Jejím autorem byl těšínský architekt a stavitel Karel Jilg. Nakonec však byl plán realizován tak, že byl postaven pouze hlavní korpus a levé křídlo. Autor projektu Karel Jilg současně řídil stavbu. Výstavba synagogy byla dokončena v prvním pololetí roku 1838. V září stejného roku byla slavnostně vysvěcena. Provedl jej rabín z Ratiboře. První těšínská synagoga byla postavena v klasicistním slohu.²⁰⁶ Kromě klasicistního vzhledu hlavní fasády měl také interiér strohou antickou výzdobu. Vnitřní prostor rozdělávaly dórské sloupy. Byly uspořádány do dvou řad po šesti. Tyto sloupy, nacházející se pod delšími stěnami, podpíraly balkón, na němž byla vyhrazena část

²⁰⁵ FIEDLER, Jiří, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Sefer Praha 1992, s.55.

²⁰⁶ Ten byl pro tehdejší Těšín charakteristický.

pro ženy. Aron ha kodeš se nacházel ve východní zdi. Schůze náboženské obce probíhaly v místnosti v prvním patře. V jednopatrovém křídle, jež se nacházelo na levé straně, byl byt pro synagogálního sluhu.

Zanedlouho přestalo postačovat v synagoze místo. Bylo tam 168 míst pro muže. Proto byla synagoga v roce 1878 pod vedením tehdejšího předsedy židovské obce v Těšíně, jímž byl Bernard Glesinger, rozšířena. Po provedených úpravách měřila synagoga na šířku 20 metrů a na délku 31 metrů. Na novém vzhladu synagogy se vyjímal fasáda jižní strany, jež byla bohatě zdobená. Navíc bylo také postaveno schodiště a dvě kopule s geometrickou výzdobou.²⁰⁷ Těmito novými doplňky získala synagoga orientálně-maurský vzhled. Uvnitř však bylo zachováno původní rozdělení na vestibul, hlavní loď a místo pro svatostánek. Aron ha-kodeš navrhl Antonín Jonkisch, jenž také řídil přestavbu, a vyhotovil jej stolař Karel Lang z Frýdku.²⁰⁸ Uvnitř synagogy se nacházely řady litinových sloupů s neorománskými krychlovými hlavicemi. Sloupy byly odlity v třineckých železárnách. Sloupy podpíraly tribunu pro ženy a hudební chór. V roce 1879 byly na jeho západní straně instalovány varhany. Vnitřek synagogy byl v létě 1880 ozdoben malbou s maurskými motivy.²⁰⁹ Ze stropu v polovině synagogy visely dva velké 12lampové lustry. Třetí, menší visel vepředu nad „oltářem“.²¹⁰ V dalších letech sloužila tato obecní synagoga Židům z Těšína a jeho okolí. Hlavně stoupencům umírněně modernizovaného judaismu. Když v letech 1880 a 1906 pobýval císař František Josef I. v Těšíně, navštívil i tuto synagogu.

„Na slavnostní bohoslužby, hlavně u příležitosti státních svátků, byli zváni hosté jiných vyznání, představitelé státních úřadů jako zástupci města, soudu, pojišťovny, vojska a různých společenských a politických organizací.“²¹¹ Z toho je také možno usuzovat na, v té době, velmi dobré vztahy mezi židovským společenstvím a ostatními spoluobčany Těšína. Tato slavnostní shromáždění byla ve městě prestižní událostí.²¹² „V době státních svátků se

²⁰⁷ Předlohou pro kopule byly biblické sloupy Boaz a Jachim, které se nacházely v předsíni Šalamounovy svatyně v Jeruzalémě.

²⁰⁸ O interiéru těšínské synagogy viz také PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s. 31.-32.

²⁰⁹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.10.-11.

²¹⁰ PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s.32.;

²¹¹ PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s.32.

²¹² Pasz dokresluje atmosféru při takovýchto synagogálních slavnostech : „Před slavností bylo možno ve městě zahlédnout, jak k synagoze jdou pánové v černém, někteří v cylindrech, nebo alespoň v kloboucích na hlavě.“ - PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s.32.

slavnostní ceremonie zahajovala modlitbou. Za dob monarchie se modlilo za rakouského císaře a za monarchii. V době druhé RP za prezidenta,(...).²¹³

Během bohoslužeb se používala hebrejšтина, jidiš, polský jazyk a němčina.²¹⁴ „Po skončení náboženských obřadů ženy a dospívající dcery bohatých Židů pořádaly specifickou módní přehlídku. Dokonce v době přestávek mezi obřady dámy, které bydlely v blízkosti synagogy, občas, za pohoršení ortodoxních židovek, několikrát měnily svoje oblečení.“²¹⁵

Židovská obec koupila roku 1913 od paní Blanky Schön budovu stojící naproti synagogy – ulice Bóźnicza 7. V ní bylo zřízeno sídlo Židovské náboženské obce, mimo jiné její kancelář.

Dne 13. září 1939 byla tato obecní synagoga, po šedesáti letech své existence, nacisty spálena. Od roku 1998 připomíná na této budově židovské společenství v Těšíně a jeho okolí pamětní deska.²¹⁶

ŽNO Český Těšín a její synagoga

V roce 1920 byl Těšín rozdělen. V nově vzniklém městě Český Těšín, na levém břehu Olzy (Olše), vznikla roku 1923 Židovská náboženská obec. Protože všechny kultovní objekty, které patřily Židovské náboženské obci v jednotném Těšíně, se nacházely na polské straně hranice, nově vzniklá Židovská náboženská obec v Českém Těšíně několik let neměla synagogu, ani sídlo, ani vlastní hřbitov. Zemřelí se převáželi přes státní hranici na nově zřízený hřbitov v Cieszynie. V roce 1928 koupila židovská obec stavební pozemek nacházející se na nábřeží Olše. Poté byla vybírána zvýšená náboženská daň jako příspěvek na výstavbu synagogy. Avšak tento pozemek byl v roce 1931 prodán. Místo něj byl koupen dům na dnešní Vrchlického ulici, tehdejší Schillerově ulici číslo 8. „V letech 1932-33 byl úplně přestaven a za částku tři set tisíc korun zde byla vybudována obecní synagoga.“²¹⁷ Dne 9.7.1933 byla slavnostně vysvěcena, a to za přítomnosti obecního rabína dr. Arnošta Baase.

²¹³ PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s.32.

²¹⁴ Tamtéž

²¹⁵ PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s.32.

²¹⁶ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.12.; PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s. 31.

²¹⁷ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.19.

Synagogu projektoval architekt Rosthal. Stavbu realizoval Adalbert Břejžek. Byla to hlavní synagoga českotěšínské židovské náboženské obce.²¹⁸ Tato synagoga fungovala jen krátkou dobu, neboť ji nacisté na podzim 1939 spálili. V roce 1960 byly ruiny synagogy zcela zbourány. Dnes je v těchto místech volný prostor a také tělocvična.²¹⁹

Starý židovský hřbitov

„Starý židovský hřbitov v Těšíně patří k nejstarším židovským nekropolím na území Polska a zdá se, že jako jediný fungoval nepřetržitě 250 let (vznikl po roce 1647 a poslední pohřby se konaly na začátku 20. století).“²²⁰ Jak jsme se již dříve zmínili, někteří tvrdí, že tento hřbitov vznikl ve středověku.²²¹ Jak ukazují nejnovější bádání, tato tvrzení jsou chybná. V posledních letech byly provedeny výzkumy a ty ukázaly, že jde o zkratky dat o 400 let pozdějších. Hřbitov totiž vznikl v době panování kněžny Alžběty Lukrécie.²²² Ta vydala roku 1647 zvláštní nařízení, v němž garantuje vymezení pozemků k pohřbívání mrtvých rodiny a služebnictva Jakuba Singera.²²³ Hřbitov byl zřízen na pozemcích, které pravděpodobně Singer získal v roce 1647 od Jana Krause, těšínského měšťana. Kraus a jeho manželka totiž dali Singerovi, vzhledem k dluhům ve výši 245 slezských tolarů, do zástavy tři kousky pole, které se nachází na stráni, v místě, kde se dodnes nachází hřbitov. Protože v dokumentu chybí zápis o vrácení peněz, zřejmě tak se Jakub Singer stal majitelem pozemků.²²⁴

Nejstarší dochované macevy pocházejí z konce 17. století. Patří členům rodiny Singerů a spřízněné rodiny Zifferů. V této době byl hřbitov velmi malý. Později hřbitov nebyl určen jen pro rodinu Singerů. Od roku 1713, kdy Karel VI. vydal toleranční patent, na tomto

²¹⁸ O této synagoze viz také dostupné na <http://pl.wikipedia.org/wiki/Synagoga_w_Czeskim_Cieszynie

²¹⁹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.19.

²²⁰ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.14.

²²¹ Mají to potvrdovat data z druhé poloviny 14. a první poloviny 15. století několika macevů. Viz. PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s.26.

²²² Viz. také PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s.26.

²²³ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, str.14.; Viz také MOŃKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, - Diplomová práce, Cieszyn 2004, s. 14.

²²⁴ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.14.

hřbitově začalo být pohřbíváno čím dál více Židů, nejen z rodiny Singerů.²²⁵ Z toho důvodu museli majitelé v letech 1715, 1723²²⁶ a 1786²²⁷ koupit ještě vedlejší pozemky. Singerové rovněž zaměstnali hrobníka. Ten bydlel v domku u hřbitova a o celý hřbitov se staral.²²⁸ Pohřbení na tomto hřbitově bylo zpoplatněno. Avšak chudé Židy Singerové pohřbívali na vlastní náklady.²²⁹ Koncem 18. století začalo 88 tolerovaných židovských rodin tvořit základy židovské obce v Těšíně. Proto jim Singerové prodali v roce 1785 pozemek hřbitova za cenu ve výši 900 florénů.²³⁰ „V roce 1785 se hřbitov stal majetkem nově vznikající židovské obce, která působila na území celého Těšínského Slezska.“²³¹ Hřbitov musel být stále rozšiřován²³², protože počet Židů v tomto regionu stále rostl. „Židovská obec v 1802 roce získává od Pawła Płoszka sousedící parcelu.“²³³ Později byla pro chudé Židy z celého okolí zřízena nemocnice, jež se nacházela u hřbitova. Celý prostor byl v roce 1830 obklopen zdí.²³⁴ Tak získal hřbitov formu čtyřúhelníku, kterou má dodnes.²³⁵ Tento hřbitov ještě v 19. století sloužil Židům z celého Těšínského Slezska. Později si nově vznikající židovská sdružení pořizovala vlastní hřbitovy.²³⁶

²²⁵ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, str.14.; MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, - Diplomová práce, Cieszyn 2004, s. 14.

²²⁶ V tomto roce koupili Singerové pozemek od Zuzanny Berisch. Viz. MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, s. 14.

²²⁷ Tentokrát Singerové kupují pozemek přímo od Těšínské Komory. Viz. MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, s. 15.

²²⁸ Singerové koupili pozemky a zmíněný dům od poddaného Těšínské komory Jana Fabera. Srov. MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, s. 14.

²²⁹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.14.

²³⁰ Srov. MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, str.15.

²³¹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.14.

²³² Například tím, že byl k němu připojen pozemek po vytěženém kamenolomu.

²³³ MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, s.15.

²³⁴ Zeď kolem hřbitova byla v roce 2002 odstraněna

²³⁵ MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, str.15.

²³⁶ Srov. SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.14.

Ve druhé polovině 19. století byl u hřbitova postaven velký pohřební dům. V něm se nacházel byt pro strážce hřbitova, dále stáje pro koně.²³⁷ Část peněz na výstavbu tohoto domu pocházela z daru Ing. Emanuela A. Ziffera²³⁸, jenž byl rodákem z Těšína. Proslavil se jako jeden z největších odborníků v železniční dopravě v Rakousku. Hřbitov o ploše 0,8169 hektaru byl rozdělen na sedm částí. Bylo na něm pohřbeno téměř dva tisíce Židů.²³⁹ Péči o hřbitov měl na starosti jeden z členů správy židovské obce. Měl pod sebou strážce hřbitova a členy svatého bratrstva – „Chevra Kadiša“. Pro financování oprav poškozených náhrobků, o které se rodina nestarala, byl založen fond. Většina Židů, kteří žili v Těšíně od konce 17. století do začátku 20. století, byla pohřbena na starém židovském hřbitově. Také mnoho členů těšínské rodiny Singerů a Zifferů je pohřbeno na tomto hřbitově. Mimo jiné také Josef Ziffer z Konské. Zemřel v roce 1783 a byl těšínským kolektorem neboli výběřčím těšínských Židů. „Nacházejí se zde také hroby mnoha dalších osob, které přispěly k rozvoji Těšína. Najdeme zde hroby většiny předsedů židovské náboženské obce, mimo jiné Bernarda Glesingera (†1888) a Siegmunda Kohna (†1896). V těchto místech také odpočívají dva těšínské rabíni, Juda Glücklich (†1829) a dr. Simon Friedmann (†1893). Na těšínském hřbitově byly pohřbeny významné židovské rodiny z území celého Těšínského Slezska – Landsbergové a Munkové z Frýdku, Lindnerové ze Skoczowa, Eisnerové a Lanzerové z Ustronie, Rozenzweigové z Jablunkova, Goldbergové z Bohušovic a také Riesenfeldové, Herzbergové, Popletové, Baumové nebo Tugendhatové z Bielska. Dochovaly se i hroby předků rabína Jecheskiela Panetha, zakladatele významné rodiny ortodoxních rabínů, kteří působili po celé střední Evropě.“²⁴⁰ Na starších náhrobcích se nacházejí hebrejské inskripce, kdežto na novějších se již vyskytují německy psané nápisy. Jediná polská inskripce se nachází na náhrobku Davida Bergsona z Varšavy.²⁴¹ Staré inskripce byly také často malované.²⁴²

²³⁷ Nacházel se tam také pohřební vůz.

²³⁸ Jak se o tom zmiňuje i pamětní deska v pohřebním domě, částku daroval na památku svých rodičů.

²³⁹ Koncem 19. století byl hřbitov ještě rozšířen o parcelu u pohřebního domu. V té době se na hřbitově nacházelo 1977 hrobů. Srov. MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, s.16.

²⁴⁰ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.15.

²⁴¹ Bergson zemřel během cesty v Těšíně v roce 1885.

²⁴² SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.15.

Po roce 1907 se přestalo na starém židovském hřbitově pohřbívat. Občas, ale výjimečně, zde byl vykonán pohřeb ještě také po 1. světové válce. Tato nekropole přetrvala i během 2. světové války, a to bez větších ztrát.²⁴³

„Na jaře roku 1945 zde fašisté vykonali exekuci 81 rukojmí, mimo jiné 18 českých skautů z Ostravy. Těla obětí byla po válce exhumována a převezena na komunální hřbitov. Na jejich památku byl postaven skromný obelisk, ze kterého se dochoval jenom základní kámen.“²⁴⁴ Na hřbitově byla v roce 1996 odhalena pamětní deska českých skautů.

Později sloužil pohřební dům jako sklad stavebního materiálu.

Mnohé macevy byly po válce zničeny nebo ukradeny. „Macevy, které se nacházejí na těšínském hřbitově, jsou staré, jsou vyrobeny z kamene špatné kvality a proto se velice rychle ničí. V nejstarší, historicky nejcennější části hřbitova, způsobil největší ztráty čas, nedostatek péče, divoce rostoucí břečťan a degradace celé přírody – obzvláště kyselý déšť a slanost půdy.“²⁴⁵

Nový židovský hřbitov

Ulice Hažlaska

Protože počátkem 20. století byly téměř všechny části starého židovského hřbitova nacházejícího se také na ulici Hažlaska obsazeny, bylo třeba zřídit nové místo k pohřbívání.²⁴⁶ V blízkosti starého hřbitova již nebyly prázdné pozemky. Proto bylo nutné zřídit hřbitov na jiném místě. Židovská obec proto koupila v roce 1898 vyhovující pozemek²⁴⁷ od pana Andrzeja Folwarczneho.²⁴⁸ Pozemek se nacházel na stejné ulici jako starý hřbitov, vzdálen jen několik stovek metrů. Povolení pro zřízení hřbitova na tomto pozemku získala Židovská obec teprve v roce 1900. Přesto, kvůli protestům sousedů, byla realizace hřbitova zastavena. Po

²⁴³ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.15.-16.

²⁴⁴ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.16.

²⁴⁵ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.16.

²⁴⁶ Další informace o novém židovském hřbitově viz. také PASZ, Franciszek, *Żydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1997, 2. vydání, s.27.

²⁴⁷ Rozloha pozemku byla 1,14 hektaru.

²⁴⁸ Viz. MOŃKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, - Diplomová práce, Cieszyn 2004, str.16.

odvolání k Vrchnímu administrativnímu soudu ve Vídni bylo rozhodnutí pozastavující realizaci hřbitova zrušeno.²⁴⁹ V roce 1906 byly započaty přípravy na vybudování nového hřbitova. Stavební práce byly dokončeny v půli příštího roku. Autorem návrhu hřbitova, a zároveň vedoucím stavebních prací, byl stavitel Alois Jedek. Známý vídeňský architekt Jakob Gartner²⁵⁰ projektoval pohřební dům. Vedle hřbitova byla postavena menší budova. V ní byla márnice a také hřbitovní kancelář. Kolem pozemku byl postaven plot. Vepředu byla zeď s honosnou bránou.²⁵¹

Židovská obec koupila v roce 1913 sousedící pozemek, čímž se rozloha hřbitova zvětšila. Velkou zásluhu na otevření nového židovského hřbitova v Cieszyně²⁵² měl tehdejší předseda židovské obce J. Ph. Glesinger²⁵³. Během 2. světové války byl hřbitov nacisty uzavřen.²⁵⁴ Po skončení války se o hřbitov starala Kongregace Mojžíšova vyznání v Cieszynie.²⁵⁵ „Poslední pohřby se na novém hřbitově konaly v 60. letech 20. století. V roce 1966 se právním dědicem hřbitova stala Kongregace Mojžíšova vyznání v Bielsku-Białej.“²⁵⁶

Později se oba hřbitovy staly terčem vandalů a zlodějů.²⁵⁷ Kongregace nebyla schopná tomu zabránit. Podařilo se však zamezit realizaci záměru zřídit na tomto místě rekreační areál. „V roce 1974 rozhodl katovický vojvoda o uzavření židovského hřbitova pro pohřby. V roce 1986 byly oba hřbitovy zapsány do registru památek.“²⁵⁸

²⁴⁹ MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, s.16.

²⁵⁰ Tento architekt byl autorem mnoha synagog.

²⁵¹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.16.

²⁵² Nový židovský hřbitov v Cieszynie byl otevřen v roce 1907.

²⁵³ Zemřel v roce 1909, a tudíž patřil mezi první, kdo zde byli pohřbeni.

²⁵⁴ Také starý židovský hřbitov byl uzavřen. Pozemky byly hned po uzavření v září 1939 zkonfiskovány pro III. Říši. V březnu 1943 bylo, vzhledem k vysídlení místních Židů, vydáno nařízení o okamžitém přetvoření uzavřených židovských hřbitovů na travnaté plochy. Navzdory tomuto nařízení nebyly podniknuty v tomto směru žádné další kroky. Proto se oba hřbitovy zachovaly. Po válce však začaly být rozkrádány. MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykladzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004, s.17.

²⁵⁵ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.17.

²⁵⁶ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.17.

²⁵⁷ Byly ukradeny náhrobky z nového žid. hřbitova, které byly přeměněny na nové náhrobky, nebo použity jako stavební materiál.

²⁵⁸ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.17.

V roce 1999 byl nový hřbitov renovován. Kopule pohřebního domu však musela být demontována, neboť hrozila zřícením. Poté byl objekt přeměněn na takzvanou trvalou ruinu. Financováním zmíněných prací se ujal Eduard J. Philip z Mineapolis. Dalším donátorem byl rodák z Těšína, nyní žijící v Kalifornii, Tadeusz J. Dorda.²⁵⁹

Ortodoxní modlitebna Ulice odboje č.p. 4.

Těšíňští ortodoxní Židé, pocházející většinou z Haliče, zřizovali již v 70. letech 19. století na území Těšína své modlitebny. Nejprve se scházeli na prozatímních místech, v nejrůznějších místnostech nebo domech. Počátkem 20. století se židovská modlitebna nacházela v Mervillově ulici číslo 4., dnešní Ulice odboje. Modlitebnu zřídilo ortodoxní sdružení „Schomre Schabos“, tj. Strážci šabatu. V roce 1911 byly registrovány jeho stanovy. Sdružení mimo modlitebny provozovalo také rituální lázně a udržovalo kultovní personál. Každý den se konaly modlitby/bohoslužby. Všechny náboženské úkony se prováděly v místnosti v prvním patře domu. Tady také probíhala výuka náboženství a hebrejštiny.

Po rozdělení města Těšína v roce 1920 byla modlitebna na Ulici odboje jediným židovským kultovním objektem na levém břehu Olše. Když v Českém Těšíně vznikla náboženská obec, byla tato modlitebna na několik let jedinou, která byla k dispozici; ŽNO jí využívala na základě dohody s vedením sdružení. V roce 1928 si sdružení „Schomre Schabos“ postavilo vlastní synagogu. Majitelem domu na Ulici odboje č.p. 4. se stal obchodník Moses Löbl May,²⁶⁰ jenž byl zároveň představeným sdružení.²⁶¹

Ortodoxní synagoga „Schomre Schabos“ Ulice Božkova č.p. 16.

Výše zmíněná modlitebna na Ulici odboje byla už ve 20. letech 20. století pro členy sdružení „Schomre Schabos“ z kapacitních důvodů nedostačující. Sdružení proto koupilo stavební pozemek s úmyslem postavit na něm synagogu. Stavební parcela se nacházela poblíž náměstí na tehdejší Breitegasse číslo 16. Projekt zhotovil v roce 1928 jeden z nejlepších

²⁵⁹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.17.

²⁶⁰ May byl výrobcem klobouků. Srov.PASZ, Franciszek, *Zydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, str.22.

²⁶¹ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.21.

místních architektů Eduard David. Synagoga byla vystavena ještě téhož roku, náklady na stavbu dosáhly 280 tisíc korun. Realizátorem stavby byla firma Josefa Noska a Adolfa Richtra z Českého Těšína. Synagoga byla postavena v řadové výstavbě, na volném místě mezi domy, měla tři podlaží a sedlovou střechu. Od okolních domů se lišila neobvyklými detaily. Například okna měla bohatě, členitě orámována se svorníky a římsami. „Budova byla postavena v eklektickém slohu s maurskými detaily.“²⁶² Modlitební místnost měřila cca 14x9 metrů, výška byla 8,7 m. Při/Na jihovýchodní stěně se nacházel Aron ha-kodeš, ve středu místnosti stála bima. Galerie pro ženy byla v patře nad sálem. Pro muže zde bylo 152 míst, pro ženy 100. V suterénu měl byt správce. V roce 1935 tam sdružení „Taharas Jisroel“ zřídilo rituální lázně. Když nacisté obsadili město, zničili interiér, ale synagogu nezbořili kvůli obavám, že by došlo k poškození vedlejších domů. V době války synagoga sloužila jako sklad kulís a divadelních rekvizit. Po válce se sdružení „Schomre Schabos“ obnovilo a krátce ve městě působilo. Synagoga mu tedy po roce 1945 nějaký čas sloužila a využívala ji také obnovená náboženská obec v Českém Těšíně. Natan Bergman, jenž plnil funkci jakéhosi určitého dohlizitele nad fungováním poválečné židovské obce, odcestoval roku 1948 do Izraele. Odvezl sebou rovněž Tóry, které se v synagoze dříve používaly, a byly soukromým majetkem jeho rodiny. V roce 1967 byla tehdy už prázdná budova někdejší synagogy prodána Polskému kulturně-osvětovému svazu (PZKO), který ji roku 1978 přizpůsobil svým účelům.²⁶³ Dnes budovu využívá křesťanský sbor. Dne 15. září 1994 byla na bývalé synagoze odhalena pamětní deska, připomínající židovskou náboženskou obec v Českém Těšíně.²⁶⁴

Ortodoxní synagoga sdružení „Machsike Hatora“ Alšova ulice.

V Těšíně také působilo sdružení pod názvem „Svaz pro zachování pravověrných židovských obřadních zvyků“, neboli „Machsike Hatora“ (zachovávající právo). V jeho čele stál obchodník Tobiáš Hirsch. Toto sdružení zakoupilo v roce 1924 nemovitost na tehdejší ulici Felixe Dahna. O čtyři roky později, tj. v roce 1928, zde začala výstavba synagogy, která

²⁶² SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.22.

²⁶³ Zbourána byla například mikve, nacházející se ve sklepních prostorech. Viz.PASZ, Franciszek, *Zydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s.23.

²⁶⁴ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.22.-23.

byla dokončena v roce 1929. Celková cena stavby se vyšplhala na 180 tisíc korun.²⁶⁵ „Není znám její přesný vzhled, víme jen, že šlo o samostatně stojící jednopatrovou budovu menší velikosti v modernistickém slohu, pravděpodobně měla železo-betonovou konstrukci. V této budově byla také hebrejská škola.“²⁶⁶

Synagoze se také říkalo Hirschova modlitebna. V září roku 1939 byla nacisty vypálena a zbořena. Na jejím místě dnes stojí budova Křesťanského sboru.²⁶⁷

Sídlo Židovské obce v Českém Těšíně

ŽO nejprve sídlila v již zmíněném domě L.M.Maje v Mervillově ulici. Později se přestěhovala do domu J.Ph.Glesingera v ulici Saska kupa číslo 8. Jan Glesinger byl jedním z nejbohatších mužů v Těšíně a mnoho let plnil funkci předsedy židovské obce. Společně se svými krajany koupil pozemek pro nový židovský hřbitov v Cieszyně v Hažlaské ulici.²⁶⁸

²⁶⁵ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.20.

²⁶⁶ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, s.20.

²⁶⁷ SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn - Český Těšín 2004, str.20. O této synagoze také viz. PASZ, Franciszek, *Zydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s.22.

²⁶⁸ PASZ, Franciszek, *Zydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995, s.23.

6. Další židovské komunity Těšínského Slezska

Třinec

Dějiny třineckých Židů se zabýval regionální historik Stanislaw Zahradnik. Ve svém příspěvku v místním časopisu polské menšiny „Zwrot“ konstatuje, že „Židé na Těšínsku nacházeli příznivé existenční podmínky především v městských a průmyslových střediscích regionu. Ačkoli na Záolší (předválečné okresy Český Těšín a Frysztat) tvořily necelé 2 % (3678 osob v roce 1930) z celkového počtu obyvatel, jejich přítomnost (...) byla znát.“²⁶⁹

V polovině 19. století, když Židé získali plnou občanskou a náboženskou rovnoprávnost, se Třinec a jeho okolí stal pro Židy velmi atraktivním místem k usazení. „Rozvoj místní hutě postupně měnil dosavadní způsob života zdejšího obyvatelstva. Bylo zapotřebí služeb, zdravotní a sociální péče, lidé potřebovali hotovost. Právě tato odvětví byla základem zaměstnanosti židovské společnosti, která byla na Třinecku stále početněji zastoupena. Někteří z Židů nacházeli zaměstnání v huti. V 1880 roce žilo v Třinci čtyřicet pět osob židovského vyznání.(...)“²⁷⁰ „V době kdy se počet Židů v sousedních obcích snižoval, v Třinci naopak rostl a v roce 1930 dosáhl 2,3 % celkového počtu obyvatel.“²⁷¹ Později jejich počet kolísal částečně v důsledku emigrace bezprostředně po rozdělení Těšínského Slezska. Hlavní důvod však byl ten, že někteří Židé ihned nezískali státní příslušnost; soupisy obyvatel totiž braly zřetel pouze na československé státní občany.

Třinecká židovská komunita patřila ke střední společenské vrstvě. Profesionální skladba byla neobyčejně pestrá. Nejvíce osob židovského původu, kolem 1/3, se živilo obchodem. Osm osob se živilo svobodnými povoláními, pět bylo stomatology, patnáct řemeslníky – mezi nimi dva řezníci, švec, pekař, truhlář, aranžér, dále dva majitelé hospod, dva lékaři, lékárník, inženýr, rabín.

²⁶⁹ ZAHRADNIK, Stanislaw, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.9.

²⁷⁰ ZAHRADNIK, Stanislaw, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.10.

²⁷¹ ZAHRADNIK, Stanislaw, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.10.

Počátkem 20. století se třinečtí Židé scházeli ke společnému praktikování náboženských obřadů v bytě u Rotha.²⁷²

Později se snažili osamostatnit od Židovské náboženské obce v Českém Těšíně. Příznivá finanční situace jim dovolila postavit v Třinci synagogu, která byla slavnostně otevřena v roce 1930. „V následujícím roce se třinečtí Židé obrátili na Ministerstvo školství a národní osvěty s žádostí o povolení k založení samostatné Židovské náboženské obce ze sídlem v Třinci.“²⁷³ Proti tomuto záměru se však rozhodně postavila Židovská náboženská obec v Českém Těšíně. Dne 22. dubna 1931 zaslala dopis Ministerstvu školství a národní osvěty. V něm argumentuje tím, „že založení nové Židovské náboženské obce v Třinci by se rovnalo celkovému zániku naší náboženské obce v Českém Těšíně (...) Skutečnost, že si třinečtí členové v minulém roce vystavěli novou synagogu, je ještě neopravňuje k založení vlastní náboženské obce. Založením samostatné náboženské obce v Třinci s obvodem, do kterého by spadaly/mají náležet nejdůležitější obce našeho obvodu, tj. Kanská, Bystřice nad Olší, Jablunkov a jiné, by byla naše životní síla zcela paralyzována (...). Je to útok pocházející od několika ambiciózních třineckých členů. Na druhou stranu je jasné/zřejmé, že ani nová náboženská obec nebyla by schopna samostatně existovat, protože z vlastních prostředků by nemohla uspokojit kulturní potřeby svých členů (...). Tak soudíme a prosíme, aby Vysoké Ministerstvo prosbu o založení ŽNO v Třinci zamítlo.“²⁷⁴ „Ministerstvo Školství a národní osvěty rozhodnutím ze dne 21. dubna 1931 nepovolilo založení samostatné Židovské náboženské obce v Třinci z důvodu chybějících k tomu podmínek.“²⁷⁵

Třinečtí Židé se aktivně podíleli na společensko-politickém životě města. V roce 1938 proběhly komunální volby, ve kterých měli Židé vlastní listinu kandidátů; získali 85 hlasů. V městském zastupitelstvu je později reprezentoval jeden radní, Moric Kögler. Kulturně-

²⁷² ZAHRADNIK, Stanisław, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.10.-11.

²⁷³ ZAHRADNIK, Stanisław, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.12.

²⁷⁴ ZAHRADNIK, Stanisław, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.12.

²⁷⁵ ZAHRADNIK, Stanisław, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.12.

osvětovým a národním záležitostem se věnoval Veřejný židovský náboženský spolek, neboli Bethausverein.²⁷⁶

Zahradník ve svém příspěvku uvádí, že v meziválečném období začaly do třinecké židovské společnosti pronikat některé kulturní prvky místního slezského lidu. Častěji se rovněž objevují případy smíšených židovsko-křesťanských manželství.

K pohřbívání získali Židé vyhrazený prostor na komunálním hřbitově v Třinci. V letech 1932-1937 zde bylo pohřbeno jedenáct Židů.

Těsně před 2. světovou válkou se podařilo několika Židům z Třince utéct. Nacisté už 1. září 1939 vypálili a zbořili třineckou synagogu. Jedním z prvních protižidovských nařízení bylo uzavření židovských obchodů. Poté byly označeny nápisy „Jüdisches Geschäft“. Pověření správci pak židovským majitelům obchodů odebrali klíče.²⁷⁷

V polovině září roku 1939 žilo v Třinci celkem 40 rodin, tj. 121 Židů. V letech 1939-1941 byli odvázeni na smrt. Po válce se do Třince téměř nikdo z původních židovských obyvatel nevrátil. V roce 1960 byly čtyři osoby židovského původu členy synagogálního společenství v Českém Těšíně, které později zaniklo.²⁷⁸

Jablunkov

Židé se v Jablunkově začali usídlvat v polovině 18. století; podrobné informace o jablunkovských Židech pocházejí z druhé poloviny 19. století. Jedním z prvních byl Moritz Fränkel, který v roce 1855 v blízkosti řeky Lomné v sousedství Bělé založil koželuznu.²⁷⁹ V 60. letech 19. století již v Jablunkově žil větší počet Židů, proto si v roce 1864 otevřeli vlastní modlitebnu v Hasičské ulici číslo 165. Jejím správcem byl Josef Grossmann²⁸⁰ z Městské Lomné. Modlitebna sloužila všem jablunkovským Židům, konaly se v ní

²⁷⁶ ZAHRADNIK, Stanisław, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.12.

²⁷⁷ ZAHRADNIK, Stanisław, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.12.-13.

²⁷⁸ ZAHRADNIK, Stanisław, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12., s.13.

²⁷⁹ Ta byla později místními nazývána „dymbiarnia“ – od dubové kůry, která byla součástí tekutiny pro namáčení a luhování zvířecích kůží.

²⁸⁰ Vedl v Městské Lomné obuvnickou živnost. Viz. SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s. 7.

pravidelné bohoslužby, svatby i pohřební ceremonie.²⁸¹ Dochoval se také záznam o vizitaci²⁸² obvodního rabína pro Těšínsko Simona Friedmana.²⁸³

V jablunkovském soudním okrese žilo 207 Židů, uvádí to soupis obyvatelstva z roku 1900. Jablunkovští Židé založili v roce 1902 modlitební spolek Jablunkauer Israelitischen Bethausverein. V prostorách modlitebny vedl tento spolek také vlastní školu pro židovské děti.

Místní Židé většinou mluvili německy, češtinu dokonce někteří ani neznali. Svého zástupce měli také v těšínské židovské obci, k níž patřili; byl jím Heinrich Fränkel. V roce 1923, když v Českém Těšíně vznikla nová Židovská obec pro české Těšínsko, zastupoval jablunkovské Židy Emanuell Fränkel. Ten byl také ve dvacátých letech 20. století místopředsedou jablunkovského modlitebního spolku.

Ke společnému setkávání sloužil jablunkovským Židům také tzv. „Badehaus“, neboli dům s mikve, který se nacházel u řeky Lomná.²⁸⁴ Židé v Jablunkově zastávali různé profese, našli bychom mezi nimi hlavně obchodníky, hospodské, provozovatele drobných manufaktur nebo řemeslnických dílen, lékaře i advokáty.²⁸⁵ Vlastnili také obchod s textilem a oděvy. Jeden takový patřil krejčímu Josefu Goldbergovi; byl v domě na náměstí číslo 17 a jeho součástí byla i krejčovská dílna. Rodina Moritze Fränkela vlastnila známý potravinářský obchod rovněž na náměstí. Hodinář Hermann Grossmann měl v Polské ulici obchod a dílnu.²⁸⁶

„Známou židovskou osobností v časech předválečného Jablunkova byl lékař Emil Eisner, jenž ordinoval od roku 1924 ve své rodinné vilce v Nádražní ulici číslo 449.(...)Neméně významnou postavu jablunkovské historie představuje advokát Emil

²⁸¹ Szpyrc uvádí, že „právě odtamtud byl vypraven ještě před II. světovou válkou poslední velký jablunkovský židovský pohřeb. Zemřel kupec Emanuell Fränkel.“ Viz. SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s. 5.

²⁸² Vizitace byla provedena, dle zmíněného záznamu, v roce 1879.

²⁸³ Srov. SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s. 4.

²⁸⁴ Srov. SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s. 5.

²⁸⁵ Srov. SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s. 5.

²⁸⁶ Srov. SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s. 7.

Fischgrund, který si dal v blízkosti polské měšťanské školy v ulici dr. Slámy postavit rodinnou vilu v tehdy nezvyklém moderním konstruktivistickém stylu.²⁸⁷

V Jablunkově se v roce 1900 narodil malíř, sochař a historik umění Otto Schneid. Byl zakladatelem muzea umění ve Vilniusu²⁸⁸, později žil v Kanadě. V Jablunkově se také narodily dvě osobnosti židovského původu, jež dosáhly světového věhlasu. V roce 1860 zde přišla na svět rakouská pianistka Malvine Brée, rozená Burstein. Hře na klavír se učila u polského klavírního virtuose, pedagoga a skladatele Theodora Leschetizkého. (1830-1915). Zemřela ve Vídni v roce 1937.²⁸⁹

Židovský hřbitov v Jablunkově

Židovský hřbitov byl v Jablunkově založen v roce 1908. Pozemek, sousedící s katolickým hřbitovem, pro tento účel zakoupil modlitební spolek Jablunkauer Israelitischen Bethausverein.²⁹⁰ „Přítomnost a aktivity židovských usedlíků v Jablunkově (...) jsou s jistotou doloženy mnohem dříve, než se jim podařilo v roce 1908 získat do vlastnictví větší pozemek vedle nového křesťanského hřbitova. Jeho koupě měla, jak se uvádí, sloužit k založení židovského hřbitova. (...) Z „macev“, tj. „náhrobních kamenů“, které se na židovském hřbitově dochovaly, můžeme s jistotou doložit letopočet 1903, což je o pět let dříve než došlo k oficiální koupi pole. O tom, že se na tomto místě začalo pohřbívat dříve než před rokem 1908, proto nemůže být pochyb. Nejstarší maceva s doloženým datem 1903 stojí ve druhé řadě hrobů z jihu hřbitova. Směr pohřbívání (...) je severojižní, tomu napovídají data uvedená na macevách.“²⁹¹ Kolem hřbitova byla postavena cihlová zeď. Vepředu stála márnice a vstupní brána. Hřbitov byl využíván až do 2. světové války, v září 1939, po příchodu nacistů, byl uzavřen. Dne 13. dubna 1945 zde nacisté popravili dvanáct nevinných obyvatel Istebné, Jaworzynky a Koniakowa židovského původu. Po válce hřbitov chátral, protože nebyl udržován. Po roce 1989 prodala Židovská náboženská obec v Ostravě pohřební dům a část pozemku hřbitova soukromé osobě.²⁹²

²⁸⁷ SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s. 8.

²⁸⁸ FIEDLER, Jiří, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Sefer, Praha 1992, s.55.

²⁸⁹ SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s.21.

²⁹⁰ SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s.16.

²⁹¹ BYRTUS, Josef, *Židé v Jablunkově*, rukopis autora, s. 7., Tímto autorovi velice děkuji za poskytnutí rukopisu ještě před vydáním.

²⁹² SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání, s.16.

Židovskou komunitou se také zabývá Josef Byrtus. Provedl důkladná bádání a podle jeho závěrů „se na jablunkovském židovském hřbitově začalo pohřbívat nejpozději kolem roku 1870 (...)“.²⁹³ Za pravděpodobnou ovšem považuje také možnost dřívějšího datování, konkrétně „po roce 1789, kdy je v Jablunkově založen nový křesťanský hřbitov. Navíc je v Jablunkově již kolem roku 1868 doložena značně aktivní neformální židovská společnost, která vlastnila nejen modlitební dům, ale i jednotřídní oficiálně registrovanou židovskou „obecní školu“. Jistě tato společnost usilovala také o vlastní hřbitov, jehož naléhavá potřeba rostla s přibývajícím židovskou populací města.“²⁹⁴

Skoczów

První Žid, jenž se usadil ve Skoczowie byl Jakub Abraham Singer. Roku 1790 tady bydlely tři tolerované židovské rodiny. V okolí žilo deset Židů, kteří však neměli oficiální povolení k pobytu. V roce 1853 byla vystavěna synagoga. V roce 1862 skoczowští Židé vytvořili židovské náboženské sdružení, které působilo v rámci židovské obce v Těšíně a nad nímž měl dozor těšínský obvodní rabín (od roku 1858 dr. Simon Friedmann). Roku 1893 vznikla samostatná židovská náboženská obec. V roce 1914 žilo ve Skoczowě 60 Židů, v roce 1931 to bylo 74 Židů (1,7 % celkového počtu obyvatel).²⁹⁵ Před 2. světovou válkou zde žilo několik desítek židovských rodin. „Některé z nich v tomto městě pobývaly mnoho pokolení, jiné se zde usídlily teprve v meziválečném období.“²⁹⁶ Jednou z nejvýznamnějších rodin ve Skoczowě byli Urbachové. Odtud pocházel mnohaletý představený izraelské náboženské obce Heimann Urbach. Narodil se v Inwałdzie v Haliči roku 1857 jako nejstarší syn početné rodiny. Ve svých 14 letech opustil dům a vydal se do Krakova, kde pracoval v restauracích. (...) ²⁹⁷

Synagoga ve Skoczowě se nacházela v Mickiewiczowě ulici, byla postavena v roce 1853. Během 2. světové války ji Němci/nacisté vypálili a zbořili. Dne 21. června roku 1994

²⁹³ BYRTUS, Josef, *Židé v Jablunkově*, rukopis autora, s. 8., Tímto autorovi velice děkuji za poskytnutí rukopisu ještě před vydáním.

²⁹⁴ BYRTUS, Josef, *Židé v Jablunkově*, rukopis autora, s. 8., Tímto autorovi velice děkuji za poskytnutí rukopisu ještě před vydáním.

²⁹⁵ Srov. dostupné na <http://www.sztetl.org.pl/?a=showCity&action=view&cat_id=5&city_id=511

²⁹⁶ PROSZYK, Jacek, *Rodziny zydowskie ze Skoczowa i okolicy*, s.7., In: W cieniu skoczowskiej synagogi, Skoczow 1997

²⁹⁷ PROSZYK, Jacek, *Rodziny zydowskie ze Skoczowa i okolicy*, s.7., In: W cieniu skoczowskiej synagogi, str. 111.

byl na jejím původním místě v Mickiewiczově ulici slavnostně odhalen pomník.^{298 299} Od roku 1908 zde jako rabín působil Artur Marmorstein.³⁰⁰ Studoval v Budapešti, Berlíně a Heidelbergu, kde získal doktorát. Před svým působením ve Skoczowě byl v letech 1906-1908 rabínem v Jemnici na Moravě. Roku 1912 odjel do Velké Británie; působil jako profesor na Jews College v Londýně.³⁰¹

V roce 1891 byl ve Skoczowě založen židovský hřbitov.³⁰² Byli na něm pohřbíváni Židé ze Skoczowa, Ustroně, Wisły a dalších okolních obcí. Během 2. světové války nacisté hřbitov zcela zdevastovali, většina náhrobních kamenů byla odvezena do místní betonárky bratří Schancerů. Dnes se na ploše jednoho hektaru nachází padesát náhrobků, které se po válce podařilo získat zpět. U hřbitova se nachází pohřební dům, v němž se dnes bydlí. V letech 1996--97 byl hřbitov zrestaurován z financí členů organizace „Skoczowští Židé“ a také nadace „Věčná Paměť“, působící při Úřadu Rady ministrů Polské republiky. Dne 4.června roku 1967 byl v centrální části hřbitova odhalen pomník věnovaný Židům z území těšínského Slezska zavražděným v letech 1939-1945.³⁰³

Ustroń

„První známý Žid bydlící v Ustroni byl arendář Jakub Izrael, uvedený v roce 1724 v takzvaném Karolínském Katastru. Pronajímal si v Ustroniu Dolnym krčmu, v níž prodával vodku a pivo. Živnost to nebyla příliš výnosná, protože krátce předtím byla otevřena krčma v Ustroniu Gornym a tamnější poddaní měli zakázáno navštěvovat krčmu v sousední vesnici. Také později provozovali čas od času židovští arendáři krčmy v Ustroniu.“

„Se vznikem hutního průmyslu a následně s rozvojem rekreačních služeb a lázeňství sem začali přicházet Židé ve větším počtu. Největší přistěhovalecká vlna začala v 2. polovině

²⁹⁸ Na pomníku je umístěn nápis: „Na tomto místě stála v letech 1853-1939 židovská synagoga zbořena hitlerovci.

²⁹⁹ Srov. dostupné na

http://www.sztetl.org.pl/a=showCity&id=16083&city_id=511&action=viewtable&cat_id=11&lang=pl_PL

³⁰⁰ Narodil se roku 1882 w Miszkolcu v Uhrách, zemřel roku 1946 v Londýně.

³⁰¹ Srov. dostupné na

http://www.sztetl.org.pl/a=showCity&id=16666&city_id=511&action=viewtable&cat_id=10&lang=pl_PL

³⁰² Židovský hřbitov se nachází za městem, v přílehlé vesničce Wilamowice, na ulici Ptasia 2.

³⁰³ Srov. dostupné na

http://www.sztetl.org.pl/a=showCity&id=16084&city_id=511&action=viewtable&cat_id=12&lang=pl_PL

19. století.(...) Z oficiálního soupisu obyvatel z roku 1880 se dovídáme, že tehdy bydlely v Ustroniu sto čtyři osoby mojžíšského vyznání.(...) Na přelomu století počet Židů v Ustroniu osciloval mezi 100 až 110 osobami, tj. 2,0--2,5 % celkového počtu obyvatel. Ačkoli „władze samorządowe“ v Ustroniu neztěžovaly Židům imigraci, nepůsobila zde žádná organizovaná hnutí antisemitského rázu, obyvatelé k nim obecně byli lojální, ale přesto jejich počet nerostl. Hlavním důvodem byl postupný zánik ustroňského průmyslu koncem 19. století, vyvolaný přenesením části hutě do Třince a do Lipin u Frýdku, a také emigrace vzdělaných Židů do oblastí s většími možnostmi nalezení více „intranтных“ míst.“

„Po politických reformách z let 1859-61 získali Židé v zemích rakouské monarchie pasivní i aktivní volební právo.“³⁰⁴

V roce 1861 se členem městského odboru Ustronie stal první obyvatel židovského původu, Markus Eisner. Tuto funkci zastával až do roku 1873. V roce 1882 se členy městského oddělení stali již čtyři Židé. „Do roku 1914 byli Židé v obecním zastupitelstvu reprezentováni zpravidla dvěma nebo třemi osobami. V devatenácti členném obecním zastupitelstvu měla židovská společnost reprezentaci překračující tehdejší procentní účast židovských obyvatel v celku populace Ustroně.“

Reformy a následná Konstituce z roku 1867 reaktivovaly nejen zápisy Konstituce z roku 1849 týkající se občanských práv, ale také zaručovaly svobodu mojžíšského vyznání. „Konečně zmizela administrativní omezení a ustroňští Židé od té doby mohli formovat svůj náboženský život podle vlastních potřeb. Zpočátku jistě využívali kultovní zařízení nacházející se ve Skoczowě, potom většinu bohoslužeb konali v pronajatých místnostech.“³⁰⁵

Na konci 19. století začali přemýšlet o stavbě vlastní modlitebny, což usnadnil vznik židovské náboženské obce v Skoczowě, ke které patřili také Židé z Ustroně a okolí. Již v květnu roku 1893 byl koupen pozemek určený ke stavbě budoucí synagogy. Avšak teprve v roce 1900 vznikl Synagogální svaz v Ustroni (Betthaus in Ustron), který se měl zabývat stavbou nového modlitebního domu. Začala v příštím roce podle plánů architektů Ernesta Lindnera a Teodora Schreiera a byla dokončena v červenci 1902 s náklady dosahujícími k 25 tisícům korun. Největší zásluhu měl předseda prvního ustroňského Synagogálního svazu

³⁰⁴ PILCH, Józef, *Zarys dziejów Żydów w Ustroniu*, In: *W cieniu skoczowskiej synagogi*, s.67.

³⁰⁵ PILCH, Józef, *Zarys dziejów Żydów w Ustroniu*, In: *W cieniu skoczowskiej synagogi*, s.67.-68.

Adolf Dattner a také Adolf Löw z Těšína, majitel pily v Ustroni, hlavní sponzor stavby. Předání synagogy v roce 1902 k užívání bylo velkou událostí v životě ustroňských Židů, kteří ji nazývali synagogou, ačkoli neměla stálého rabína. V době rakouské spadala pod rabína ve Skoczowě, protože všichni Židé z Ustroně a okolí patřili ke skoczowské náboženské obci. Po 1. světové válce byli Židé z Ustroně a okolí podřízeni židovské náboženské obci v Těšíně. V roce 1905 ustroňští Židé zřídili a k užívání předali židovský hřbitov v Ustroni na Gouach, na pozemku koupeném od fojta Pawła Lipowczana.

V dobách rakouských se ustroňští Židé zabývali hlavně obratem alkoholu a obchodem s různým zbožím, od konzumního odvětví po obchod vlnou, dobyt看em a dřevem. Obchod se dřevem Největší závody na zpracování dřeva byly ve vlastnictví Židů. Jedním z nich byla firma zmíněného Adolfa Löwa, dřevařského průmyslníka z Těšína, který v roce 1892 přestěhoval svoji pilu z Wisły. Druhým byla pobočka továrny na ohýbaný nábytek bratří Kohnů z Těšína, která byla v Ustroni zřízena v roce 1883.

Nejvíce Židů se živilo provozováním hospod a drobným obchodem. Do roku 1918 byla většina hospod v Ustroni v držení Židů. Ve svých hospodách pracovali sami nebo s pomocí rodin, proto se jim materiálně poměrně dařilo a většinou patřili ke středně bohaté třídě. Někteří židovští hospodští prodávali také, většinou/nejčastěji rolníkům, alkoholické nápoje na dluh, což s sebou dříve nebo později neslo vymáhání závazků exekutory a drobná nedorozumění kazící atmosféru v rodinách.³⁰⁶

³⁰⁶ PILCH, Józef, *Zarys dziejów Żydów w Ustroniu*, In: *W cieniu skoczowskiej synagogi*, s.68.

7. Spolky

Dalším důležitým aspektem života slezských Židů byla spolková činnost. V této kapitole se zaměříme na spolky dobročinné a podpůrné.

Dne 13.1.1860 bylo vydáno ministerské nařízení, které Židům povolovalo přístup ke všem povoláním. Tím byli postupně zrovnoprávnováni. K emancipaci značnou měrou přispěla také prosincová ústava z roku 1867. Všem státně uznaným náboženským společnostem, tedy i židovským, zaručovala samostatnou správu vnitřních náboženských záležitostí. Po úspěších v hospodářské a obchodní sféře začalo být židovské etnikum aktivní také ve společenské a kulturní oblasti.³⁰⁷

Zákon o právu spolčovacím byl vydán 15.11.1867. Už před oficiální úpravou daného aspektu společenského života však existovaly první židovské subjekty, například modlitební spolky, které tehdy ještě nebyly evidovány v příslušném spolkovém katastru. To mělo své opodstatněné právní souvislosti, protože „většinou teprve po zřízení židovské náboženské obce jakožto osobitého samosprávného celku jsou v daném místě vhodné podmínky pro vznik korporace – spolku, kde členové obce realizují své aktivity podle/na základě svých zájmů a zaměření. Podstatnou podmínkou pro vznik spolku byl i minimální počet Židů v dané lokalitě.³⁰⁸ Nově vzniklá formální, nebo neformální sdružení považovala za jeden ze svých hlavních cílů výuku mojžíšského náboženství. Tu zajišťoval/prováděl buď kantor zaměstnaný sdružením nebo jiný učitel náboženství.³⁰⁹ Židovské spolky většinou působily ve spojení z místními náboženskými obcemi. Využívaly obecní prostory, dotace a další formy podpory. Jindy se přímo podílely na aktivitách vyvíjených samotnými obcemi./Nebo také přímo realizovaly cíle podporující úkoly náboženských obcí.³¹⁰

³⁰⁷ ŠRÁMEK, Pavel, *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.86.

³⁰⁸ ŠRÁMEK, Pavel, *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.86

³⁰⁹ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim, 1742-1918*, s. 173.

³¹⁰ Některá sdružení, zvláště sionistická a ortodoxní, se snažila prosazovat jiná směr v rozhodování než oficiální stanovisko většiny ve vedení náboženských obcí. Ačkoli proto, mohly vznikat určitá napětí mezi jednotlivými skupinami, přesto i pro ortodoxní a sionistické skupiny byly obce nejlepším střediskem působení na spoluvyznavače. „Také to ukazuje význam, jaký židovské náboženské obce, vzniklé ve značné míře ingerencí vnějších činitelů, sehrávaly v celém životě židovské společnosti rakouského Slezska na konci 19. a počátku 20. století.“ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku Austriackim 1742-1918*, s.245.

Důležitost Opavy jako hlavního města rakouské části Slezska se v polovině 19. století ještě umocnila. Dne 17.3.1849 vyšel zákon o právu volného pobytu. Ve městě a jeho okolí se následně soustředil značný počet Židů, kteří se zde začali usazovat, a současně se formovala později poměrně početná židovská komunita. Podobně/Nejinak tomu bylo i v dalších městech západního rakouského Slezska; těmto tendencím napomohlo i již zmiňované postupné zrovnoprávnění Židů.

Pro dokreslení situace se ve stručnosti zmíníme také o západní části Rakouského Slezska a jeho spolkové činnosti; jako příklad nám poslouží Bruntál. V rámci tohoto politického okresu se v letech 1904 a 1908 ustavil Židovský modlitební spolek [Israelitischer Bethaus - Verein] a Sionistický spolek „Zion“ [Jüdischer Volksverein „Zion“]. Centrem židovského spolkového života byla Opava, kde působilo 16 spolků. Na západě Rakouského Slezska) fungovalo do roku 1938 celkem 25 spolků.. Ty byly řádně protokolované a vedené v příslušných spolkových katastrech; s výjimkou jednoho byly všechny německé.

V západní části rakouského Slezska byla opavská židovská komunita nejvýznamnější jak z hlediska početnosti, tak společensky i ekonomicky. Zvláště potom co v roce 1868 oficiálně vznikla židovská náboženská obec, začal čilý kultovní, kulturní a také společenský život. S postupem času začaly vznikat jednotlivé židovské spolky. Období největšího rozkvětu spolkového života spadá do doby ustanovení prvního oficiálního rabína obce v roce 1879.³¹¹ Svého vrcholu dosáhl zdejší spolkový život za představenstva věhlasného advokáta JUDr. Theodora Sonnenscheina v letech 1888-1919. V této souvislosti zmiňme ještě rabína dr. Simona Friedmanna, který v době předmnichovské republiky koordinoval spolkové akce. V tomto období působily mnohé především sionistické židovské spolky.

Místní Chevra kadiša byla ve spolkovém katastru zaregistrována dne 8.1.1882 pod názvem „Židovský spolek pro podporu nemocných a zemřelých v Opavě“ [Israelitischer Kranken Unterstützungs und Beerdigungs – Verein Troppau]. Spolek poskytoval různou pomoc nemocným, a konal poslední obřady, včetně dohledu na pořádání pohřbů podle židovských zvyklostí; v roce 1914 měl 217 členů a jeho majetek činil 7392 Kč. Jeho členy byli zástupci významných opavských židovských podnikatelských rodin, například

³¹¹ Byl ním dr. Abraham Blüh

Altschulové, Karplusové, Kulkové, Lichtwitzové, Spitzerové, Quittnerové a také právníci a advokáti, mezi jinými JUDr. Buchbinder, JUDr. Eibenschütz, JUDr. Sonnenschein, JUDr. Singer.

Za účelem vybírání prostředků na stavbu nové židovské modlitebny vznikl v Opavě roku 1883 Spolek pro výstavbu templu [Tempelbauerein], který fungoval pod správou náboženské obce. Bohoslužby se v nové synagoze konaly od 8.12.1896. Synagoga byla postavena podle projektu vídeňského architekta Ing. arch. J. Gartnera v módním orientálně-byzantském slohu.

Další charitativní organizací byl ženský dobročinný spolek [Israelitischer Frauen-Wohlthätigkeitsverein] založený roku 1889. K jeho činnosti patřila mimo jiné podpora chudých žáků opavské židovské školy. (prvními/nejvýznamnějšími) Představenými byly Bertha de Mayo a po ní Julie Sonnenschein.³¹²

Dalším důležitým městem a současně centrem spolkového života bylo Bielsko. Nyní se zaměříme na místní dobročinné spolky.

V příspěvku Jacka Proszyka³¹³ je nastíněno působení židovských dobročinných institucí, které v Bielsku vznikaly v letech 1860 – 1939. Jak autor článku uvádí, bielská židovská společnost „byla charakterizována velkou citlivostí/vnímavostí k osudu chudých a nemocných, vyplývající z náboženských příkazů judaismu“.³¹⁴ Cílem bielských spolků, které existovaly a působily ve shodě s tradicí i náboženským právem, bylo pomáhat nemocným i chudým a zajistit náboženskou výchovu každému chudému dítěti. K dalším z jejich činností patřila výpomoc při obstarání bezúročné půjčky nebo zajištění důstojného pohřbu. Bielsští Židé se aktivně podíleli na společenském, politickém i hospodářském životě města. Byli například členy městské rady a také zasedali v čele oddělení na magistrátu; pracovali v městské komisi sociální péče; mnoho z nich bylo veřejnými kurátory.³¹⁵

³¹² ŠRÁMEK, Pavel, Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku, s.88.

³¹³ PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku, od s. 92.

³¹⁴ ROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku, od s. 92.

³¹⁵ PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku, od s.102.

Vedle řady organizací a institucí, které působily v židovském prostředí Bielska a měly za cíl pomáhat blízkým či potřebným, byla nejdůležitější židovská náboženská obec, s níž byl spjat náboženský a společenský život Židů.

Bielští Židé se už dlouho považovali za samostatnou židovskou obec, ale oficiálně byla zdejší ŽNO ustavena v roce 1865. Bielská obec v mnoha ohledech úzce spolupracovala s později vzniknuvší židovskou obcí v Lipniku-Białej, která však před polovinou 20. století patřila k Haliči).

Dobročinné spolky nefungovaly na okraji nebo mimo židovskou náboženskou obec. Právě naopak. Obec se na jejich chodu a řízení významně podílela; níže si přiblížíme, jakými způsoby.

Náboženská obec měla, vedle ostatních úkolů a aktivit, na starosti pokladnu pro chudé. Z ní podporovala chudé osoby a dobročinné instituce. Členové židovské náboženské obce „měli nárok na zdravotní péči, charitativní pomoc a podporu ze všech nadací, které obec řídila“.³¹⁶

Komise sociální péče působící při ŽNO se zabývala řešením problémů těch nejchudších a sestavováním jejich seznamů pro magistrát i vedení náboženské obce, které pak rozdělovalo peníze z dobročinných nadací. „V rámci komise sociální péče působila také sekce pro rekvalifikaci nezaměstnaných.“³¹⁷

Náboženské a dobročinné spolky byly organizovány náboženskou obcí a pracovaly pod její kontrolou. Zmíňme například „Talmud Tóra“, Chevra kadiša“ nebo „Bikur cholim“. Zmínku o jejich existenci a působení uvádějí dokonce stanovy náboženské obce v Bielsku. „Hlavně/Především před židovskými svátky Purim a Pesach organizovala obec dobročinné podniky/akce, na kterých vybírala peníze a potraviny pro chudé. Na podzim pak pořádala akce nákupu brambor pro nejchudší rodiny.“³¹⁸

³¹⁶ PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, od s. 92.

³¹⁷ PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, od s. 92.

³¹⁸ PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, od s. 92.

V roce 1938 byla náboženskou obcí zorganizována rozsáhlá pomoc židovským vysídlencům z Německa. Shromažďovaly se oděvy, potraviny i finance, nechyběla ani lékařská péče. Vysídlenci se zdržovali hlavně ve Zbąszyniu, kam také většina podpory směřovala. Pravidelně tam zajížděli doktoři, advokáti a také dobrovolníci z bielské náboženské obce.³¹⁹

Některé organizace se specializovaly na pomoc chudým. Své statutární cíle plnily tím, že získávaly a přerozdělovaly finance. Nicméně rozdělováním peněz pro nejchudší se nejčastěji zabývala zmíněná komise sociální péče. Jí velmi pomáhal Židovský spolek pro pomoc a všeobecnou dobročinnost v Bielsku (Zydowskie Stowarzyszenie Pomocy i Dobroczynności Ogołnej), jenž vznikl 10.9.1935. Dále zde působila Bezúročná záložna „Gemilut Chesed“.

Mezi instituce shromažďující peníze pro chudé patřily také nadace. Osoba, která poskytla peníze na založení nadace, vyhotovila nadační listinu, kterou schválili určení lidé z magistrátu, městské pokladny a židovské náboženské obce. Roční úrokové sazby se potom rozdělovaly podle rozhodnutí zakladatele nadace a seznamu v nadační listině.³²⁰

Další skupinou, na kterou se dobročinné organizace zaměřovaly, byli sirotci, staří lidé a vdovy. V Rakousku-Uhersku nefungovalo sociální zabezpečení těchto obyvatel na odpovídající úrovni, proto bylo třeba nejrůznějších podpůrných organizací. Nutnost péče o sirotky a vdovy se zvýšila zejména po 1. světové válce. Jednou z takových organizací, které tehdy vznikaly, byla nadace Salomona Pollaka. Jejím hlavním cílem bylo přerozdělování prostředků nejen židovským sirotkům, ale také katolickým a evangelickým domovům pro osiřelé děti.³²¹

Mezi další organizace působící v bielském regionu patřily ty, které se zaměřovaly na pomoc školské mládeži, nemocným, atd.³²²

³¹⁹ PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, od s. 92.

³²⁰ Více o těchto nadacích viz. PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.93.

³²¹ PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.94.

³²² PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.96.-101.

Také v Těšíně působily v době začátku 1. světové války židovské organizace jako například modlitební a dobročinný spolek „Šomre-šabat“, Ženská izraelitská dobročinná společnost založená roku 1876, Izraelitische Freitisch Verein, Společnost pečující o nemocné „Chevra bikur cholim“, Židovský akademický klub, Organizace izraelitských žen a děvčat „Ruth“, Jüdischer Volks Verein, náboženská organizace upevňující mojžíšské náboženství „Machsike Hadas“, pohřební bratrstvo „Chevra kadiša“ nebo náboženská škola „Talmud Tóra“, která byla založena v roce 1876.³²³

Sionismus

Po tom, co Židé byli zrovnoprávnění s ostatním obyvatelstvem a byli postupně začleňováni do občanské společnosti, začalo docházet k problémům. Znovu se začala objevovat protižidovská nesnášenlivost. Ožila stará antisemitská témata. Také se objevila nová obvinění ekonomického, politického a poté i rasového charakteru. Kromě vzniklých (v Německu a Rakousku) stran s antisemitským programem, došlo v některých zemích Evropy k inscenovaným procesům s údajnými pachateli rituálních vražd. Začaly se šířit protižidovské pamflety, celkově nesnášenlivost a nenávisť k Židům v Evropě rostla. V Rusku a na Ukrajině v letech 1882-1906 došlo k mnoha pogromům. Začaly narůstat nacionálně motivované a politicky organizované antisemitské útoky³²⁴. Asimilace, v níž tolik Židů v západní Evropě věřilo, nevyřešila židovský problém, neboť byla závislá na dobré vůli obou stran. Důsledkem této situace bylo hromadné židovské vystěhovalectví z Evropy. Emigranti mířili do Spojených států, Argentiny, Brazílie a dalších zemí. Druhým fenoménem reagujícím na sílící antisemitismus v Evropě byl zrod židovského hnutí národního osvobození, zvaného sionismus. Toto židovské národní hnutí přetvořilo v duchu novodobých koncepcí staré náboženské ideje „vyjadřující touhu Židů po návratu do původní vlasti“. Samo označení sionismus vyjadřovalo tuto myšlenku. Odkazovalo k hoře Sion v Jeruzalémě. Ta byla již od dob biblických proroků symbolem vykoupění. Programem sionistického hnutí bylo obrození židovského národa a jeho návrat do Svaté země, země otců.³²⁵

Jak jsme se již zmínili, sionismus byl tedy novou reakcí na změněné životní podmínky v Evropě koncem 19. století. Aktivita sionistického hnutí směřovala také k znovu vystavení

³²³ KANTOR, Miroslav, *Záhuba těšínských Židů*, Ostrava 1994, diplomová práce, s.16.

³²⁴ Zmíňme např. Dreufusovu aféru ve Francii, hilsneriádu a Karla Luegera v Rakousku, atd.

³²⁵ SADEK, Vladimír, ŠEDINOVÁ, Jiřina, ..., *Židé dějiny a kultura*, Židovské muzeum v Praze 2001, s. 30.-31.; PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Sefer, Praha 2001, s.240.

židovského státu v Erec Jisrael. Počátky sionistického hnutí, které místně jsou nejbližší regionu, jímž se zabýváme, jsou spjaty s Vídní. Tam také studovalo mnoho studentů z Rakouského Slezska. Právě ve Vídni se židovští studenti z území Rakouského Slezska už ve školním roce 1894/95 seznámili s Herzlovými idejemi. Dlouhou dobu měl sionismus podporu jen u mládeže. Studenti založili Sdružení „Ivria“ propagující nové názory v mateřských prostředích. V Bielsku vzniklo roku 1896 židovské akademické prázdninové sdružení (Ferialverbindung) „Emunah“. Bylo prvním v Rakousko-uherské monarchii.

První sjezd zorganizovali mladí sionisté v Opavě v roce 1897. Avšak na tomto setkání zaznívaly hlasy stoupců sociální demokracie, židovských akademiků ze sdružení „Kadimah“ a také integracionistů, kteří nesouhlasili a tvrdili, že se cítí dobrými Němci a vždy budou bránit německé zájmy. Podobný sjezd zorganizovalo akademické prázdninové sdružení „Hessianah“ roku 1896 v Moravské Ostravě. Což vedlo k založení „Judische Verein“. Ten se však deklaroval jako nepolitický, apolitický svaz. V jejím vedení byla ostravská židovská buržoazie. Tento Židovský svaz však nepůsobil déle než rok. Roku 1898 studenti zaregistrovali akademické prázdninové sdružení „Jordania“, a to navzdory tomu, že např. vedení židovské náboženské obce v Opavě např. potíralo sionismus. Podobně byli proti novým idejím židovští činitelé v Bielsku. Mezi jinými rabín Steiner a jiní činitelé „Bnei Brith“. Avšak mluvili s uznáním o humanitárních cílech sionismu. Navzdory tomu, že vedení nebylo příliš nakloněno sionismu, v témže roce vzniklo v Bielsku první sionistické sdružení seskupující dospělé „Haschachar“. Další „Ahawah“ vzniklo v roce 1899 ve Frýdku. V Opavě v roce 1901 vzniklo sdružení „Jeschurun“. V roce 1901 vznikl sionistický moravsko-slezský distrikt. Do něj patřily sionistická sdružení z Bielska, Frýdku a Opavy a také 3 mládežnické organizace z Moravské Ostravy a Přívozu. Avšak počet aktivních členů nebyl velký. V roce 1907 existovalo na Slezsku osm sionistických organizací, z toho jen dvě seskupující dospělé, konkrétně v Opavě a Bielsku.³²⁶

I v následujících letech zůstaly Bielsko a Opava hlavními středisky sionistického hnutí. Bielské sionisté se také snažili rozšiřovat své ideje do Haliče. V Bielsku se jim však nepodařilo získat relevantní pozici. Jen díky tomu, že se takticky spojili s ortodoxními, získali nejprve jeden a později dva mandáty ve vedení bielské židovské náboženské obce. I když

³²⁶ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku Austriackim 1742-1918*, str. 242.; SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, ed., *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, Muzeum Těšínska 2001, s.45.

před válkou obsadili již několik mandátů v třiceti členném výboru, nepodařilo se jim získat převahu nad německými asimilátory. V Opavě měli sionisté po volbách ve vedení náboženské obce v roce 1904 šest svých představitelů. Později jejich počet narůstal. Vedení opavské židovské náboženské obce roku 1909 schválilo roční podporu sionistickým organizacím. Dr. Simon Friedmann, nový opavský rabín, se stal předním činitelem „Jeschurunu“. Sionistický moravsko-slezský správní okrsek byl rozdělen na šest obvodů. Vedení východního Slezska představovalo Bielsko a západního Opava. Ta zahrnovala také okolí Moravské Ostravy, Bohumína a Frýdku. Tam také později vznikla sionistická sdružení. Také v Těšíně vznikla sionistická sdružení.

V Rakouském Slezsku existovalo před 1. světovou válkou na deseti místech 34 sionistických organizací. Ty působily většinou mezi mládeží. Dospělé sdružovalo 7 organizací. Avšak většina Židů „byla věrná orientaci směřující k německé asimilaci. (Poznámka: Dokládají to statistiky z roku 1900, kdy 88,2 % Židů žijících v Rakouském Slezsku deklarovalo jako svůj mateřský jazyk němčinu. V roce 1910 to bylo již 89,9 %. Česko-moravsko-slovenský jazyk uvedlo 2,4 % a roku 1910 již 2,9 %. Polský jazyk 9,4 % a 6,9 %.)

Sionisté upevnili svůj vliv během 1. světové války. Avšak na stranu císaře a politiky rakouské vlády se postavila většina Židů. I když válka způsobila dezorganizaci působení židovských náboženských obcí, ty i přesto pomáhaly židovským utečencům z Haliče. Kromě táborů pro utečence v některých městech, v Bielsku vznikl sirotčinec pro židovské sirotky z Haliče a Bukoviny.

Tato doba se neobešla bez protižidovských excesů. Protože bylo velice obtížné zásobovat obchody, židovští hokynáři byli podezřívání čím dál víc chudším obyvatelstvem, že skrývají zboží, se kterým budou později spekulovat. Protižidovské nálady dosáhly vrcholu během tzv. „hladových“ demonstrací. Ty proběhly roku 1917 v létě v ostravském revíru. Tehdy byly zdemolovány mnohé židovské obchody. Ještě ke konci války ozbrojené tlupy začaly loupežná přepadení židovských domů.

„Po rozpadu monarchie v roce 1918 židovské obyvatele čekalo těžké období přizpůsobování se životu v nově vzniklých slovanských národních státech.“³²⁷

Zpočátku se nedařilo šíření sionistických idejí. Důvodem byla relativně dobrá ekonomická pozice Židů v Rakouském Slezsku a značný stupeň jejich společenské integrace. Navíc Židovský establishment nerad přijímal sionismus, anebo se dokonce k němu stavěl otevřeně nepřátelsky. Vedení náboženských obcí (zwalczaly go) (ho potíralo) bojovaly proti němu soudíce, že ztíží spolužití Židů s křesťanským okolím, zvláště s Němci. Když například ve Frýdku komunální vedení v roce 1910 odmítlo zpřístupnění sálu na radnici pro shromáždění mládežového sionistického sdružení „Hasmonea“, předseda náboženské obce vysvětloval, že toto sdružení je vnímáno ve městě jako „deutschfeindlich“, a magistrát schválil, aby městské prostory byly poskytovány výlučně německým organizacím. Upozorňoval však, aby tato událost nebyla chápána jako projev nepřátelství vůči Židům.

Nejaktivnější byla na přelomu století sionistická sdružení v Bielsku. K těm patřili také sympatizanti sionismu v Białej. V roce 1902 se konal v Bielsku druhý a v roce 1907 pátý sjezd rakouských sionistů. Bielští sionisté se snažili také šířit ideje sionistického hnutí v sousední Haliči. Zároveň se však starali o zlepšení životní situace chudšího židovského obyvatelstva na tomto území (Halič).

Ke stagnaci rozvoje sionistického moravsko-slezského obvodu, správního okrsku došlo počátkem 20. století. To se změnilo po tom, co předsednictví v obvodu, správním okrsku převzali v roce 1908 činitelé (działacze) opavského sdružení „Jeschurun“. Neboť oproti Bielsku ostrý antisemitismus většiny obyvatel západní části rakouského Slezska nutil také největší židovské proněmecké činitele k revizi názorů.³²⁸

Sionismus dával Židům nejen novou perspektivu do budoucnosti, ale také nutil k přehodnocení vlastní minulosti. Tím znovu vzbuzoval pocit národní hrdosti, byl obnovován židovský jazyk, literatura, náboženství. Učil nové, dosud zřídka Židy provozované dovednosti, staral se o fyzický rozvoj židovské mládeže. Již před 1.světovou válkou vznikl v Bielsku sportovní klub „Hakoah“. Sionisté se hodně soustředili na práci s ženami, což bylo

³²⁷ Srov. SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku, studie k dějinám Židů ve Slezsku*, Muzeum Těšínska 2001, str. 45.-46.; SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku Austriackim 1742-1918*, s. 243.-244.

³²⁸ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, s.243.

výsledkem pokrokových a demokratických názorů. Prvním oficiálně zaregistrovaným sionistickým svazem roku 1908 v Těšíně bylo Sdružení židovských žen a děvčat „Ruth“.

Základnu sionistického hnutí zatím tvořili mladí lidé, starší měli výhrady, ačkoli se postupně přesvědčovali o nemožnosti bezpodmínečného spojenectví s německým táborem.

Na situaci přelomu 19. a 20. století reagovala místní židovská společnost větší aktivitou ve veřejném životě. Mnoho Židů hrálo důležitou roli v životě svých měst a vesnic. Dokladem toho mohou být tituly čestných obyvatel, jaký například obdržel mezi jinými dlouholetý předseda bielské náboženské obce Salomon Pollak. Mnoho aktivně působilo v různých sdruženích, zvláště německých, které byly zaměřeny liberálně, a zaujímali v nich přední funkce. Od konce 19. století však Židé čím dál více zakládali vlastní sdružení různého druhu. (Poznámka: Více o spolcích viz kapitola Spolky a kulturní život Židů ve Slezsku) Do 1. světové války bylo na území 11 náboženských obcí Rakouského Slezska zaregistrováno kolem 100 židovských sdružení. Byly to spolky náboženské, sionistické, dobročinné (charitativní), ale také (stowarzyszenia samopomocowe)svépomocná(?) sdružení – tvořili je židovští kupci a obchodní pomocníci.

Nejvíce sdružení působilo ve velkých seskupeních židovského obyvatelstva, tedy na území náboženské obce v Bielsku – 32 (z toho 30 v Bielsku), v Těšíně – 21 (z toho 19 v Těšíně), a v Opavě - 17.³²⁹

³²⁹ SPYRA, Janusz, *Zydzi na Slasku austriackim 1742-1918*, str.244-245.; SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*, s.45.

Závěr

Židé se objevují na území Slezska již ve středověku. Na Těšínsku se Židé začali usazovat v 17. století. Na tomto území vytvořili početnou komunitu (byli početnou komunitou). Později založili židovskou náboženskou obec v Těšíně. Fungovaly zde také mnohé dobročinné, podpůrné a zájmové spolky. V 19. století vrcholil proces židovské emancipace. Koncem 19. a počátkem 20. století se Židé plně asimilují s místními občanskými společnostmi (asimilují se s/do/k okolního prostředí). V této době se také podílejí industrializaci Slezska. Židovský kapitál tvoří značnou část tehdejších podnikatelských aktivit, zejména na Ostravsku a v okolí Bielska. V době utváření národního vědomí, se také rodí obrodné sionistické hnutí. Ve Slezsku vznikají mnohé sionistické spolky. Koncem 19. století vrcholí antisemitské výstupy i na území Slezska. Na Těšínsku nebyl antisemitismus tak silný. Mezi rozhodné odpůrce antisemitismu patřil kněz Theodor Haase z Bielska. Ten aktivně vystupoval proti této ideologii i na půdě rakouského parlamentu (byl poslancem rak. parlamentu). Napsal rovněž brožuru proti antisemitismu. Mezi významné komunity Těšínska patřily, kromě těšínské židovské společnosti, také komunity v Bielsku, Třinci a Jablunkově, dále také v Ustroni a Skoczowě. V roce 1920 se Těšínsko dělí na 2 části. Vzniká židovská náboženská obec v Českém Těšíně. Po 2. světové válce nebyla obnovena většina židovských náboženských obcí na Těšínsku. Po tzv. sametové revoluci v roce 1989 začínají vznikat různé aktivity v křesťanských i nekřesťanských kruzích, edukačního a osvětového charakteru. Zaměřují se na judaismus a izraelský lid.

Seznam literatury

- BYRTUS, Josef, *Židé v Jablunkově*, rukopis autora, str. 7., Tímto autorovi velice děkuji za poskytnutí rukopisu ještě před vydáním.
Evangelický kalendář, Kalendarz ewangelicki, SCEAV 2008
- GIERONIM, Grazyna, *Sylwetki niektórych tworców i artystów pochodzenia żydowskiego związanych ze Śląskiem Cieszyńskim*, magisterská práce
- JAWORSKI, Wojciech, *Ludność Żydowska w województwie śląskim w latach 1922-1939*, Katowice 1997, kyd.“Śląsk“, ISBN 83-7164-057-9,
- JAWORSKI, Wojciech, *Zydzi w wojewodztwie slaskim w okresie miedzywojennym*, Katowice 1991
- KANTOR, Miroslav, *Záhuba těšínských Židů*, Diplomová práce, Ostrava 1994
- KLENOVSKÝ, Jaroslav, *Židovské památky Ostravy*,
- MASER, Peter, WEISER, Adelheid, *Juden in Oberschlesien*, Teil 1, Historische Überblick – Jüdische Gemeinden(I.), Gebr.Mann Verlag – Berlin,
- MÍŠKOVÁ, Alena, *Od Schönerera ke genocidě? In: OTTE, Anton, PROSEK, Zdeněk SEINY, Ferdinand, Židé v Sudetech, Die Juden in Sudetland, Ackerman-Gemeinde, Česká křesťanská akademie 2000*
- MOŇKO, *Typologia żydowskich form nagrobnych na przykładzie kirkutów w Cieszynie*, Praca licencjacka, Uniwersytet Śląski w Katowicach filia w Cieszynie, -Diplomová práce, Cieszyn 2004,
- MYŠKA, Milan, *Podíl Židů na podnikatelských aktivitách v ostravské průmyslové aglomeraci před první světovou válkou*, In: *Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995
- NESLÁDKOVÁ, Ludmila, DOKOUPIL, Lumír, *Generační proměny židovské komunity v průmyslovém centru Ostravska – 1869 – 1930*, In: *Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995
- Nisko 1939/1994, *Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995
- PASZ, Franciszek, *Zydzi i my w Cieszynie*, Cieszyn 1995
- PAVLÁT, Leo, *Antisemitismus - nejsetrvalejší zášť v dějinách lidstva*, In: *Židé dějiny a kultura, Židovské Muzeum Praha, 2. vydání, Praha 2002*
- PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, 2.vyd. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1
- PIETAK, Stanislav. "Zapomenutý odkaz TGM: náboženská otázka." In: SZYMECZEK, J. *Katecheze a pastore: Formování identity v mediálním světě*. Ostrava, Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2008, s.248. ISBN 978-80-7368-537-9:
- PILCH, Józef, *Zarys dziejów Żydów w Ustroniu*, In: *W cieniu skoczowskiej synagogi*,
- POJAR, Miloš, *1 000 let společného života Židů a Čechů v českém státě*, In: *Nisko 1939/1994, Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“*, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 1995
- PROSZYK, Jacek, *Dějiny židovské dobročinnosti v Bielsku v letech 1860-1939*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*,
- PROSZYK, Jacek, *Rodziny żydowskie ze Skoczowa i okolicy*, str.7., In: *W cieniu*

- skoczowskiej synagogi, Skoczow 1997
- SPYRA, Janusz, Moravští Židé v Rakouském Slezsku v minulých staletích, In: Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska,
- SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů, malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*,
- SPYRA, Janusz, *Po stopách těšínských Židů: Malý průvodce po židovských památkách v Cieszynie a Českém Těšíně*, Cieszyn – Český Těšín 2004
- SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: Studie dějinám Židů ve Slezsku*, Muzeum Těšínska 2001,
- Strojopis přednášky profesora Karla Schwarze pod názvem „*Theodor Karl Haase – ein liberaler Protestant aus Teschen. Ein Gedenkblatt anlässlich seines 100. Todestages*“, proslovené na konferenci "300 lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W 300-lecie założenia Kościoła Jezusowego w Cieszynie.", která se konala ve dnech 21. - 22. května 2009, oddíl 3.- „Haases politische Haltung: Liberalismus und Verfassungsbewegung, -poskytnul JUDr.Daniel Spratek, Ph.D., za což mu tímto velice děkuji.
- SZPYRC, Antoni, *Z dějin židovské společnosti v Jablunkově*, vydalo Město Jablunkov 2004, 1. vydání,
- SZYMECZEK, Józef, *Evangelíci augsburského vyznání a Židé na Těšínsku v letech 1937-1942, Český Těšín 1998*,
- ŠRÁMEK, Pavel, *Židovské spolky a korporace na území opavského Slezska*, In: SPYRA, Janusz, WODZINSKI, Marcin, *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*,
- ŠTĚPÁN, Václav, *Účast Židů na obchodu se sklem a rozvoji výroby skla na Moravě*, In: Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska,
- ZAHRADNIK, Stanisław, *Żydzi w Trzyńcu*, In: Zwrot, Miesięcznik społeczno-kulturalny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej 1997, č. 12.,
- ZÁŘICKÝ, Aleš, *K počátkům důlního podnikání židovské rodiny Guttmanů v Ostravsko – karvinském revíru v letech 1865-1873*, In: : Židé a Morava: Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané 10. listopadu 1999 v muzeu Kroměřížska, *Židé dějiny a kultura*, Židovské Muzeum Praha, 2. vydání, 2002

Internetové zdroje

- http://de.wikipedia.org/wiki/J%C3%BCdische_Emanzipation
- http://www.sztetl.org.pl/?app=term&id=4&lang=pl_PL&x=showTerm
- http://www.sztetl.org.pl/?app=term&id=4&lang=pl_PL&x=showTerm
- Elektroniczny Słownik Biograficzny Śląska Cieszyńskiego- heslo HAASE TEODOR KAROL 1834 1909 dostupné na <<http://www.kc-cieszyn.pl/cgi-bin/2/makwww.exe?BM=01&IM=01&WI=HAASEbMARCINbTEODOR&NU=03&DD=1>
- http://www.region.beskidia.pl/bielsko_-_biala_zasluzeni_mieszkanicy_theodor_karl_haase.html
- http://www.region.beskidia.pl/bielsko_-_biala_zasluzeni_mieszkanicy_theodor_karl_haase.html

<http://www.kc-cieszyn.pl/cgi-bin/2/makwww.exe?BM=01&IM=01&WI=HAASEbMARCINbTEODOR&NU=03&DD=1>
<http://www.sucha.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2007110005>
[http://www.knih-havirov.cz/en/osobnosti-regionu/detail-45.html;](http://www.knih-havirov.cz/en/osobnosti-regionu/detail-45.html)
<http://www.sucha.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2007110005>
http://pl.wikipedia.org/wiki/Teodor_Haase
<http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=10>
http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showCity&action=view&cat_id=5&city_id=483&lang=pl_PL
http://www.sztetl.org.pl/?a=showCity&action=view&city_id=483&cat_id=5&lang=pl_PL
http://pl.wikipedia.org/wiki/Synagoga_w_Czeskim_Cieszynie
http://www.sztetl.org.pl/?a=showCity&action=view&cat_id=5&city_id=511
http://www.sztetl.org.pl/a=showCity&id=16083&city_id=511&action=viewtable&cat_id=11&lang=pl_PL
http://www.sztetl.org.pl/a=showCity&id=16666&city_id=511&action=viewtable&cat_id=10&lang=pl_PL
http://www.sztetl.org.pl/a=showCity&id=16084&city_id=511&action=viewtable&cat_id=12&lang=pl_PL

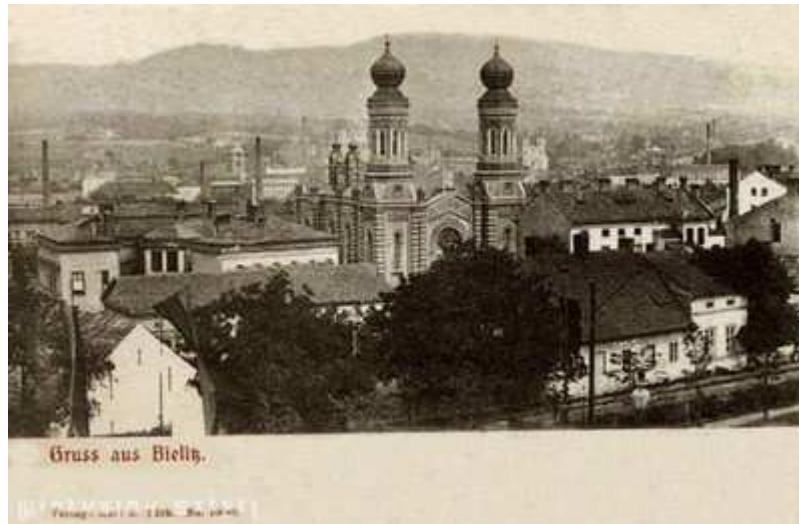
Summary

Emil Macura

Jews came to Silesia already in the Middle Ages. In the area of Těšín Silesia they started to settle in the 17th century and established populous community. Later, they founded a religious community in Tešín with many charitable, benefit and special-interest clubs. In 19th century the process of Jewish emancipation culminated. In 19th and in the beginning of 20th century Jews are fully assimilated with local civil communities. At that time they are also involved in the process of industrialisation in Silesia. Jewish capital of that time constituted a substantial part of all business activities, mainly in region of Ostrava and Bielsko. The Sionistic renewal movement was arising at the times when national consciousness was starting to form. Numerous Sionistic clubs were established. In the end of 19th century the antisemitic outrage climaxed also in Silesia. In Těšín Silesia though, antisemitism was milder. Theodor Haase, the priest from Bielsko and representant of Austrian parliament, was one of the most determined enemies of antisemitism. He actively opposed the ideology in Austrian parliament and wrote also a pamphlet against antisemitism. Besides the Těšín religious community; those from Bielsko, Třinec and Jablunkov, Ustroň and Skoczow were also distinguished. In 1920, after the splitting of Těšín Silesia, the community in Český Těšín is established. After World War II, the activity of the most of the religious communities wasn't re-established. Later, after Velvet revolution in 1989, activities of various kind are springing in Christian and non-Christian circles. They are mainly educational and cultural, focused on Judaism and the people of Israel.

Přílohy

Příloha číslo 1.

Synagoga w Bielsko-Bialej

Zdroj: <http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&id=5506>

Příloha č.2.

Hřbitov v Bielsko-Bialej

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=468&id=10105

Příloha č.3.

Synagoga v Skoczowě

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=468&id=8552

Příloha č.4.

Pomník ve Skoczowě

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=468&id=8550

Příloha č.5.

Synagoga v Ustroni

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=468&id=8574

Příloha č.6.

Pomník v Ustroni

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=468&id=8573

Příloha č.7.

Cieszyn kolem roku 1640 – „miedzioryt Meriana“

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=468&id=10573

Příloha č. 8.

Cieszyn (1917-1918)

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=468&id=10574

Příloha č.9.

Synagoga v Cieszynie, ulice Bóźnicza č.p. 6.

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=483&id=8584

Příloha č.10.

Hřbitovní brána, Nový židovský hřbitov Cieszyn, ulice Hażlaska číslo 39.

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=483&id=8295&lang=pl_PL

Příloha č.11.

Tabule na „Novém židovském hřbitově v Cieszyně“ uvádějící dárce, kteří přispěli na rekonstrukci hřbitova, ulice Hażlaska číslo 39.

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=483&id=8296&lang=pl_PL

Příloha č.12.

Židovský hřbitov v Cieszyně, ulice Hażlaska číslo 39.

Zdroj: http://www.sztetl.org.pl/index.php?a=showImage&city_id=483&id=8297&lang=pl_PL